

Seijst 2001 : bulletin ter bevordering van de kennis van de geschiedenis van Zeist, uitgegeven door de Van de Poll-Stichting

<https://hdl.handle.net/1874/9672>

Blau
Capel

Seijst

UITGAVE VAN HET ZEISTER HISTORISCH GENOOTSCHAP

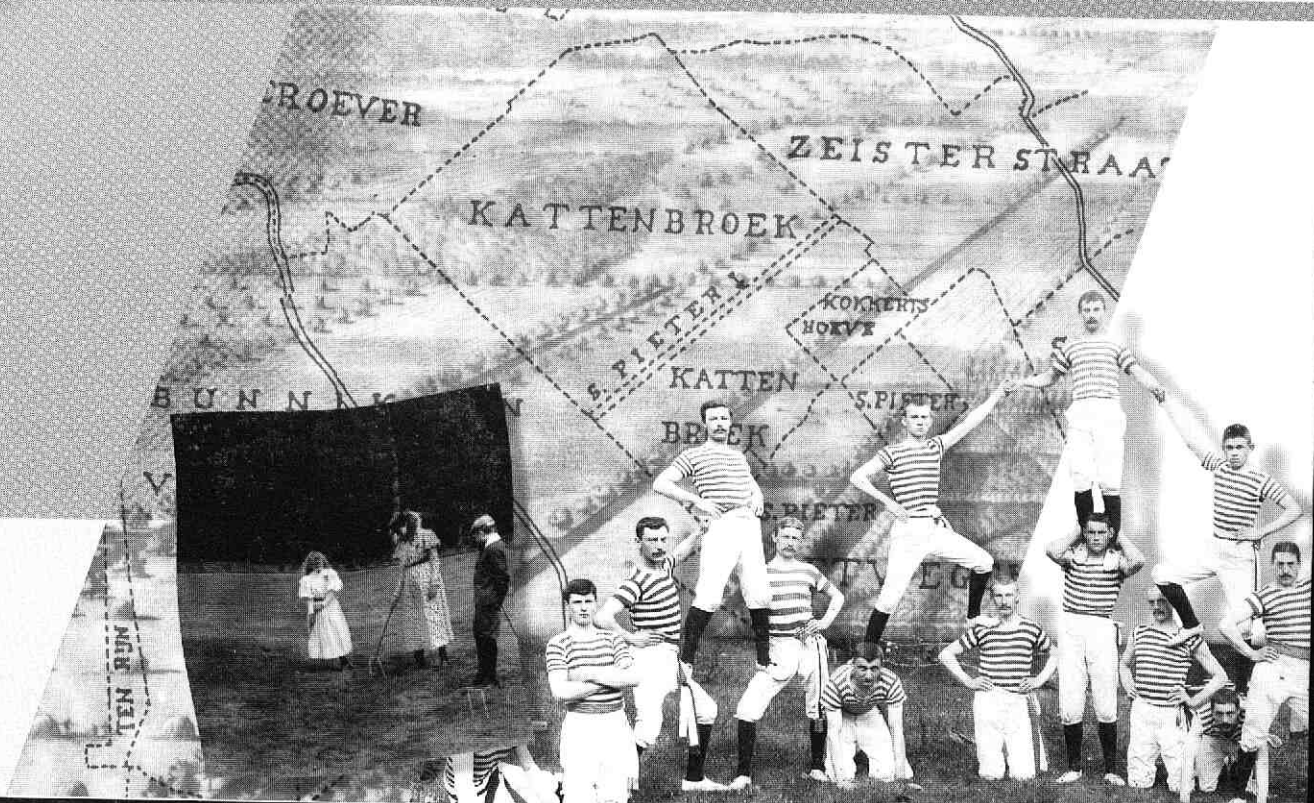
Jubileumserie
Zeister sport in beeld (1)

Jaarverslag 2000

Gemeentelijke herindeling
van Zeist

Interview met
de voorzitter

2001-I

Seijst

*Bulletin ter bevordering
van de kennis
van de geschiedenis van Zeist*

ISSN 1383-2867

Verschijnt 4 maal per jaar; 30e jrg., februari 2001, nummer 1. Drukwerk: Gregorius, Zeist.
Ontwerp: Chantal van Wessel / Frédéric Ruys.

REDACTIECOMMISSIE

M. Wortmann, voorzitter, J. A. v/d
Dikkenberg, hoofdredacteur, E. Ruys, vorm-
gever, N. Vlak, J. Verbeek, R. van Weelderen.

REDACTIEADRES VOOR KOPIJ

Postadres: Nepveulaan 87, 3705 LC Zeist
Internetsite: frephitophe.com/zeisterhistorie
E-mail: seijst@frephitophe.com

POSTADRES

Aanmeldingen van nieuwe donateurs of
adreswijzigingen kunnen enkel schriftelijk
worden gemeld via Postbus 342, 3700 AH
Zeist. Giro 384 03 83

DOCUMENTATIECENTRUM

Slot Zeist, Zinzendorfln. 1, tel. (030) 692 17 04.
Geopend op dinsdag 10 - 12 uur en iedere
eerste zaterdag van de maand 14 - 16 uur.

3. *Zeister sport in beeld (1)*
F. Vogelzang en R.P.M. Rhoen
20. *Verslag van het bestuur over 2000*
Flora de Vrijer
24. *Gemeentelijke herindeling van Zeist*
R.P.M. Rhoen
30. *Interview met de voorzitter*
M. Wortmann
33. *Inhoudsopgave 2000*

En verder...

De berichten uit de Van de Poll-kamer.

Zeister sport in beeld (1)

Dit jaar viert het Zeister Historisch Genootschap Van de Poll Stichting haar 50-jarig bestaan. Ter gelegenheid hiervan publiceert Seijst dit jaar vier artikelen met als thema de Zeister sport in beeld. Deel I: Tot de eerste wereldoorlog

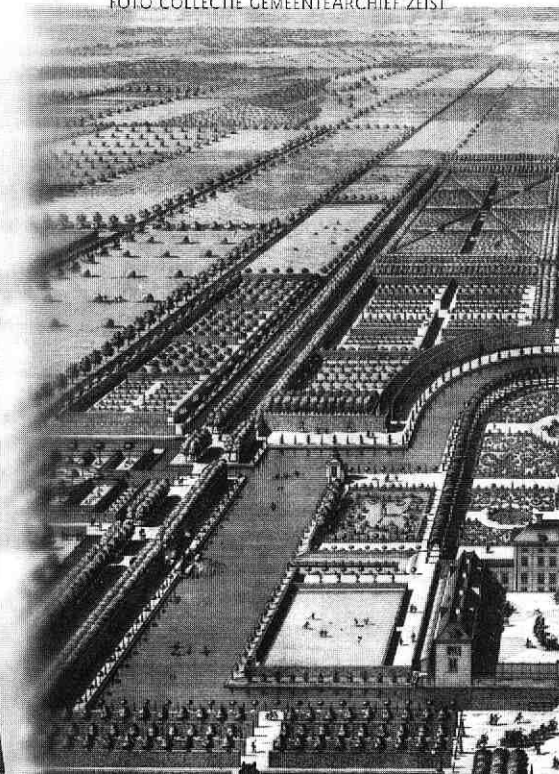
Op een van de tekeningen die Daniël Stoopendaal in het begin van de 18de eeuw maakte van de omgeving van Slot Zeist, staat een kolfbaan aangegeven. Kolven was een veelbeoefende sport. Het werd gespeeld op een door houten schotten omgeven veld, met een vlakke ondergrond. Aan ieder einde stond een houten paal en de bal werd met een soort hamer (een afgeleide van

de middeleeuwse strijdhamer), later met een groot hockeystickachtig slaghout, via de wanden en de palen gespeeld. Misschien hebben we op deze tekening wel de oudste Zeister sportaccommodatie te pakken.

Kolven is een van de traditionele Nederlandse sporten, die, net als kaatsen en maliën, nauwelijks meer wordt beoefend. Zij zijn in het midden van de 19de eeuw verdrongen door uit Engeland geïmporteerde sporten als voetbal, hockey en tennis. Die moderne sporten, aangevuld met uit de Verenigde Staten overgewaaides zaalsporten als basketbal, zijn niet

De kolfbaan ('De graspark of boelingrin') aan de zuidoost kant van Slot Zeist omgeven door heggen.

FOTO COLLECTIE GEMEENTEARCHIEF ZEIST

Jachtgezelschap met o.a. leden van de families Labouchere en Blanckenhagen, circa 1900.

COLLECTIE GEMEENTEARCHIEF ZEIST.

meer weg te denken uit onze maatschappij. Avond aan avond worden we vergast op televisiebeelden van sportwedstrijden, er zijn speciale

sportprogramma's en sport maakt een vast onderdeel uit van het journaal en krijgt evenveel aandacht als oorlogen, natuurrampen en politiek nieuws.

En die nationale aandacht voor sport is maar een kant van de zaak: op lokaal niveau, ook in de gemeente Zeist, bestaan tientallen sport-

verenigingen, er zijn sporthallen, sportveldcomplexen, tennisbanen, zwembaden en iedere zichzelf respecterende school heeft eigen gymzalen. Ieder kind groeit op met sport: op school, in de vrijetijd en soms zelfs beroepsmatig. Het is aanleiding voor verbazing als een kind niet 'op' sport zit. Sport heeft de laatste anderhalve eeuw een ware triomftocht gemaakt door onze maatschappij. In een aantal artikelen willen wij die ontwikkeling van het verschijnsel sport beschrijven, met de focus op de gemeente Zeist.

Sportgeschiedenis is een stiefkindje van de historische wetenschap. Er is, behalve door enkele sociologen, nog nauwelijks onderzoek gedaan naar de geschiedenis van de sport. Een enkeling heeft onderzoek gedaan naar de rol van sport in de maatschappij, de invloed van de verzuiling op sport, naar sport in de Tweede Wereldoorlog, naar een

specifieke sportbond of een tak van sport, maar een goed overzicht ontbreekt nog altijd. Ook op lokaal niveau is nog geen complete schets van het sportleven gegeven. Dit zou tot aardige inzichten kunnen leiden, omdat landelijke ontwikkelingen lang niet altijd overeenkomen met wat op lokaal niveau plaatsvindt. Dat is bij het onderzoek naar verzuiling duidelijk gebleken. Een probleem bij sporthistorie is het ontbreken van geschikte bronnen. Weinig sportverenigingen beschikken over een compleet en toegankelijk archief. De oudste sportverenigingen in Zeist, die inmiddels niet meer bestaan, hebben soms niet meer nagelaten dan hun naam. Van veel activiteiten is niets geboekstaafd, wie lid waren weten we niet, hoe het

dagelijks reilen en zeilen ging is onbekend. Bij deze serie hebben we ons dan ook voor een deel moeten baseren op landelijke beschrijvingen.

Wat is sport?

Onze term sport is afgeleid van het Latijnse 'disportare', waarin het woord 'port' (haven) te herkennen is. Het woord duidde de vrije tijd aan, die zeelieden hadden als hun schip in de haven lag, dus wat wij tegenwoordig passagieren noemen. Via het Franse

Tennisbaan bij Wulperhorst aan de Tiendweg, ca. 1905.

desport (dat ontspanning betekent) kwam het woord in Engeland terecht, waar het werd verbasterd tot sport. Met de Engelse sporten die in de tweede helft van de 19de eeuw naar het continent kwamen, kwam ook de term sport mee. Hun woord sport betekent hetzelfde als de term tegenwoordig: *oefeningen die vaardigheden en kracht vorderen en bevorderen, en bovendien aan vaste regels zijn gebonden* (Van Dale).

Daarnaast speelt het wedstrijd-element een belangrijke rol in ons begrip van sport. Het onderscheidt zich van de term spel in de grotere ernst: waar spel veel incidenteler is, gericht op het plezier van het moment en het niet zozeer gaat om het winnen, is sport veel meer gestructureerd en serieus. Voor sport wordt getraind en geoefend, er zijn regelmatig wedstrijden waarbij het winnen voorop staat, sport kent duidelijke regels, vaak zijn er hulpmiddelen en speciale velden of zalen nodig.

Volksspelen en sport

Omdat de term sport zo verbonden is aan de opkomst van de Engelse sporten (voetbal, rugby, hockey, cricket) die na 1850 ook in Nederland opdoken en de oude spelen die hier tot dan toe populair waren geheel hebben verdreven, is in veel studies de lijn aangehouden dat voor die tijd Nederland geen echte sport kende. De bezigheden die mensen toen in hun vrijetijd deden worden als volksvermaken of volksspelen afgedaan. Toch is dat een te eenzijdig beeld. Natuurlijk voldoen veel van de spelletjes, zoals wij ze kennen van schilderijen als van Pieter Brueghel niet aan de strenge definitie van sport, maar onderzoek naar bijvoorbeeld tennis (of kaatsen zoals het toen vaak werd genoemd) in de 16de en 17de eeuw laat zien, dat we zeker wel kunnen spreken van een bijna professionele sport. Tennis (afgeleid van de Franse term *'tenez'*, pak hem!) in die tijd leek meer op onze sport squash. In de

Enkele leden van de familie Labouchere spelen croquet, omstreeks 1905.

COLLECTIE GEMEENTEARCHIEF ZEIST.

hogere klassen werden in die tijd bij landhuizen en paleizen een tenniszaal of kaatsbaan gebouwd, sommige edellieden waren zelf verwoede tennissers of hadden mensen in dienst, die professioneel tennisser waren. Er werden grote wedden-

schappen afgesloten op de uitslagen. Sommige van onze stadhouders waren zo verslingerd aan het spel, dat buitenlandse ambassadeurs klaagden, ze nooit dan op het tennisveld te spreken te krijgen! Ook Willem Adriaan van Nassau stamde uit een geslacht van aan tennis verslaafde edellieden: het is dan ook verwonderlijk dat hij bij Slot Zeist geen echte tennisbaan heeft aangelegd, maar wel de al eerder genoemde kolfbaan. Die

kolfbaan wordt omschreven als de 'boulingrin', een term die wel heel dicht ligt bij het Engelse 'bowlinggreen', een vast onderdeel van een Engelse buitenplaats.

De sport tennis of kaatsen, al dan niet met een reket (racket) werd later ook populair onder brede lagen van de bevolking. Dit is een ontwikkeling die we vaak bij sport zullen tegenkomen: eerst wordt het populair bij de adel en de bovenlaag van de maatschappij, dan 'daalt' dit cultuurgoed af en duikt de sport op bij de lagere standen. Herbergiers bouwden aan of binnen hun etablissement een eigen tennisbaan. Het succes werd ook de ondergang: de tenniswedstrijden deden de gemoederen zo hoog oplopen, dat ze vaak ontaarden in ruzies en vechtpartijen. In de loop van de 18de eeuw werden steeds meer tennisbanen gesloten op last van de kerkenraad, die aan de overlast een einde wilde maken. Ook de enorme weddenschappen die met de sport

hand in hand gingen, en zelfs tot faillissement konden leiden, gaven tennis een slechte reputatie. Het kolven ging evenzeer gebukt onder overlast: mensen speelden het op straat en sloegen de ballen door de ramen of tegen voorbijgangers aan en ook hier werden flinke weddenschappen afgesloten.

Herbergiers waren vaker de initiator van sportevenementen: ze organiseerden boks- en hardloophwedstrijden en in de winter ijssporten om klandizie te trekken. De Zeister herbergier Ludwig Lorentz bouwde in 1800 aan de Utrechtseweg ter hoogte van het huidige Ma Retraite een nieuwe herberg, die hij uitrustte met een kolfbaan. Kaats- en kolfbanen waren er vele: de gewesten Utrecht en Noord-Holland telden er in de 18de eeuw meer dan 200! Zeist heeft niet beschikt over een kaatsbaan: het dorp was waarschijnlijk te klein: nog geen 2000 inwoners aan het begin van de 19de eeuw.

Een andere oude en verbreide sport in Nederland is kegelen. Het kegelspel is als gezelschapsspel ontstaan. Bij herbergen, sociëteiten en andere ontspanningsgelegenheden was een kegelbaan; soms zeer primitief onder een afdakje en op verharde grond. In Zeist werd in 1863 door enkele notabelen de sociëteit *Unitas* opgericht. Het gebouw stond aan de Emmastraat, dichtbij de 1^e Hogeweg. Bij het sociëteitsgebouw hoorde een kegelbaan. Die genoot zo'n goede reputatie dat de Utrechtse Studentensociëteit een timmerman stuurde om de maat te nemen. *Unitas* heeft tot 1879 bestaan, toen werd het gebouw verkocht en verdween de kegelbaan.

Maatschappij en sport

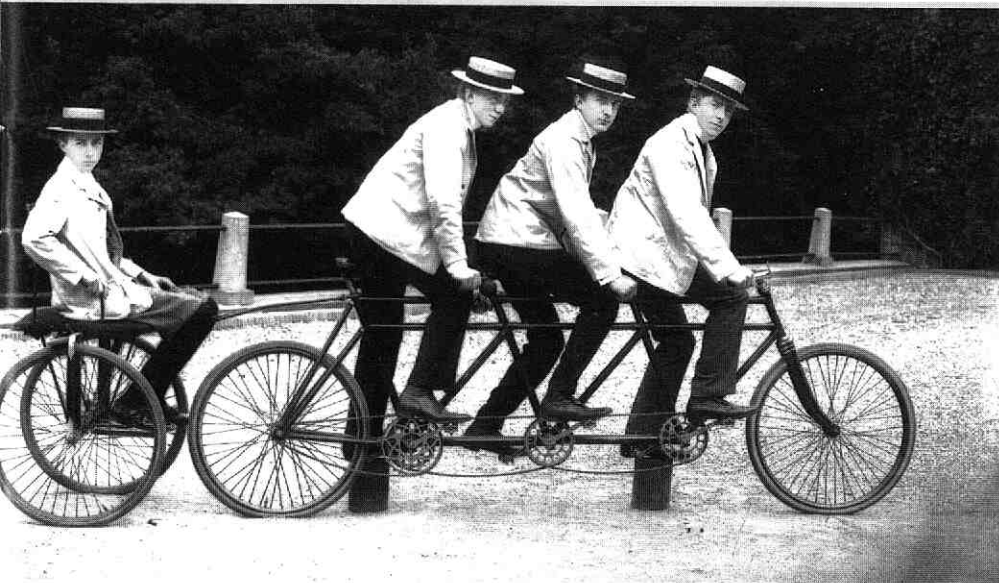
Tennis was niet de enige 'sport' die al voor 1850 zeer populair was. Onder studenten was maliën, waarbij met een slaghout een bal in zo min mogelijk slagen over een maliebaan moest worden geslagen,

zeer populair. Toen in Utrecht in 1636 een universiteit werd geopend, werd al snel een stuk grond aangekocht net buiten de stadsmuur, waar een lange maliebaan werd aangelegd, om studenten te trekken. Er werd zelfs speciaal een brug over de stadsbuitengracht gelegd om de maliebaan goed toegankelijk te maken. Bij maliën is duidelijk dat het gaat om een vrijetijdsbesteding. Jagen, paardrijden en boogschieten, in onze tijd duidelijk sporten, waren in vroeger tijden niet alleen aangename tijdsbestedingen maar hadden ook een duidelijk nut: een jonge edelman moest zich kunnen verplaatsen en verdedigen. Zwaardvechten en schermen kwamen voort uit militaire oefeningen: tijdens de Opstand kwamen er speciale handleidingen uit om voor 'ionge en onervaren soldaten de volkome handelinghe van deze wapenen beter aen te wijzen'.

Was dat nog gericht op echte soldaten, schermhandleidingen van

het einde van die eeuw richtten zich al op burgers, die niet zozeer voor directe oorlogshandelingen maar meer algemeen in de wapenkunst onderwezen wilden worden. In 1705 werd aan de Utrechtse rijkschool (die rond 1640 ook al speciaal voor de studenten was gesticht) een scherm-school verbonden, waar wedstrijden volgens een reglement werden georganiseerd. Militairen blijven lange tijd een hoofdrol spelen: na 1882 zien we dat ex-militairen burgerschermmverenigingen oprichtten, die ook met internationale technieken gingen werken. Schermen werd toen niet langer gezien als een middel tot ontwikkeling der vechtkunst, maar als oefening van lichaam, en om intellectuele en morele eigenschappen aan te kweken.

De overgang van volksspel naar sport wordt door sommigen wel verbonden met de maatschappelijke veranderingen die door de industriële revolutie werden veroorzaakt.

Die vier zonen van Ernest S. Labouchere op een tandem op het Slotplein, omstreks 1900.

COLLECTIE GEMEENTEARCHIEF ZEIST

In een agrarische samenleving is vrijetijd een veel diffuser begrip, men werkt zolang dat nodig is en de omstandigheden het toelaten, maar tijdens het werk wordt gerust en plezier gemaakt. In de rustiger tijden van het jaar, als er niet gezaaid of geoogst hoeft te worden, is er meer

tijd voor plezier. In die perioden viel meestal ook de lokale kermis en jaarmarkt, waar het volk uit de band mocht springen en 'ruwe' volksvermaken werden georganiseerd, waarbij vaak dierenkwellerij aan de orde was. Het was een incidentele manier van afreageren en lol maken, die niet

zelden uitmondde in een massale vecht- en slempartij.

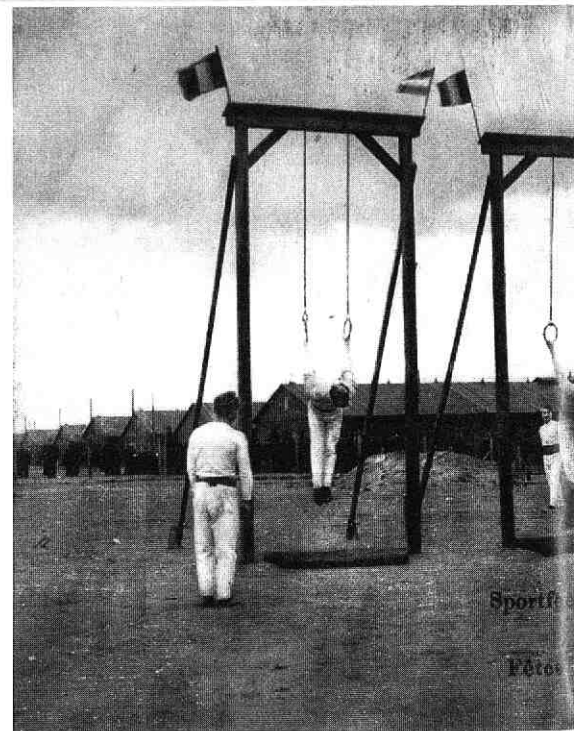
Door de mechanisering werd de arbeid veel meer geregeld: men werkte een vast aantal uren per dag, en kreeg dus ook uren die 'vrij' waren. Competitie, prestatie en concurrentie deden hun intrede in het productieproces, precies die grondbegrippen die ook bij sport een grote rol spelen. Arbeidsdisciplinering was heel belangrijk in de nieuwe economische verhoudingen: een fabrikant kon het niet hebben als een groot deel van zijn personeel regelmatig dagenlang niet op het werk verscheen, omdat er in de omgeving kermis was. Aan de andere kant was er angst voor de vrije tijd: mensen zouden daar niet mee om kunnen gaan, de kroeg opzoeken en zo hun eigen ondergang bewerkstelligen. Ook de vrije tijd diende te worden gedisciplineerd. Die disciplinerende deel uit van een veel breder burgerlijk beschavingsoffensief.

Burgerlijk beschavingsoffensief

In 1773 werd de Maatschappij voor 't Nut van het algemeen opgericht, die zich inspande om burgerlijke deugden, in hun ogen de sleutel voor maatschappelijk succes, aan het volk te brengen. Die deugden, vaderlandsliefde, gevoel voor orde en harmonie, zelfbeheersing en arbeidzaamheid, werden middels onderwijs, de oprichting van verenigingen en het organiseren van volksfeesten uitgedragen. Ook verzette de burgerij zich tegen het ruwe volksvermaak zoals dat op de kermissen plaatsvond. Op veel plaatsen gingen stemmen op om de kermis te verbieden. Ook in Zeist werd in 1853 vanwege 'dien dollen dronkemansboel' de kermis afgeschaft, hoewel daarna nog regelmatig werd geklaagd over 'getier en gedans langs de straten'. 't Nut, dat sinds 1865 ook een Zeister afdeling kende, besepte wel, dat feesten een maatschappelijke noodzaak hadden en dat

gezocht moest worden naar een alternatief. Zij propageerde volksfeesten, waar beschaafde volksvermaken werden uitgevoerd. Daar was een nationaal symbool voor nodig, om zowel de katholieke als de protestantse vaderlanders omheen te verzamelen. Zij kozen het koninklijk huis en poogden feestdagen ter eren van de koning en de prinses te organiseren.

In 1886 werd in Zeist 'prinsessedag' georganiseerd, de viering van de verjaardag van prinses Wilhelmina. Voor de lokale jeugd waren wedstrijden georganiseerd in balgooien, mastklimmen, boegsprietlopen en hardlopen, elementen die ook al aan het begin van de 19de eeuw voor de jeugd werden georganiseerd. Daarbij speelde wel een ander, oud bezwaar tegen sport mee: de luchtige kledij. Aan het einde van de 18de eeuw vonden hardloopwedstrijden tussen vrouwen plaats, die opvallend veel mannelijk publiek trokken: de grootste aantrek-

Sportfeest in het interneringskamp bij Zeist, 1916. COLLECTIE GEMEENTEARCHIEF ZEIST

kingskracht van de wedstrijd lijkt meer de sportieve kleding dan de sportieve prestatie te zijn geweest. Een gerucht dat de dames naakt zouden

INTERNEERINGSKAMP BIJ ZEIST
CAMP DE ZEIST

... ter gelegenheid van den verjaardag van
M. Koning Albert I (8 April 1916)
... l'occasion de l'anniversaire de sa
... le Roi Albert I (8 avril 1916)

hardlopen, deed bijna een volksooploop ontstaan. Rond 1900 lijkt dat veranderd: sport is iets voor een aparte groep mensen, die een speciale activiteit uitvoerden en zich door hun kleding onderscheidden. Hoewel een

enkele pastoor zich nog ergerde aan de 'prikkelende' kledij, is sportkleding voor de meeste mensen een symbool van het moderne.

Bij latere volksfeesten werd ook aan ringrijden en wielrennen gedaan. Voor het eerst maakte in 1886 bij deze feesten een Zeister sportvereniging haar opwachting, de in 1883 opgerichte gymnastiekclub Hercules. Hercules was opgericht door Herman van Kreef, een onderwijzer die zich net enkele maanden daarvoor in Zeist had gevestigd. Hercules kreeg voor haar optreden een gemeentelijke subsidie. Men hoopte propaganda te maken voor de 'stelselmatige lichaamsoefeningen', die bij Hercules werden uitgevoerd. Gymnastiek was met name uit Duitsland overgewaaid, maar kreeg ondanks steun van wetenschap en onderwijs, lange tijd weinig voet aan de grond. In 1863 was het als vrij vak toegevoegd aan het curriculum van de net ingestelde hogere burgerschool: aangezien maar een klein deel van de bevolking

meer dan lagere school volgde, was dit niet erg effectief. Het zou nog tot 1920 duren voor het ook werd ingevoerd op de lagere school. Ook waren lang niet alle leraren overtuigd van het nut van het vak: op school stond orde en tucht hoog in het vaandel, en gymnastiekles met zijn potentie voor herrie en ruwheid bedreigde dat schema. Ook artsen waren niet overtuigd van de goede kanten van gymnastiek: een Amsterdamse arts schreef rond 1920 nog over sporters die hij gezien had: 'de meesten werden prikkelbaar...

Anderen weer werden hinderlijk aanhalig, weer anderen werden min of meer toerekenbaar en deden handelingen, welke zij zeker niet in gewone omstandigheden zouden bedreven hebben'. Het duurde lang voordat gymnastiek meer geaccepteerd werd. Aan het einde van de 18de eeuw gingen er onder de geleerde stand stemmen op ter verbetering van het volk. In de ogen van de Utrechtse hoogleraar

Matthias van Geuns was daarbij te lang de nadruk gelegd op de geest: zonder gezond lichaam geen gezonde geest. In een lezing in 1783 besteedde hij aandacht aan het nut van lichamelijke opvoeding. Het lichaam als voertuig van de ziel diende ook ontwikkeld worden: hij dacht daarbij aan 'openbare spelen' en voor meer aanzienlijke jongelingen dansen, schermen en paardrijden. Zo zou het lichaam geoefend en beschaafd worden. Bij latere hooglerearen kwam ook de positieve invloed op de gezondheid om de hoek kijken: van gymnastiek zou geneeskundige kracht uitgaan. Gym school werd voor het eerst in de eerste decennia van de 19de eeuw gegeven. 'Welgeregelde volksspelen [zijn] hoogst nuttig om ook in ons vaderland de verarmde volksklasse te vermaken, tot matige spaarzaamheid te geleiden, geest en lichaam te versterken en daardoor moed op de toekomst te behouden, ja de armoede minder knellend te doen

zijn'. Zo zag D.J. den Beer Portugael het nut van sport. Uit die geneeskundige achtergrond kwam later de heilgymnastiek voort, maar ook het gebruik van sport en spel bij de opvang van geestelijk gehandicapten, vanaf begin 20de eeuw gebruikelijk. Ook Zeist kende rond 1910 drie gelegenheden voor heilgymnastiek, waar onder meer Hendrik Marsman nog lessen volgde. Ondanks de langdurige tegenwerking kreeg gymnastiek langzaam voet aan de grond en werd de sport populair bij de Zeister jeugd. In 1898 werd Hercules gevolgd door een tweede gymnastiekvereniging, Simson. De tegenwerking was niet de enige reden dat Zeist wat later was om aan te haken bij de nieuwe mode van sportverenigingen: over het algemeen was sport een stedelijk verschijnsel, dat vooral door de jongeren uit de hogere burgerij werd gedragen. Zeist was lange tijd een kleine, agrarische gemeenschap waar nieuwe, 'stadse' zaken maar lang-

zaam doordrongen. Toen Zeist rond 1900 flink begon te groeien en zich in de nieuwgebouwde villawijken een ander soort inwoners vestigde, groeide ook de belangstelling voor sport.

Sport en sociale klasse

Er is een merkwaardige tegenpraak in de sportgeschiedenis: hoewel de maatschappij voor 't Nut van het Algemeen sport zag als een manier om het volk op te voeden, was het vooral in de hogere klassen dat sport populair werd. Onder adel en de hogere burgerij leefde al een traditie van sport: zij hadden tenslotte al eeuwenlang de tijd en de middelen bezeten om zich in sporten te bekwamen. Dat beperkte zich aanvankelijk tot de jacht, paardrijden, schermen en boogschieten, die werden gezien als geschikte vrijetijdsbestedingen van mensen op stand gezien. Bij de verkoop van het buiten Beek en Royen in 1818 werden dan ook de mogelijkheden

van de jacht aangeprezen. Veel buitens beschikten over een 'terrein van vermaak', waar de bewoners zich konden verpozen, croquet of andere beschaafde spelletjes konden spelen. Diverse buitens en grote villa's beschikten over een eigen biljartkamer, waar de heer des huizes zich met zijn vrienden terugtrok, of zoals bij Sparrenheuvel en Eikenstein, over een apart biljartgebouwtje!

Ook vrouwen konden aan deze sporten deelnemen: we zien ze meegaan op de jacht, een balletje slaan in een spelletje 'lawn tennis' (de nieuwe uit Engeland overgewaaid vorm van het aloude tennis) en boogschieten.

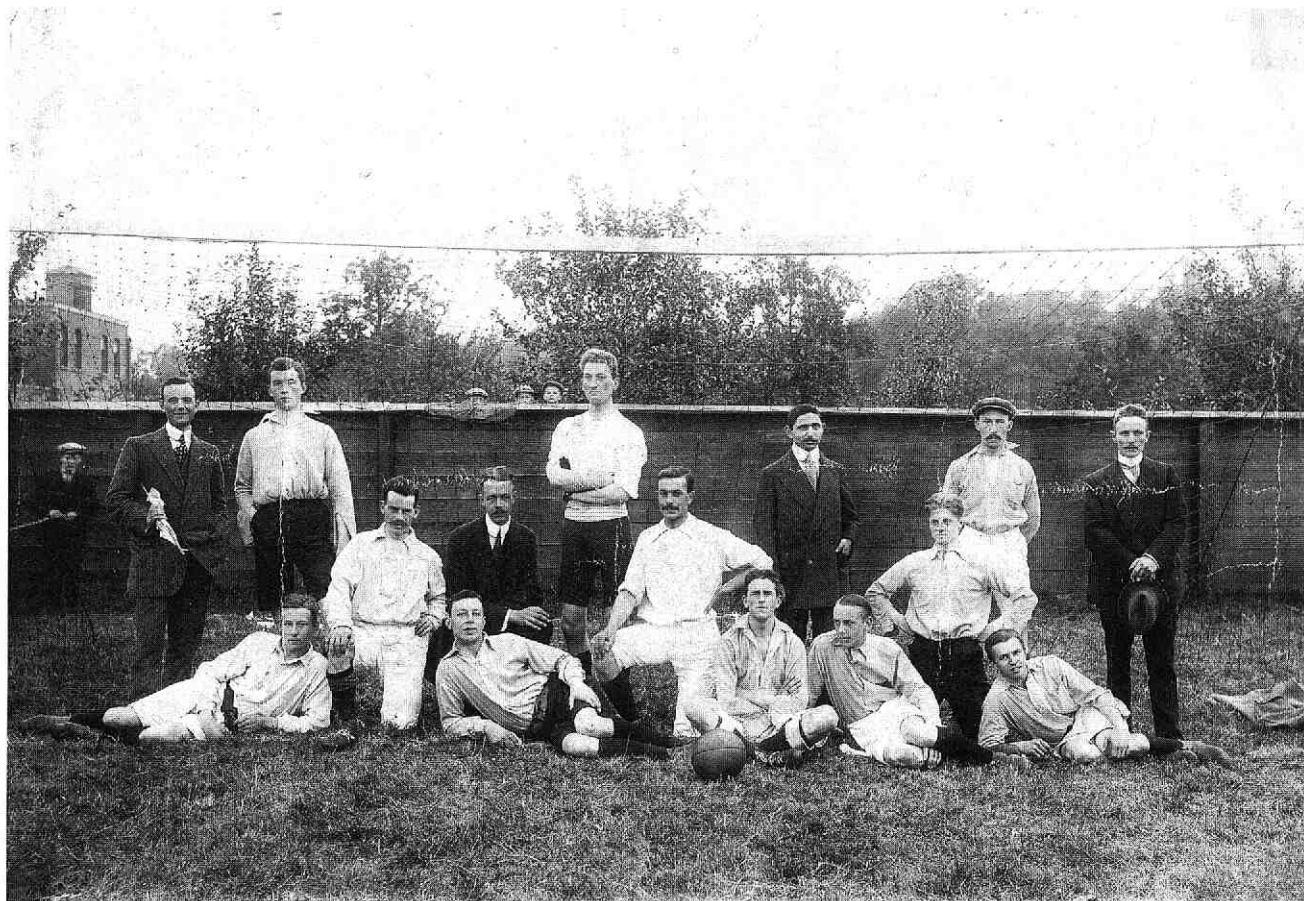
Gouvernantes uit Zwitserland hebben misschien een rol gespeeld in de verspreiding van gymnastiek onder de hogere klassen. Veel van hen hadden een opleiding gehad aan een van de Zwitserse instituten, waar gymnastiek een ingeburgerde bezigheid was.

De eerste rijwielvereniging in Zeist, omstreeks 1900. COLLECTIE GEMEENTEARCHIEF ZEIST.

Op de Engelse public schools werden enkele sporten, gebaseerd op oude volksspelen, geïntroduceerd om

zo beheersing, sportiviteit, lichamelijke harding, doorzettingsvermogen en teamgeest aan te kweken bij de toekomstige leiders van het Britse

Het eerste elftal van Zeister Voetbal Vereniging ZVV, omstreeks 1908.

COLLECTIE GEMEENTEARCHIEF ZEIST

Empire. Via leerlingen die ook in Nederland kwamen, introduceerden ze deze sporten hier. Ze werden in korte tijd zeer populair onder hbs-ers en gymnasiasten. Aan de andere kant bezochten telgen uit adellijke geslachten Engelse scholen en kwamen zo in aanraking met de sporten daar.

Ook zwemmen en fietsen waren sporten die snel ingang vonden bij de betere standen. In Zeist zien we rond 1890 al regelmatig fietsende heren en dames en het duurde niet lang of er werden wielervedstrijden georganiseerd. Daarbij ging men zeer netjes en beschaafd gekleed, een fiets was trouwens aanvankelijk onbetaalbaar voor een gewone arbeider. Hoewel lange tijd rust en beheerstheid ('een heer rent niet') kenmerken van de hogere klassen waren geweest, kwam daar aan het einde van de 19de eeuw verandering in. Misschien door een vermindering van standsbesef, in ieder geval door druk van het Engelse voorbeeld, gingen ook hier jongelieden uit de

hogere klassen meedoen aan sporten. Juist onder hen sloegen de nieuwe Engelse sporten als cricket en voetbal zeer aan. Die sporten zijn echt van onderaf gegroeid: weinig leraren op de scholen zagen er wat in, en ook de kerken hebben zich lange tijd tegen deze sport verzet.

Sportlieden die terugkeken op die tijd herinneren zich nog de barre omstandigheden waaronder moest worden gesport: er was weinig materiaal, de velden die men kon huren waren nat, ongelijk en soms net ontdaan van koeien en schapen (niet van hun uitwerpselen), kledhokjes ontbraken. Henk van de Heuvel schrijft daarover in zijn memoires: 'Ook bij "Lam" welke op de hoek Schaerweijdelaan-Bergweg woonde, konden we voor f1,- per keer een oud schuurtje gebruiken voor omkleeding. Na afloop konden de spelers zich wassen bij de aanwezige pomp met behulp van wat blikken schalen.'

Onder de gewone mensen sloegen de nieuwe sporten nog niet erg aan: pas als er geldprijzen werden uitgereikt konden ze tot deelname worden bewogen. Veel vrije tijd hadden ze ook niet, en het is te begrijpen dat na een dag zware lichamelijke arbeid de mensen liever uitrustten. Daardoor bleef sport lange tijd een elitebezigheid. De eerste voetballers en cricketsporters waren duidelijk uit de betere standen afkomstig: zonen van industriëlen, edellieden, hogere ambtenaren.

Ook de contributies waren hoog terwijl sommige verenigingen ballotage kenden, die mensen uit andere milieus buiten de deur hielden. Alleen zwem- en turnscholen kenden soms het verschijnsel volksklassen, waarin les werd gegeven aan mensen die geen lid waren. Dit paste ook meer in het opvoedingsideaal van verenigingen zoals 't Nut: zwemles werd gegeven

Van Delft Geurtsen en Co, Accountants en Belastingadviseurs, is een Zeister kantoor, waarin registeraccountants, accountants-administratieconsulenten en belastingadviseurs samenwerken, gericht op een persoonlijke begeleiding van relaties.

ONZE KERNACTIVITEITEN ZIJN:

- Accountancy
- Fiscale zaken
- Advisering
- Loonadministraties
- Financiële administraties
- Automatisering

Prins Hendriklaan 35 - Postbus 20,
3700 AA Zeist.

Telefoon 030-6923024, fax 030-6918205

E-mail accountants@vdgc.nl

ACCOUNTANTS EN BELASTINGADVISEURS

VAN DELFT GEURTSSEN EN CO

Avondje Figi

- ♦ Een welkomstdrankje
- ♦ Driegangendiner met bijpassend wijnarrangement
- ♦ Kopje koffie of thee tijdens de pauze van de voorstelling
- ♦ Na afloop een drankje met een hapje in Theatercafé 'Het Weeshuis'.

per persoon f80,-

Z E I S T

☉ Golden Tulip Hotel Figi Het Rond 2
tel. 030 69 27 400 fax 030 692 74 68

HOTEL - RESTAURANT - THEATER - BIOSCOOP
ESPRESSOBAR - PATISSERIE - CONGRESZALEN

www.figi.nl

ter bestrijding van verdrinking, gymnastiek zou zowel lichamelijk als geestelijk weldadig werken.

Al in 1873 ijverde jhr. F. van de Poll voor een gemeentelijke bad- en zweminrichting, maar de hoge kosten schrokken de gemeenteraad af. Dertig jaar later werd een nieuwe poging ondernomen. Gezwommen werd er in de Blikkenburgervaart, wat sommige raadsleden onhygiënisch vonden. Het gaf bovendien overlast aan de boeren in de omgeving. Nu ging de gemeenteraad wel akkoord, er werd een badmeester aangesteld. In 1906 werd de Zeister Zwemvereniging opgericht.

Sport werd door de hogere standen gebruikt om zich te onderscheiden. Toen vanaf 1900 arbeiderssportverenigingen ontstonden, kwam er een kentering. De bovenlaag zocht naar andere sporten of trok zich terug in een eigen competitie. Arbeiders voldeden niet aan het ideaal van sportieve

gentleman: zij speelden ruw, waren teveel gericht op winnen en niet op het spel.

Voor arbeiders was sport een andere manier om zich maatschappelijk te profileren. Zijn de maatschappelijke carrièrekansen klein, via de sport kan men toch aanzien verwerven.

Ook na invoering van de kortere werkweek: van 60 uur naar 40 uur, is er meer vrijetijd. Vanaf met name 1900 zien we een groei van het aantal sportverenigingen: in 1890 ontstaat de Ijsvereniging Zeist, in 1899 de wielrijdersclub 'De Adelaar', in 1900 de wielrijdersvereniging Wilhelmina, en de sportvereniging Olympia. Wat op die laatste vereniging precies wordt beoefend, is onduidelijk: ook al omdat in 1908 een voetbalvereniging van dezelfde naam wordt opgericht en in 1930 een gymnastiekvereniging Olympia. De naam Olympia zal door de eerste vereniging met die naam gekozen

zijn in verband met de eerste moderne Olympische spelen die in 1896 in Athene op initiatief van de Franse baron P. de Coubertin gehouden werden.

In 1904 ontstaan de eerste voetbalverenigingen ter plaatse, de Zeister voetbalclub Achilles en de Zeister voetbalvereniging ZVV. Deze laatste vereniging telt omstreeks 1910 vijftig actieve leden. De contributie bedraagt 30 cent per maand. ZVV wordt in 1907 lid van de Utrechtse Provinciale Voetbalbond (U.P.V.B.) en speelt in de 1^e klas. ZVV gaat in 1914 ter ziele. Misschien hangt dat samen met de oprichting in dat jaar van de Voetbalvereniging Zeist. Een grote stimulans voor de voetbalsport is de komst van Belgische soldaten in 1914. Ook in het Nederlandse leger, dat gemobiliseerd is, wordt sport ingevoerd om de verveling te bestrijden. Naast Olympia wordt in 1908 de voetbalvereniging Groen

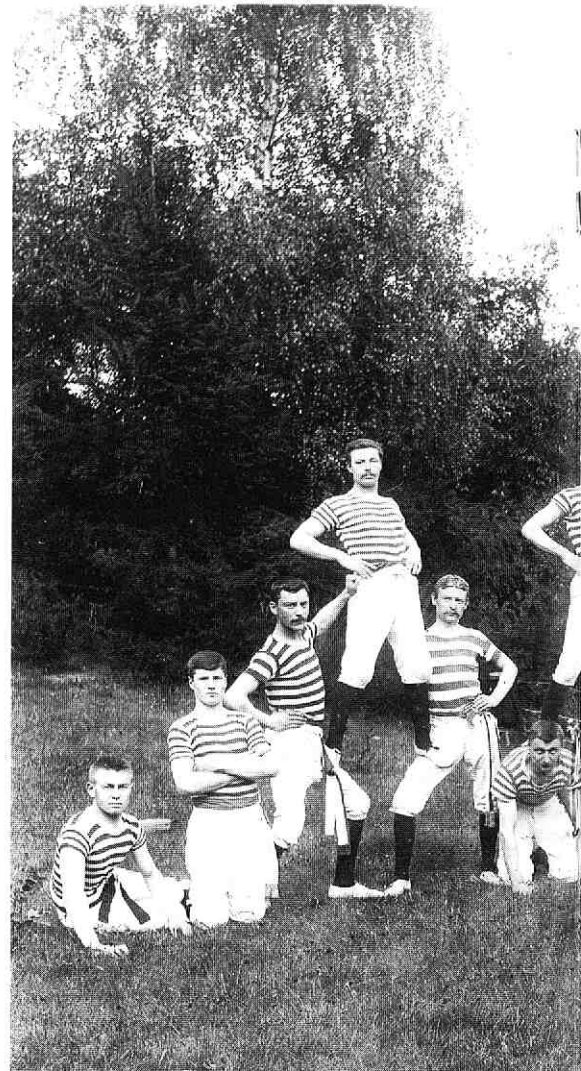
Rood opgericht vanuit de Zeister vereniging voor Volksweerbaarheid, die ook aan de wieg staat van een van de Zeister schietverenigingen die in die tijd het levenslicht zien. In 1906 wordt zowel een schaakvereniging als een zwemvereniging opgericht, in 1907 een paardensportvereniging. Jhr. C. de Pesters had in Zeist een eigen renstal: zijn paard Golden Amor won in 1909 de derby op Duindigt. De Pesters hield zich niet alleen bezig met paardensport: hij was ook bestuurslid van de golfvereniging.

Werd bij de oprichting van Hercules nog een oproep gedaan voor mensen ouder dan 17 jaar, de leden van de nieuwe verenigingen zijn beduidend jonger: niet zelden is de 'president' van de voetbalvereniging een HBS-er van 14 jaar. Zeker in Zeist zijn de meeste verenigingen in deze tijd nog gericht op de hogere standen. Een arbeidersvereniging ontstaat pas na de Eerste Wereldoorlog, als er

opnieuw een enorme groei optreedt in het aantal verenigingen. Daarop zullen we in de volgende aflevering ingaan.

F. Vogelzang
R.P.M. Rhoen

Gymnastiekclub Hercules, omstreeks 1900. COLLECTIE GEMEENTEARCHIEF ZEIST.

LITERATUUR

- L. Batenburg, *De betekenis van sport en spel voor de volksgezondheid naar lichaam en geest* (Den Bosch, z.j.)
- C. de Bondt, *Heeft yemant lust met bal, of met reket te spelen? Tennis in Nederland tussen 1500 en 1800* (Verloren 1993)
- M. van Bottenburg, *Verborgene competitie. Over de uiteenlopende populariteit van sporten* (Amsterdam 1994)
- P. Bourdieu, 'Sport and social class', in: C. Mukerji en M. Schudson, *Rethinking popular culture. Contemporary perspectives in cultural studies* (Oxford 1991), 357-373
- V.A.M. van der Burg en R.P.M. Rhoen, De voorgeschiedenis van de Oranjevereniging te Zeist. *Seijst* 30 (2000) 39-65
- E. van Dieren, *De nadeelige invloed van fel zonlicht en sport op lichaam en geest* (Amsterdam z.j.)
- A. Guttmann, *Women's sport. A history* (New York 1991)
- M. D'Hoker en J. Tollenaar (red.), *Het vergeten lichaam. Geschiedenis van de lichamelijke opvoeding in België en Nederland* (Leuven Apeldoorn 1995)
- K.H.J. van Hulssen, *De ontwikkeling der schermkunst in Nederland alsmede de techniek en de tactiek van het schermen* (Utrecht [1934])
- K. Koch, *Het aankweken van den moed door gymnastiek, spel en sport. De geestelijke zijde der lichaams oefeningen* (Rotterdam 1903)
- J. Kugel, *Geschiedenis van de gymnastiek* (Haarlem 1973)
- C. Miermans, *Voetbal in Nederland. Maatschappelijke en sportieve aspecten* (Assen 1955)
- R. Stokvis, *Strijd over sport. Organisatorische en ideologische ontwikkelingen* (Deventer 1979)
- Th. J.A. Terlouw, *De opkomst van het heilgymnastische beroep in Nederland in de 19de eeuw. Over zeldzame amfibieën in een kikkerland* (Rotterdam 1991)
- L. Visser, De gemeentelijke zwemplaats aan de Blikkenburgerlaan. *Seijst* 25 (1995) 62-72
- Weekode voor Zeist, Driebergen en omstreken

Het jaar 2000 stond in het teken van het nadenken over de toekomst en de voorbereidingen voor een bijzonder jaar 2001. Dit verslag over het jaar 2000 zal alleen het verslag van de secretaris omvatten, de afzonderlijke verslagen van de commissies komen dit jaar te vervallen, dit vanwege tijds- en plaatsgebrek.

Afscheid V.A.M. van der Burg

Op 6 maart heeft **mr.dr. V.A.M. van der Burg** het voorzitterschap van het Zeister Historisch Genootschap van de Poll-Stichting (ZHG) overgedragen aan de heer **J.B.M.P. van Grunsvan**. De heer Van der Burg is sinds 1974 betrokken geweest bij het ZHG waarvan van 1995-2000

Verslag van bestuur over

als voorzitter. Kernwoorden die hem omschrijven zijn: toewijding, kennis van zaken, autoriteit op het gebied van lokale historie. Hij blijft als lid van de publicatiecommissie bij het ZHG betrokken.

Afscheid bestuursleden en medewerkers

Op de jaarlijkse vrijwilligersbijeenkomst werd nogmaals afscheid genomen van bestuursleden en medewerkers die in het afgelopen jaar waren vertrokken. Op 10 maart 2000 hebben we zo afscheid genomen van de dames **C. W. van den Berg- Barneveld**, **A. Metz***, **J.C. Mollen-Hengeveld**, **A.P.H.M. Speet** (commissie archief en collecties), **J. Spronk** (commissie lezingen en excusies), **J. Verbeek-Stapensea** en de heren **V.A.M.**

* **Mw. A. Metz** is 19 juli 2000 overleden.

van der Burg, Chr. Ten Houte de Lange, M.M.A. Roeder (commissie archief en collecties) en **J.B. Zoonen** (commissie audiovisuele collecties).

De oud dagelijks-bestuursleden: **Mw. J. Verbeek-Stapensea** (secretaris), **V.A.M. van der Burg** (voorzitter) en **Chr. ten Houte de Lange** (penningmeester) ontvingen uit handen van de voorzitter de Monté VerLoren legpenning voor hun grote verdienste voor het ZHG, hun bestuursperiode stond in het teken van bestuurlijke veranderingen en het ZHG als een moderne historische vereniging vorm te geven.

Nieuwe bestuursleden

Twee commissies hebben een nieuwe voorzitter gekregen die daarmee tevens lid van het bestuur zijn geworden. De voorzitter van de commissie lezingen en excursies is

nu: **A. Steensma** en de commissie: beheer audiovisuele collecties is **A. Venema**, die helaas per januari 2001 zijn bestuurslidmaatschap weer heeft moeten opzeggen. Het bestuur heeft al dankbaar gebruik kunnen maken van de kennis en kunde van deze beide voorzitters.

Dank

Het bestuur spreekt ook op deze plaats nogmaals haar dank uit voor het vele werk dat door de oud-medewerkers en oud-bestuursleden is verzet. Het bestuur heeft ook kennis genomen van het overlijden van haar oud-voorzitter **mr. A.A.H. Stolk**.

Beleid

Het bestuur heeft diverse malen vergaderd over een beleidsplan voor de komende jaren, de voorzitter van de commissies hebben samen met hun commissieleden hun wensen en ideeën op papier gezet en al die

2000

plannen zijn besproken. Het heeft nog niet geleid tot nieuw uitgeschreven beleid, wel zijn de eerste aanzetten voor een nieuw beleid gegeven. Een belangrijk punt voor de komende jaren is huisvesting, goed beheer en toegankelijkheid van de collectie, een interessant bulletin Seijst, bijzondere publicaties, grotere betrokkenheid van donateurs en Zeistenaren bij de activiteiten van het ZHG o.a. bij lezingen, tentoonstellingen, excursies en filmvoorstellingen.

Verder moet er een grotere groei (in donateurs en geld) zijn om alle wensen te kunnen uitvoeren. Er zal dan ook een nog actiever PR en sponsorbeleid gevoerd worden.

Donateurs

Het Zeister Historisch Genootschap telt per 1 januari 2001 875 donateurs. Er melden ca. 75 nieuwe donateurs zich aan, maar een gelijk aantal hebben wij moeten uitschrij-

Bestuur

per 31 december 2000

Voorzitter

B.M.P. van Grunsven

Secretaris

Mw. Fl. de Vrijer

Penningmeester

J.H. Heimel

Commissievoorzitters

Beheer audiovisuele collecties

A. Venema

Beheer collecties en archief

Mw. Drs. R. Efdée

Lezingen en excursies

A. Steensma

Publicaties

Mw. Fl. de Vrijer

Public relations en sponsoring

Mw. Drs. M.E. van Bellen

Redactie Bulletin Seijst

Mr. M.K.M. Wortmann

Tentoonstellingen

Mw. Drs. K. Veenland-Heineman

ven, waarvan ongeveer de helft door overlijden.

Financiën

Het jaar 2000 was financieel gezien een moeilijk jaar, de diverse activiteiten in 1999 hebben een (te) groot beslag op de liquide middelen gelegd. Er was al besloten de minimum donateurs bijdrage te verhogen naar f35,-. Dit is gezien de kosten die het bulletin Seijst,

dat de donateur 4 maal per jaar ontvangt, een minimumbedrag om ook de overige activiteiten te kunnen bekostigen.

Helaas moesten we ook dit jaar weer constateren dat een aantal donateurs hun bijdrage niet overmaken, zij zullen in de toekomst, na een herinnering, het bulletin Seijst niet meer ontvangen. Om de inkomsten te verhogen zijn er advertenties worden opgenomen.

Huisvesting

De gemeente Zeist heeft de huur van de Van de Poll-kamer in het Slot opgezegd, uiterlijk 31 december 2001 moet het ZHG het Slot verlaten hebben. Er is een commissie uit het bestuur benoemd die in overleg met de gemeente alternatieve huisvesting en mogelijke verdere samenwerking in kaart moet brengen alvorens het bestuur hierover een beslissing kan nemen. Uitgangspunt is natuurlijk een adequate huisvesting, geschikt voor ons kostbaar bezit, bereikbaar, ruimte voor het ontvangen van bezoekers.

Oude Begraafplaats

Een aantal verenigingen en instellingen, waaronder het ZHG onderzoekt, samen met de gemeente Zeist, diverse mogelijkheden om de Oude Begraafplaats aan de Bergweg te restaureren en zo als cultureel erfgoed te bewaren. We prijzen ons gelukkig dat de Rijksdienst voor Monumentenzorg hiervan een proefproject heeft willen maken, waardoor er meer deskundigheid

en geld beschikbaar komt om dit belangrijke stukje Zeist op verantwoorde wijze voor ons nageslacht te bewaren.

Voor Monumentenzorg is dit een goede mogelijkheid om na afloop ook andere gemeenten in Nederland te kunnen adviseren.

Kraal

Het succes van de tentoonstelling van de tachtig foto's uit de Kraal collectie heeft zich in 2000 voortgezet. De collectie is in vier delen te zien geweest in de woonzorgcentra: Amandelhof, Mirtehof, Looborgh en Bovenwegen. Een gedeelte in het Christelijk Sanatorium te zien (geweest) en van 6 december 2000 tot 8 februari 2001 in zijn geheel in het verpleeghuis De Wijngaard in Bosch en Duin. Het heeft bij vele

mensen herinneringen uit het Zeist van vroeger losgemaakt

Excursies en Lezingen

Op 27 april 2000 was er een geanimeerde en interessante excursie naar Brussel, zoals altijd was het aantal aanmeldingen veel meer dan er plaatsen waren.

Er is een tweetal lezingen door het ZHG verzorgd; een over de Zeister tram, de vele oude 'plaatjes' zijn door velen bekeken en gaf de nodige discussie over plaats en tijd.

Figi

Een bijzonder lezing was die over Figi op 16 november 2000. Het Figi theater bestond in 2000 75 jaar en dat is met allerlei feestelijkheden gevierd waaronder de lezing over Figi, de lezing werd verzorgd door de 7 van de 8 leden van de **familie Ruijs** (een woont in Australië). Een bijzonder gebeuren, alle aspecten van het Figi concern werden belicht. Het bestuur heeft de belangrijke positie die de familie Ruijs en het concern Figi in Zeist al zovele

jaren inneemt willen uitdrukken door het verlenen van de Monté verloren legpenning en daarbij ook de bijzondere betrokkenheid die familie en concern met het Zeister Historisch Genootschap van de Poll-Stichting heeft, willen honoreren.

Filmvoorstelling

Op 5 mei en 23 oktober 2000 werden er in het Figi theater weer oude films vertoond, de belangstelling blijft onverminderd hoog, hetgeen een uitdaging voor de audiovisuele commissie is om steeds weer naar nieuw materiaal op zoek te gaan en geschikt te maken voor vertoning.

Jubileum ZHG

Het Zeister Historisch Genootschap van de Poll-Stichting bestaat in 2001 50 jaar en het bestuur wil dat vieren met zoveel mogelijk donateurs en Zeistenaren. In 2000 is gestart met het instellen van een jubileumcommissie die plannen heeft ontwikkeld en alle activiteiten in 2001 zal

coördineren. Als thema is gekozen Sport. Alle sportverenigingen, die in 1951 in Zeist al bestonden en nu nog bestaan, zijn aangeschreven voor medewerking, die inmiddels door iedereen is toegezegd. Verder zijn er tal van stichtingen en bedrijven benaderd voor sponsoring, want alleen kunnen we de plannen die er zijn niet bekostigen. Ook zullen de donateurs in dit kader speciaal benaderd worden. Het bulletin staat het gehele jaar in het teken van het jubileum.

Geschenk

Het Zeister Historisch Genootschap van de Poll-Stichting heeft in 2000 een bijzonder geschenk ontvangen, een zeer kostbaar boek uit 1829 met litho's van Mourrot met afbeeldingen van buitenplaatsen.

Een bijzondere actie

Het voornemen van de staatssecretaris van Cultuur om de subsidie ten behoeve van Huize Doorn stop te zetten, waardoor sluiting

dreigt, heeft veel verzet en zorg gegeven. Ook het ZHG heeft een brief aan de staatssecretaris geschreven met het verzoek om dit cultureel erfgoed in onze regio te behouden. De uiteindelijke beslissing moet nog genomen worden.

Bekendheid

Het Zeister Historisch Genootschap van de Poll-Stichting streeft ernaar om haar kennis en kunde aan allen die zich betrokken weten bij de historie van Zeist bekend te maken, door middel van de activiteiten van alle commissies binnen het ZHG, zo ook het openstellen van onze kamer tijdens Monumentendag, de verkoop van onze publicaties op de boekenmarkt en de verkoop van onze publicaties via een tweetal boekhandelaren in Zeist. Ook worden de activiteiten via de plaatselijke media: Nieuwsbode en Slotstad TV en Radio bekend gemaakt.

Ten slotte

Het bestuur is veel dank ver-

schuldigd aan alle medewerkers die in het jaar 2000 hun medewerking aan alle werkzaamheden en activiteiten weer belangeloos hebben verricht.

Ook de vele donateurs hebben ons hun, veelal financiële steun gegeven. Onze dank gaat ook uit naar de gemeente Zeist, voor de subsidie die het ZHG jaarlijks ontvangt, en de plezierige samenwerking met de gemeentearchivaris, naar de directie van het Figi concern en de plaatselijke media, die ons weer ondersteunden om onze doelstelling: "het bevorderen en verbreiden van de kennis omtrent de geschiedenis van Zeist en wat daarmee verband houdt, alsmede het aankweken van belangstelling daarvoor in ruime kring", te bereiken. Het bestuur spreekt de wens uit dat het jubileumjaar 2001 een succesvol jaar zal worden en dat wij in dit jaar vele nieuwe donateurs mogen begroeten die met ons de doelstelling willen verwerkelijken. Namens het bestuur,

Flora de Vrijer

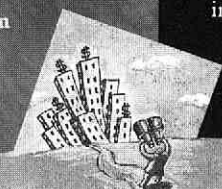
On top of the World:

Global Invest is een lijfrente-programma van DBV Verzekeringen, in samenwerking met Prudential Securities Inc. uit New York.

Met Global Invest kiest u voor een beleggingsstijl die bij u past.

De beleggingen worden uitgevoerd door de absolute top van 's werelds vermogensbeheerders.

Prudential Securities Inc. heeft deze elite van vermogensbeheerders geselecteerd. Daarnaast controleert Prudential Securities Inc. deze vermogensbeheerders doorlopend. De controle is geheel in lijn van de strenge regelgeving omtrent vermogensbeheer die in Amerika geldt.

Global Invest

Met Global Invest bent u verzekerd van een lijfrente die bij u past. Uw vermogen wordt professioneel beheerd en objectief gecontroleerd.

Voor meer informatie kunt u contact opnemen met:
DBV Verzekeringen
Utrechtseweg 75
3702 AA Zeist
030-6933166
info@dbv.nl

De gemeentelijke herindeling van

Gemeentelijke herindeling is een actueel onderwerp in de provincie Utrecht. Drie Utrechtse gemeenten zijn per 1 januari 2001 opgeheven. De gemeente Vleuten-De Meern is bij Utrecht gevoegd en de gemeente Harmelen bij Woerden. De gemeente Maartensdijk verloor eveneens haar zelfstandigheid. Zij komt bij de gemeente De Bilt. De gemeente Maarssen verloor een gedeelte van haar grondgebied dat grenst aan het industrieterrein Lage Weide aan Utrecht.

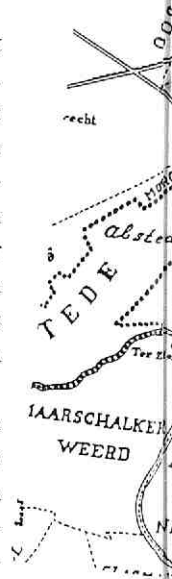
De beweegredenen van de politiek om gemeenten op te heffen, staan vaak lijnrecht tegenover de argumenten van de dorpsbewoners die gekant zijn tegen annexatie van hun gemeente door een buurgemeente. Tegenstanders benadrukken meestal het feit dat zij een hechte dorpsgemeenschap vormen met een eigen cultuur, die men niet kwijt wil raken.

Bestuurlijke herindeling is echter een proces dat niet te stoppen valt. Wie wil weten welke gemeenten sinds 1830 zijn opgeheven raadplege hiervoor *Vuga's Alfabetische Plaatsnamengids van Nederland*.

Regionale herindeling is niet iets van deze tijd. Twee honderd jaar geleden, rond 1800, ging de provincie Utrecht voor het eerst bestuurlijk op de schop. Wie denkt

dat de huidige gemeente Zeist daaraan is ontkomen, vergist zich. De gemeente Zeist zoals die nu bestaat, wordt gevormd door de vroegere gerechten Zeist, Stoetwegen, Kattenbroek en De Breul en de in 1806 opgerichte gemeente (er werd ook gesproken over stad en dorp) Austerlitz. Een gerecht is enigszins te vergelijken met een huidige gemeente.

Oorspronkelijk lagen binnen de grenzen van de huidige gemeente de voormalige middeleeuwse gerechten Zeist (ook wel Zeisteroever genoemd), Kroos (De Kroost), Zeisterstraat, Stoetwegen, Kattenbroek (soms Kouwenhoven genoemd), Kokkertshoeve, S. Pieter, Scherpweide (verbasterd tot Schaarweide), Vierhoeven en (De) Breul of Weerdorp. ersbergen was geen gerecht, maar vormde sinds 1677

Breul met Zeist verenigd. In die jaren spreekt men van de gemeente van Zeist, Stoetwegen en Kattenbroek (of ook wel: Zeist c.s.).

Bij de staatsregeling van 1801 herkregen de plaatselijke besturen hun zelfstandigheid. In een akte van 5 november 1802 wordt weer gesproken over het gerecht van Zeist in de oude betekenis. Zoals zal blijken, was dat maar voor enkele jaren. In 1805 veranderde de staatsregeling alweer. Een gemeentelijke herindeling van het departement Utrecht werd door de minister van Eredienst en Binnenlandse Zaken voorbereid. In zijn circulaire van 8 november 1809 nodigde de landdrost van Utrecht de plaatselijke besturen uit hun mening kenbaar te maken over de toekomstige gemeentelijke indeling. Men mocht aangeven of men zelfstandig blijven wilde of dat samenvoeging met andere gerechten gewenst werd ('of het belang en het gerief der Ingezeten en of andere omstandigheden

medebrengen') en zo ja met welke gerechten. Het antwoord moest voor of op 20 november binnen zijn!

De gerechten Stoetwegen en Kattenbroek maakten aan de landdrost van het departement Utrecht in november 1809 in verband met de plannen voor de gemeentelijke herindeling, kenbaar dat men niet met andere gerechten wilde worden samengevoegd. Het gerecht van Kattenbroek schreef: '*Ter beantwoordingh van UWHoogw. missive van den 8 van Slagtmaand 1809 rakende het geven van consideratien en advies bij de ophanden zijnde organisatie der gemeentebestuurden, dient dat dit gerecht zedert onheugelijke jaaren altoos een vrijgerecht heeft [sic] geweest, voorts een vrij en allodiaal goed van den heer van voorz. gerecht en eijndelijk het grootste verlangen des ingezetenen, dat het zelve op zich zelve blijve bestaan en geenzins zoude verhoopen van dit hun zedert onheugelijke jaaren vrije recht te*

worden verstoten en met andere gerechten te worden gecombineert, en hiernede niet na alvorens verscheidene in deze het meest belanghebbende ingezetenen te hebben gehoord en alles derzelve gevoelens in deeze overeenstemmende vertrouwen de berigten voldaan te hebben [...]'.

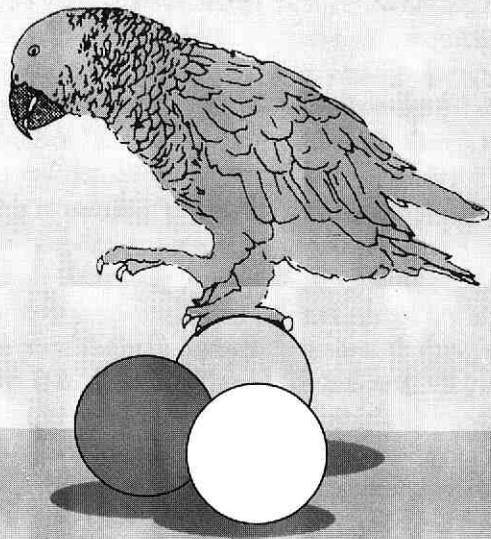
Het gerechtsbestuur van Stoetwegen verzond een haast exact dezelfde brief.

Gerechtsheer van Kattenbroek was Mr. Willem Nicolaas Pesters (1754-1831) en van Stoetwegen Jhr.Mr. Gerard Cornelis Wttewaal van Stoetwegen (1780-1863). Vreemd genoeg wordt in de brief van het gerecht Stoetwegen gesproken over de vrouwe van het gerecht. Het kan zijn dat men de moeder van Gerard Cornelis Wttewaal van Stoetwegen, Catharina Cornelia van Voorst (1743-1823), sinds 1803 weduwe van de vorige gerechtsheer Mr. Ferdinand Wttewaal (1733-1803) hiermee bedoelde.

Volgens huidige begrippen was het

Victoria

BILJARTCENTRUM

1e Dorpsstraat 7
3701 HA Zeist
Telefoon 030 - 691 67 16
Fax 030 - 693 02 80

Zeven biljarts (drie matchtafels)

SW
Z

**sociale
werkvoorziening
zeist**

een tekort aan mankracht?

SWZ biedt u de oplossing!

**SWZ, een betrouwbare partner
voor een betaalbare prijs als het
gaat om:**

- drukwerk en mailingen
- verpakkingsactiviteiten
- assemblage
- hout- en metaalbewerking
- groenvoorziening en schoonmaak
- detacheringen

Voor meer informatie of een vrijblijvende afspraak kunt u bellen met onze afdeling verkoop. Tel. 030-6959004

thorbeckelaan 3, postbus 164
3700 ad zeist, tel. 030-6959004
internet: www.swzeist.nl

inwonertal van Stoetwegen en Kattenbroek niet bijster groot. Blijkens de volkstelling van 1795 telde Stoetwegen en Kattenbroek samen 84 inwoners. Bij de volkstelling van 1829 woonden in Stoetwegen 74 en in Kattenbroek 54 personen. In Stoetwegen en in Kattenbroek stonden respectievelijk tien en vijf huizen, bewoond door twaalf c.q. zes gezinnen. Een even groot aantal huizen als in 1759 wordt genoemd in de *Geheimschrijver van staat kerke der Vereenigde Nederlanden, van de Provincie Utrecht*.

De tegenzin van de beide gerechten om samen met het gerecht Zeist een gemeente te vormen wekt bevreemding. De schout en de schepenen van Stoetwegen en Kattenbroek kwamen bijeen in het gerechtshuis van Zeist. Een vermelding die regelmatig onder akten staat die voor de gerechten gepasseerd werden. Administratief was het ook een eenheid. De dorpslasten werden omgeslagen over deze drie gerechten

gelegen in het kerspel Zeist. Er bestond een personele unie voor wat betreft het schoutambt. Kerkelijk vormden Zeist, Stoetwegen en Kattenbroek ook een gemeente.

Het plan te komen tot een nieuwe gemeentelijke indeling werd niet tot uitvoer gebracht. In oktober 1810 functioneerden de gerechten van Kattenbroek en Stoetwegen nog steeds zelfstandig.

Als gevolg van de inlijving bij Frankrijk in 1811 kreeg het landsbestuur een geheel andere opzet. De taak van de gerechten werd verzaamd door de invoering van de burgerlijke stand en omdat ze belast werden met de politiezorg. Er werd een nieuwe indeling in mairieën gemaakt. Bij keizerlijk decreet van 21 oktober 1811 werden de gemeenten Stoetwegen en Austerlitz opgeheven en ingedeeld bij de gemeente Zeist.

De gemeenten Zeist en Stoetwegen vormden al een personele

unie, want de prefect van het departement van de Zuiderzee had op 17 juli 1811 dezelfde personen tot maire, adjunct-maire en municipale raden van Zeist en Stoetwegen benoemd.

Kattenbroek en De Breul worden in het keizerlijk besluit van 1811 niet genoemd, terwijl op 4 juni van dat jaar Wouter van Dam (1739-1813) nog een brief ondertekent als '*den Provisioneele Maire van Zeyst, Stoetweegen en Cattenbroeck*' en de ontvanger der verponding in het arrondissement Wijk bij Duurstede op 28 oktober 1811 een brief richt aan de maire van 'Kattenbroek'. Kattenbroek moet wel onder de nieuwe gemeente begrepen worden. Op 20 november 1811 werden de dorpslasten en erfdijksgelden door de maire en municipale raden van Zeist gequoteerd en omgeslagen over de inwoners van Zeist, Stoetwegen en Kattenbroek.

De positie van het gerecht De Breul in het kerspel Zeist is moeilijk

aan te geven. De belangrijkheid was geringer: in 1759 stonden er twee huizen en het aantal inwoners bedroeg volgens schatting tien (in 1829: twaalf huizen en 68 inwoners). Wat betreft het schoutambt vormde dit gerecht een personele unie met het gerecht Zeist.

Austerlitz werd in 1811 bij de gemeente Zeist gevoegd. Oorspronkelijk viel het grondgebied van dit dorp onder Driebergen. Bij de scheiding van de hoge heerlijkheid Zeist-Driebergen in 1768 (Austerlitz bestond nog niet) hadden de Staten van Utrecht bepaald dat de Odijkerweg 'Berg- en Rijnwaarts' de grens zou vormen tussen de beide hoge heerlijkheden. De burgemeester van Zeist schreef op 29 december 1831 dan ook aan gedeputeerde staten dat 'de Gemeente Austerlitz niet onder de Ambachtsheerlijkheid Zeijst kan worden getrokken, en wel op grond, dat Austerlitz, bij de vestiging door Koning Lodewijk tot eene Stad,

grootendeels van de Jurisdictie van Driebergen is afgenomen [...]'. Dit wordt bevestigd in een transportakte van 31 mei 1806 waarin vermeld staat 'Kamp te Zeijst onder de gerechte van Driebergen'.

Onvrijwillige samenvoeging van gemeenten kan lang voelbaar blijven. Zeker als een plaats een eigen identiteit bezit. Rond de jaarwisseling van 2000 verklaarde Austerlitz zich voor enkele dagen onafhankelijk van Zeist. Hetgeen als een ludieke actie moet worden gezien. Het Utrechts Nieuwsblad kopte op 30 december 1999 met: 'Austerlitz, al 150 jaar de blindedarm van Zeist'.

Na het herstel van de Nederlandse onafhankelijkheid in 1813 stond de gemeentelijke indeling in de provincie alweer op de agenda. Op 1 januari 1818 werd Utrecht opnieuw gemeentelijk heringedeeld. Onder de gemeente Zeist vielen Austerlitz, De Breul, Stoetwegen en

Kattenbroek.

De namen van de voormalige gerechten werden in de 19^e eeuw nog gebruikt voor het aanduiden van kadastrale secties (sectie B Zeist; sectie D Austerlitz; sectie E (De) Breul; sectie F Stoetwegen en sectie G Kattenbroek) en als wijk-aanduiding in het bevolkingsregister.

R.P.M. Rhoen

BONNEN EN LITERATUUR

- Archief der gemeente Zeist, 1599-1905, inv.nrs. 2, 3, 4 (f. 96, 177 en 209), 40, 139 (f. 10), 297, 301 en 435; Gemeentearchief Zeist.
- Archief van het Huis Zeist, 1677-1953, inv.nr. 26; G.A.Z.
- A.N. Beets e.a. (redactie), *De archieven in Utrecht*, p. 3-4, Alphen aan den Rijn 1985.
- C. Dekker, *Het Kromme Rijngebied in de middeleeuwen. Een institutioneel-geografische studie*, p. 453-466, s.l. 1983.
- *Geschiedenis van de provincie Utrecht vanaf 1780*, blz. 85 e.v., Utrecht 1997.
- D.T. Koen, *Inventaris van de archivalia afkomstig van de dorpsgerichten in de provincie Utrecht, 1489-1811*; Utrecht 1985.
- E.B.F.F. Wittert van Hoogland, *Bijdragen tot de geschiedenis der Utrechtsche riddershofsteden en heerlijkheden*, deel 2, 's-Gravenhage 1912.
- Het Utrechts Nieuwsblad, 30 december 1999.

Interview met de voorzitter

Bij de start van het jubileumjaar, waarin het Zeister Historisch Genootschap Van de Poll-Stichting 50 jaar bestaat hadden wij een gesprek met de voorzitter van het bestuur, Boudewijn van Grunsven over verleden, heden en toekomst van het genootschap.

“Op de belangrijkste werkterreinen: beheer, educatie, exposities, publicaties en onderzoek heeft de stichting in deze 50 jaar een “vette voldoende” gehaald. De kwaliteit mag er zijn en er wordt gewerkt met veel inzet van een groot aantal vrijwilligers, die

bestuur en commissies bevolken. Het goede behouden en tegelijkertijd veranderen en vernieuwen is onze opgave voor de komende jaren”, aldus de voorzitter. “Zonder te willen concurreren mag gezegd worden dat het aantal en de kwaliteit van de publicaties gunstig afsteekt ten opzichte van vergelijkbare historische genootschappen. We hebben een behoorlijk aantal donateurs, ook gelet op de forse doorstroming in de bevolking van Zeist.”

In de loop van het jubileumjaar zal een publicatie verschijnen over vijftig jaar Van de Poll-Stichting [van de hand van oud-voorzitter Vincent van der Burg]. Wij kijken met nieuwe voorzitter, die in maart 1999 aantrad, vooral vooruit naar het komende jubileumjaar en de vragen die er in de komende jaren

op het genootschap afkomen.

Behoud en verandering

“Met behoud van het goede dat er nu is, zullen we de komende jaren op een aantal terreinen moeten veranderen. De huisvesting in het Slot loopt ten einde en we weten nog niet waarheen we zullen gaan verhuizen. Hoewel het Slot op zich een prachtige lokatie vormt, zijn de werkomstandigheden voor met name de commissie archief en beheer moeilijk. De Van de Poll-kamer is te klein en de archiefruimte volstrekt beneden peil (schimmel!). Met een nieuwe behuizing zal het archief toegankelijker moeten worden en beter aansluiten op de toenemende vraag vanuit de bevolking naar archiefonderzoek. Het bestuur heeft met nadruk uitgesproken te willen integreren met het

Gemeentearchief Zeist. Kennis en inzet van de medewerkers van het historisch genootschap kunnen iets aan het archiefwerk toevoegen dat ook aantrekkelijk is voor de gemeente. Sterker nog: Zeist zou hiermee het voortouw kunnen nemen voor wat betreft beheer en toegankelijkheid van het archief.”

Vernieuwing

In de aanloop naar het jubileum hebben bestuur en commissies zich in 2000 in een aantal vergaderingen gebogen over de vraag hoe het toekomstig beleid eruit moet zien. Dat levert een aantal accentverschuivingen en een aantal actiepunten op. De voorzitter: “Ten eerste moeten we op een andere lokatie de toegankelijkheid en het gebruik van het archief moderniseren. Dat is gemakkelijker gezegd dan gedaan, want we werken geheel met vrijwilligers. Tweede belangrijk punt is het onderwijs. Hoe laten we de jongere Zeistenaren zien wat we

kunnen doen met de geschiedenis? Hiervoor zal vooral samenwerking worden gezocht met de middelbare scholen in Zeist.

Een derde onderwerp is iets dat je zou kunnen noemen “het registreren van het heden”. De gebeurtenissen van vandaag vormen immers de geschiedenis van morgen. Dit is op zich een dooddoener, maar over 50 jaar zal men willen weten hoe bepaald dingen rond 2000 zijn gegaan. Een willekeurig voorbeeld is de ontwikkeling van allochtonen in onze samenleving. We moeten ook alert zijn op de ontwikkelingen in Zeist. Wat doen de politiek, bedrijven en maatschappelijke organisaties? Hoe houden we bijvoorbeeld de kwaliteit van monumenten in stand. Het Zeister Historisch Genootschap wil hierbij betrokken zijn om ook het lange termijn perspectief een plaats te geven.”

Interne organisatie

“In de eigen organisatie willen we

meer ruimte bieden aan wat je zou kunnen noemen deskundigheidsontwikkeling. Het flinke corps vrijwilligers dat we nu hebben moet daar de mogelijkheid voor krijgen. Verder zou het goed zijn om meer geïntegreerd te werken, zodat de onderwerpen in bijvoorbeeld het blad en lezingen of excursies meer aansluiten.

Een absoluut zorgpunt is nu de financiën. We houden het hoofd net boven water, maar de extra dimensie die wellicht mogelijk zou zijn, stuit nu op een gebrek aan middelen.”

Lustrumjaar

“Het thema Sport dat is gekozen als lustrumthema is nieuw in historisch genootschapsland. Het roept ook enthousiasme op bij de organisaties die we benaderen. Sterker nog: ze willen allemaal meewerken. Het is de bedoeling om de sportontwikkeling in Zeist in brede zin te beschrijven in een viertal publicaties in Seijst. Verder

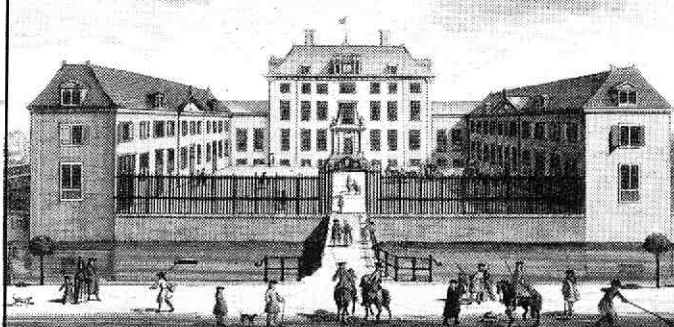

INTERVIEW MET DE VOORZITTER

zijn alle verenigingen die al bestonden, toen het ZHG 50 jaar geleden werd opgericht, benaderd voor archief- en ander materiaal (artikelen, documenten, foto en film).

Omdat het thema nieuw is, is het niet zo eenvoudig uit te werken. In ieder geval komen er interviews met iemand uit elke vereniging. Deze worden gebundeld in een publicatie. Verder kunnen we een lezing verwachten en zo mogelijk ook een film. Als er mensen in Zeist zijn die nog interessant materiaal hebben, en dan bedoel ik meer dan een foto van het bestuur, dan roep ik hen op dit zo snel mogelijk te melden bij het secretariaat. Het gaat ons er vooral om de aard van de sport uit te beelden."

Marc Wortmann

Bezoekadres: Het Slot Zeist, Zinzendorfln 1, (030) 692 17 04

Zeister Historisch Genootschap

U kunt ook contribuant worden van de Van de Poll Stichting. Stuur daarvoor een briefkaart in en vermeld daarbij naam en voorletters, adres, postcode, woonplaats, uw bijdrage (minimumdonatie f 35,- per jaar), datum en handtekening. U ontvangt dan elk kwartaal het tijdschrift 'Seijst'.

Zeister Historisch Genootschap
Van de Poll Stichting
Postbus 342
3700 AH Zeist

Wacht met betalen tot u een acceptgiro heeft ontvangen.

Inhoudsopgave 2000

1 Artikelen

KUNST EN CULTUUR

Archeologische vondsten in perspectief, *Th. Cleij* 3
75 jaar Theater Figi, *Th. en F. Ruijs* 99

ONDERWIJS

De hoofdonderwijzers van Austerlitz, *L. Visser* 12
Het schoolgebouw aan de Bergweg, *L. Visser* 66
Hoofdonderwijzer van 't Hof, *L. Visser* 81

POLITIEK EN SAMENLEVING

De nieuwe straten van Zeist, *L. Visser* 33
Voorgeschiedenis van de Oranjevereniging
V.A.M. van der Burg, R.P.M. Rhoen 39

SOCIAAL-ECONOMISCH

Bierbrouwerij "De Leeuw", *R.P.M. Rhoen* 71
Het vogelpark Casarca, *N.J. Dijkdrenth-Duijzend* 85
IVO "Schoonoord" 30 jaar in Zeist, *W. Sybesma* 93

2. Verenigingsnieuws

Jaarverslagen 1999 21
Activiteiten en berichten van de Poll-kamer 98

3. Boekbespreking

De Stichtse Lustwarande, C.L. van Groningen,
V.A.M. van der Burg 68

Inzenden van kopij

Nepveulaan 87 - 3705 LC ZEIST

E-mail: seijst@frephitophe.com

Nieuwe donateurs

A. Van Dieten, Zeist
Mw. S. Hardam, Zeist
Mw. H. Koetsier-Rauwerdink,
Veenendaal
Mw. J.P.C. Niesen-Aardenburg, Geldrop
Mw. E.C.M. Plesman-Bonnikke, Zeist
H.K.G. Rietveld, Zeist
Mw. M.A. Romijn, Zeist
P. Roozenboom, Zeist
F. Schaake, Zeist
P.J. Strietman, Zeist

Ledenstand

Seijst III (tot oktober '00) 877
Seijst I (tot januari '01) 875

Bestuursmededelingen

Het bestuur van het Zeister Historisch Genootschap van de Poll Stichting hoopt dat wij u vaak zullen ontmoeten tijdens de verschillende activiteiten in 2001 ter gelegenheid van ons 50 jarig bestaan.

Vacatures

Er zijn momenteel een twee vacatures en wel:

**VOORZITTER VAN DE
COMMISSIE PR EN SPONSORING**

Deze commissie houdt zich vooral bezig met de externe communicatie, het ondersteunen van het bestuur en andere commissies, waaronder het verzorgen van contacten met de pers. De commissie bestaat momenteel uit 3 leden, de voorzitter van deze commissie is tevens bestuurslid van het Zeister Historisch Genootschap.

VRIJWILLIGER

Voor het bijhouden van de financiële administratie ter ondersteuning van de penningmeester. Gezien het karakter van deze werkzaamheden staat hier een kleine vergoeding tegenover. Uw reactie zien we met belangstelling tegemoet. Bel of schrijf naar het secretariaat, tel 030 6956311, Postbus 342, 3700 AH Zeist.

Lezingen

Op 7 maart 2001 zal er een lezing gehouden worden over: I. Fransen van de Putte, grondlegger van de Schaerwijde bossen, en het ontstaan van het Lyceumkwartier in Zeist. De lezing wordt gegeven door de heer G. Storm de Grave (nazaat van Fransen van de Putte) uit Zoelen en vindt plaats in de aula van het Christelijk Lyceum aan de Lindenlaan en begint om 20.00 uur.

Op 5 april 2001 zal er een lezing gehouden worden over: 'Passie en Pasen in de beeldende kunst'.

Deze lezing wordt gegeven door Mw. Marina Marijnen uit Zeist en vindt plaats in de Thomaskerk aan de Oranje Nassaulaan en begint om 20.00 uur.

Ter inzage

De volgende artikelen kunnen om verschillende redenen niet geplaatst worden in Seijst, maar geïnteresseerden kunnen de artikelen inzien in de Van de Pollkamer.

- *De lustwarande virtueel*, nooit uitgesproken voordracht van Catharina L. van Groningen
- *Een kritische noot n.a.v. het speciale nummer van Het Slot Zeist*, D.R. Klootwijk

Zeister sport in beeld (2)

De geschiedenis van de sport in Zeist in de jaren van de wereldoorlogen is er een van ups en downs. Nieuwe sporten en sportverenigingen kwamen, oude verenigingen verdwenen. Er waren vele problemen; financieel en met accommodaties, maar ook stimulansen, zoals de 9de Olympische Spelen in Amsterdam.

Onderzoek naar sport geschiedenis in Zeist in deze periode stuit op een aantal problemen. Er zijn slechts weinig schriftelijke bronnen overgeleverd en voor mondelinge geschie-

De tijd van de wereldoorlogen (1)

denis ligt de periode net te ver in het verleden. In de *Zeister Courant* wordt in deze tijd regelmatig over sport bericht: sterker nog, sport wordt zo populair dat er een eigen weekuitgave, *De Zeister Sport* wordt uitgegeven. Wat later gaat dit blad op in *De Stichtse Sport*. Helaas hebben we noch *De Zeister Sport*, noch *De Stichtse Sport* tot nog toe kunnen achterhalen. Mocht u oude nummers van deze tijdschriften in huis hebben, dan houden we ons zeker aanbevolen.

Slechts weinig sportverenigingen hebben een archief achtergelaten. Hun gedenkboeken gaan meestal dieper in op het jubileum zelf dan op de achterliggende decennia. Interviews met oude sporters leveren

voor deze periode slechts weinig op, omdat zij hooguit als jeugdlid actief waren en dus weinig weten van het reilen en zeilen van de vereniging. De schets hieronder is dan ook tentatief: aanvullend onderzoek is zeker nodig.

In dit eerste deel over het Interbellum gaan we in op voetbal en gymnastiek, de belangrijkste sporten in Zeist en besteden we aandacht aan een aantal sporten die nieuw opduiken in Zeist. Ook belichten we de problemen rond de sportaccommodaties. In het volgende nummer van *Seyst* bespreken we de invloed van religie, van de olympische spelen van Amsterdam in 1928 en tot slot de sport tijdens de Tweede Wereldoorlog.

gewijzigd: door de groeiende populariteit van atletiek werd een atletiekafdeling toegevoegd. De club ging toen verder als *Voetbal- en Atletiek vereniging Zeist* (VAVZ).

Ook rond de naam van *De Zeistenaren* (1914) is onduidelijkheid. Af en toe werd deze vereniging aangeduid als Z.N.C., ook wel Z.N.C. *De Zeistenaren*.

Er is een voetbalclub Z.N.C. die in 1922 is opgericht. Heeft er een fusie met *De Zeistenaren* plaatsgevonden? De informatie ontbreekt. Grappig is, dat ook Z.N.C. later een atletiekafdeling heeft en dat zowel *De Zeistenaren* als V.V.Z. een onderafdeling zijn van de *Vereniging Volkswaarbaarheid*.

Volkswaarbaarheid had al een eigen voetbalafdeling, D.O.S. Het verhaal van die club is nog ingewikkelder. D.O.S. werd in 1907 door een groepje vrienden opgericht en speelde succesvol in de *Onderlinge Voetbalbond*. De vereniging sloot zich aan bij *Volkswaarbaarheid*,

want die beschikte over goede accommodatie. Nu had de club een speelveld en enkele teams. Maar de *Onderlinge Voetbalbond* hield er mee op, D.O.S. viel buiten de competitie en veel leden vertrokken. Daarom sloot DOS zich aan bij de UPVB, maar daarbij was al een DOS aangesloten. Men besloot de naam te wijzigen in *Groen-Rood*, ingegeven door de clubkleuren. Verwarrend genoeg echter onderhield de vereniging in de *Zeister Courant* een eigen informatiecolumn, die onverdroten DOS-nieuws bleef heten! In de kranten duiken regelmatig namen op van voetbalverenigingen, waarvan we soms niet meer weten dan de naam, zoals de *Postshotters* (de postale voetbalvereniging, opgericht 1934), voetbalvereniging *De Bijenkorf*, of de internaatsvereniging Z.I.S. Er is nog een schoolvereniging, de Voetbalvereniging *Jongenskostschool Zeister Sportclub*.

Eigen verenigingen duiken op in de dorpen in de omgeving zoals

Austerlitz. Huis ter Heide en Den Dolder, terwijl ook bedrijven hun eigen teams oprichten: de *Gero* (later Zilvervogels geheten), de club *Moubal* van de firma *Van Mouwerik en Bal* en de kantoorvereniging G.A.Z.O.

Los van al deze onduidelijkheid kunnen we gerust stellen, dat het aantal voetballers in Zeist flink toegenomen is. En die toename zorgde voor problemen met de accommodaties. Er waren maar weinig sportvelden in Zeist (om van kleedruimte te zwijgen: meestal kleedden de spelers zich om bij een bevriend gezin nabij het veld, of thuis), het onderhoud is duur en grondeigenaren willen nogal eens het gebruik van het veld teruggeisen. Veel clubs verkassen dan ook regelmatig van speelveld. Een voorbeeld van het ruimtegebrek: ZVV brengt in 1941 vijf elftallen in het veld voor de zaterdagcompetitie en drie voor de zondagcompetitie. De club beschikt echter maar over

“Te Zeist werd in hotel Figi door ‘the school of dancing’ en de Zeister hockeyclub een geslaagd bal masque gegeven.”

één speelveld... Door geldgebrek moeten ook wel teams uit de competitie worden teruggetrokken.

Voetbal in opkomst

Het Zeister patroon van veel kleine verenigingen en een groeiend

aantal voetballers past in de landelijke tendens.

Voetbal wordt in deze tijd de populairste sport van Nederland. In 1900 is minder dan een ½% van de mannelijke bevolking tussen 10 en 60 jaar lid van een voetbal-

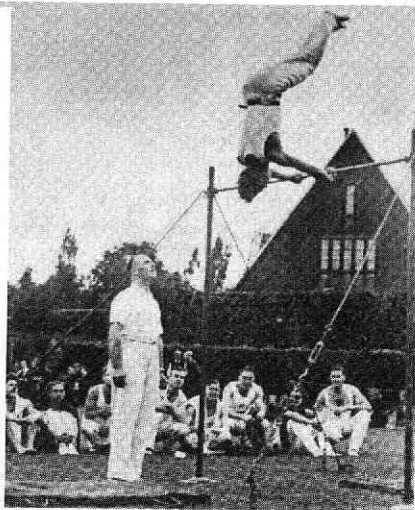
vereniging. In 1920 is dat al 2%, in 1938 al bijna 6%!

Het gemiddelde aantal leden van de verenigingen in die jaren is ook bekend: in 1910 49, in 1920 80. Daarna zakt het tot rond de 60, pas in de Tweede Wereldoorlog bereikt het de 90. Dat betekent dat, gezien het stijgend aantal voetballers, er dus meer kleinere clubs ontstaan. Dat heeft onder meer te maken met de verzuiling, als de op levensbeschouwelijke grondslag gestichte verenigingen op de voorgrond treden. Als we voetbal vergelijken met andere sporten, dan zien we dat rond 1900 kaatsen, schaatsen en tennis een groter aantal beoefenaren kent, maar in 1920 is dat dramatisch veranderd. Voetbal is dan bijna drie keer zo groot als de schaatssport en vier keer zo groot als kaatsen en tennis. In 1940 zijn de verschillen nog groter: schaatsen is flink gegroeid, maar het aantal voetballers is verdriedubbeld, turnen is de derde sport na schaatsen, korfbal en

zwemmen zijn in opkomst maar kennen slechts een iets meer dan een tiende van het aantal voetballers. In 1900 zijn 30.000 mensen lid van een sportvereniging, in 1940 zijn dat er bijna een half miljoen. Internationaal slaat Nederland geen slecht figuur: we staan op de vijfde plaats wat betreft aantallen voetballers: we moeten grote landen als Duitsland, Groot-Brittannië, Frankrijk en Italië voor laten gaan, maar op de rest van Europa hebben we een aardige voorsprong.

Gymnastiek

Voetbal is zelf een betrekkelijke nieuwelinge. We zagen vorige keer al dat er in Zeist al lang aan gymnastiek werd gedaan. Ook in die sector is er een opvallende groei. Er ontstaan nieuwe verenigingen, met als opvallende ontwikkeling een aantal specifiek voor meisjes en dames bedoelde turnclubs. De grootste is *Hygiea*, opgericht in 1921. *Hygiea* ontstond uit het samengaan

“Keurig rekwerk op de openlucht-uitvoering van vereniging Bato.”

van enkele informele gymclubjes van mej. M.C. Cornelis, mej. P.A.J. Muller en G. Vermeulen. Cornelis en Vermeulen waren werkzaam op het lyceum. *Hygiea* trainde in de gymlokalen van een school en telde bij oprichting reeds 110 leden. In 1925 was dat aantal meer dan verdubbeld, een enorme vereniging voor Zeister begrippen. Er werden

“De Zeister Motorclub organiseerde Zondag een dominorit naar Ede en Arnhem.”

onderlinge wedstrijden georganiseerd en vanaf 1923 ook uitvoeringen gegeven voor publiek. Daarbij werden stukken uit balletten genomen en op de eigen piano begeleid. De club had duidelijk ook een sociale functie, er werden gezamenlijke uitstapjes en fietstochten georganiseerd, en men trad zelfs in het buitenland op. *Hygiea* kreeg

navolging in de damesgymnastiekverenigingen *De Cirkel* en *Athleta* (1933). *Hygiea* nam het voortouw bij nieuwe ontwikkelingen in de damesgymnastiek. De vereniging demonstreerde in 1925 de nieuwe technieken. De *Zeister Courant* schreef besmuikt:

'of het nut evenredig is aan het aesthetisch effect? Het geeft eerder aanleiding tot lachen, de gedachte wekkend aan dansende elfen'. De redactie zag liever gewone lint- en stokoefeningen, en uitvoeringen in 'praktische doch keurige kostuums'.

Hygiea wilde nog al eens iets toneelachtigs op muziek doen, onder begeleiding van het *Zeister Symfonie Orkest*. Cornelis en Vermeulen waren ook actief in de gymnastiekvereniging *Ermos*, de club van de lyceïsten. Door het sterke verloop van de leden daar (het is tenslotte een schoolvereniging) was het niveau van *Ermos* beduidend minder dan andere gymnastiekverenigingen.

Bovendien kende *Ermos* een grote leegloop van meisjes: die sloten zich liever aan bij de padvinderij.

Andere gymnastiekverenigingen die in deze tijd het licht zagen waren de christelijke verenigingen *Mars* en *Odin*. Belangrijker was *B.A.T.O.*, in 1919 opgericht als heren en jongensvereniging. *BATO* groeide snel en gaf net als *Hygiea* regelmatig uitvoeringen. Ook gemaskerde bals, toneeluitvoeringen, tombola's en andere happenings moeten zorgen voor geld in de clubkas. Dat soort activiteiten zien we in alle sporten: zelfs de zwemvereniging *Blikkenburg* doet toneeluitvoeringen rond haar wedstrijden! De populariteit van meisjessgymnastiek 'noodzaakt' *BATO*, zoals het jaarverslag zelf aangeeft, tot oprichting van een damesafdeling. Blijkbaar ging dat niet van harte.

Een andere oude sport, die al langer in Zeist werd beoefend, was de schaaksport. Er bestond in Nederland al een *Koninklijke Neder-*

landse Schaakbond vanaf 1872, maar die telde slechts weinig leden. De meeste schakers deden dat thuis in besloten kring. De sport werd slechts langzaam populairder en toen ontstond er behoefte aan verenigingen waarin men met meer tegenstanders zich kon meten. In Zeist ontstond een schaakclub in 1906, *Caïssa*, die vaak in cafés haar wedstrijden hield. Dat weerhield jongere leden om deel te nemen, zij mochten van hun ouders niet in zulke gelegenheden komen. Later ging de club in Figi spelen en diverse Nederlandse en wereldkampioenen bezochten Zeist voor simultaanwedstrijden.

Bestond de club in de eerste jaren uit zo'n 20 personen, later verdubbelde dat. Daarmee was de schaakvereniging minstens zo groot als de gemiddelde voetbalclub. Ook de Schaakclub Zeist draaide mee in een provinciale competitie. Tijdens de kampioenschappen van 1933 speelde voor Zeist de oud-Neder-

lands kampioen A.G. Olland. Hij kreeg tijdens een wedstrijd toen een hartverlamming en stierf achter het bord. In 1940 zijn er diverse dam- en schaakverenigingen in Zeist.

Meer seizoensgebonden waren het schaatsen en zwemmen. Alleen als de weersomstandigheden dat toelieten, traden de schaatsvereniging en de zwemclub naar voren. Wel werd er regelmatig vergaderd, onder meer over de aanleg van een zwembad. De gemeente vond dat niet nodig: het huidige bad was groot genoeg, meestal was het er toch niet druk. Alleen bij mooi weer was het wat vol... De krant gaf regelmatig weer hoeveel 'baden' er waren genomen: dat kon oplopen tot duizenden per week! Het schort er nog maar aan, dat B&W afzien van ondersteuning van de schaatssport, omdat de mensen er alleen aan doen als het flink vriest.

Nieuwe sporten

Zeist liep niet vooraan bij de

introdactie van nieuwe sporten. In de Verenigde Staten werden aan het einde van de 19de eeuw in kringen rond de YMCA basketbal en volleybal ontwikkeld, maar het zou nog meer dan een halve eeuw duren voordat die sporten hun intrede in Zeist zouden doen.

Een op Nederlandse bodem ontwikkelde sport, korfbal, deed er iets korter over. In 1902 werd door de Amsterdamse onderwijzer Nico Broekhuysen een gemengde sport ontworpen. Een jaar later reeds werd er een landelijke korfbalbond voor opgericht. Zulke bonden waren van belang om regels te uniformeren en competities te organiseren. In Zeist werden pogingen gedaan om enthousiasme voor korfbal te kweken. Op instigatie van de Zeister afdeling van de *Vereniging voor Volkswaerbaarheid* (zie kader pag. 43) werden tijdens een voetbaltoernooi in 1911 demonstratiewedstrijden door Utrechtse korfbalverenigingen gegeven.

De demonstratie korfbalwedstrijden werden door de krant enthousiast aangekondigd:

'de korfbalwedstrijd zal veel belangstelling trekken, niet alleen omdat er dames meedoen, maar ook omdat het meer om vlugheid en behendigheid gaat, in plaats van kracht zoals bij voetbal'.

De *Zeister Courant* spreekt de hoop uit dat ook Zeist snel over een eigen korfbalvereniging kan beschikken. Ondanks een aantal herhalingen van de demonstratiewedstrijden duurt het nog tot 1923, voordat de korfbalvereniging *Tot Ons Vermaak* (TOV) wordt opgericht. TOV, later omgedoopt tot de *Tovers*, omdat er al een Dordrechtse vereniging met de naam TOV bestond, kan op een goede pers rekenen. Zeer regelmatig verschijnen er wedstrijdverslagen in de krant en ook de andere activiteiten van de club worden belicht. Net zoals de meeste andere sportverenigingen in Zeist organiseren zij toneelavonden, dans-

bijeenkomsten, tombola's en propagandawedstrijden. Het doel is fundraising, want de financiële toestand is meestal slecht. Er wordt tot in de Tweede wereldoorlog op een zandveld gespeeld, met slechte ballen en nauwelijks kleedruimte. Gewassen wordt er bij een waterpomp, die alleen troebel water geeft. Als men uitspeelt, wordt er gezamenlijk op de fiets geklommen, zoals dat in deze tijd gewoon is. Men speelt tot in Hilversum, dus een middagje sporten bestaat behalve uit de wedstrijd ook uit een fikse fietstocht. En als dan de scheidsrechter het laat afweten, zoals regelmatig wordt gemeld, dan kan de hele troep weer onverrichterzake naar huis.

TOV is net als DOS ontstaan uit het initiatief van enkele jongelieden, dus het lijkt erop dat sport een echte grassrootsbeweging is die zich weinig aantrekt van overheidsbemoediging. Al snel krijgt TOV gezelschap van nieuwe korfbalverenigingen: D.V.V. en

R.D.Z.. Op nog een andere wijze wordt aan de weg getimmerd: TOV organiseert vanaf 1931 schoolkorfbalwedstrijden, zodat de Zeister jeugd met deze sport in aanraking komt.

Een andere, wat onverwachte nieuwe sport voor Zeist is het kaatsen. Kaatsen associëren we vooral met Friesland, al weten we uit de eerdere aflevering dat het een algemeen in Nederland voorkomende volkssport was, die in de loop van de 19de eeuw wat aan populariteit heeft ingeboet. In Friesland blijft het kaatsen lange tijd een kwijnend bestaan leiden, maar daarbuiten komt een eigen competitie opgang. Ook in Zeist beginnen enkele jongelieden in 1924 een kaatsclub, de Zeister Kaatsvereniging, die regelmatig in Nederland wedstrijden speelt.

Andere nieuwe sporten in Zeist is boksen. In 1925 komt er een boksvvereniging, met als trainer P. Van Veen, de instructeur van de

Volkswaarbaarheid

Volkswaarbaarheid was rond 1900 opgericht naar aanleiding van de Boerenoorlog. Het sociaal darwinisme vierde hoogtij: de strijd van de *survival of the fittest* was volgens die doctrine niet alleen een gevecht tussen individuen, maar ook tussen naties. De sterkste en gezondste naties zouden overleven, en het was dus van belang om het volk zo weerbaar en gezond mogelijk te maken. Waarbaarheid deed dat onder meer, zo melden hun statuten, door het bevorderen van de lichaamsvoeding. In Zeist stond Volkswaarbaarheid aan de wieg van schietverenigingen als *Zeist* (1906) en *De Vriendschap* en voetbalverenigingen zoals *Groen-Rood* en *De Zeistenaren*. Meer passend in de wat militaire opvatting van sport die bij *Volkswaarbaarheid* leefde was de oprichting van de schermvereniging *Juliana*, die echter veel minder succesvol bleek en opgeheven werd. Af en toe nam Volkswaarbaarheid nieuwe initiatieven om tot een schermafdeling te komen, maar er duikt geen nieuwe schermclub in de bronnen op.

Utrechtse boksschool. Dat is vrij zeldzaam, want tot aan de Tweede Wereldoorlog is boksen vaak verboden.

Ook nieuw in Zeist, maar al langer in de provincie Utrecht, was de golfsport. Golf, een Engelse sport die vooral erg aansloeg bij de rijken en de aristocraten, was aan het eind van de 19de eeuw naar Nederland overgewaaid. In 1894 werd op landgoed *Bornia* bij Driebergen een kleine golfbaan ingericht, maar na problemen met de grondeigenaar verhuisde de golfvereniging naar Zeist, waar in het Panbos van de N.V. *Schaerweijder Bosschen* een terrein gekocht kon worden. Daar werd een prachtige 9-holes baan aangelegd, die later werd uitgebreid tot een 18-holes baan. De golfclub ging nu *De Pan* heten. Golfbanen werden bij voorkeur op zandgrond aangelegd, dat draineerde goed en de grondprijzen waren niet hoog. In de jaren dertig werd een eigen clubgebouw neergezet. Haar leden

trok zij vooral uit de aristocratie (het aantal bestuursleden met een adellijke titel was bijna 100%) maar ook uit de studentenpopulatie van de Utrechtse universiteit.

Er zijn nog diverse verenigingen en sporten, die in deze tijd voor het eerst opduiken. Er is de mixed hockeyclub *Grasshoppers*, vanaf 1925 *Sprinkhanen* genoemd, de hockeyvereniging *Schaerweijde* en tennisverenigingen *Shot*, *D.T.O.* en *Fit*, die af en toe open tenniswedstrijden organiseren op de velden aan de Franssen van de Puttelaan. Conform het landelijk patroon hebben deze sporten vooral een achterban uit de betere standen. Ook leren we van handbalverenigingen, pingpongclubs die meedraaien in de provinciale competitie en de kanovereniging *Njord*, die in de slotgracht propaganda-demonstraties geeft. Heel modern zijn de motor- en autosport. Er is een Zeister Motorclub onder leiding van J. Renes, die ritten door het hele

land organiseert. De Zeister autobezitters moeten zich aansluiten bij de *Stichtse Automobiel Club*. Deze verenigingen krijgen relatief weinig aandacht in de media.

Doodlopende weg naar een Zeister sportpark

Sommige gemeentebesturen voeren een actief beleid op sportgebied, zo niet de gemeente Zeist. Al in 1915 sturen enkele verenigingen en vooraanstaande burgers brieven naar B&W om tot een verbetering van de sportaccommodaties te komen. De verenigingen zijn te armlastig om zelf velden te kunnen aankopen en huur is duur. Ook het onderhoud laat te wensen over. Veel van de in gebruik zijnde velden worden voor een seizoen gehuurd en doen in de winter dienst als koeienwei. In het begin van de jaren 20 blijken er drie sportvelden in de gemeente te liggen, waarvan dat aan de Bergweg in het bezit is van de gemeente en met zand is bedekt.

Het enige grasveld ligt aan de Dribergseweg, maar dat ligt zo laag dat na regenval een deel blank staat. De gemeente geeft geen subsidie voor het onderhoud van de velden en er is ook geen toezicht. Het comité dat in 1915 de gemeente benadert, stelt in haar verzoek, 'dat het een erkend feit is dat er in deze gemeente dringend behoefte is aan sportterreinen'.

Het comité heeft weinig hoop op particuliere initiatieven vanwege de slechte financiën der verenigingen en stelt bovendien dat het aanleggen van sportvelden een mooie werkverschaffing is. De raad vraagt B&W om snel met een voorstel te komen. Er wordt inderdaad een plan gemaakt voor aanleg van voetbalvelden, tenniscourts en een korfbalveld (opvallend, want er bestaat nog geen korfbalvereniging!) bij *Het Jagershuis*.

Later worden die plannen uitgebreid met atletiekbanen en een gelegenheid voor paardensport.

Door de Eerste Wereldoorlog en de hoge prijzen komt het niet tot aanleg. De in deze tijd opgericht *Bond voor Lichamelijke Opvoeding Zeist*, die zich ontpopt als een pressiegroep voor de sport, dringt diverse malen aan op de aanleg van een sportpark.

Er is nog een tweede probleem: de aanleg van een sportpark betekent in de ogen van velen, dat het onvermijdelijk is dat er ook op zondag zal worden gesport. Voor een dag in de week kan zo'n grote uitgave tenslotte niet gelegitimeerd worden. De zondagsheiliging is in het geding. Kerkenraden spreken zich uit tegen een sportpark, maar ook de *Christelijke Politiebond*: sport op zondag betekent ook politie-toezicht op zondag! De mensen laten zich de sport niet ontnemen en de kerken laten oogluikend toe dat er op zondag na 12.00 uur mag worden gesport, zodat er gelegenheid is tot kerkbezoek. Dit stuitte al

snel op praktische problemen: er zijn zo weinig sportaccommodaties, dat het wedstrijdschema niet kan worden afgewerkt. Er is te weinig tijd om alle partijen te spelen. Schoorvoetend past men zich aan, maar pas in 1970 werd het aan de verenigingen overgelaten hoe laat ze op zondag sporten!

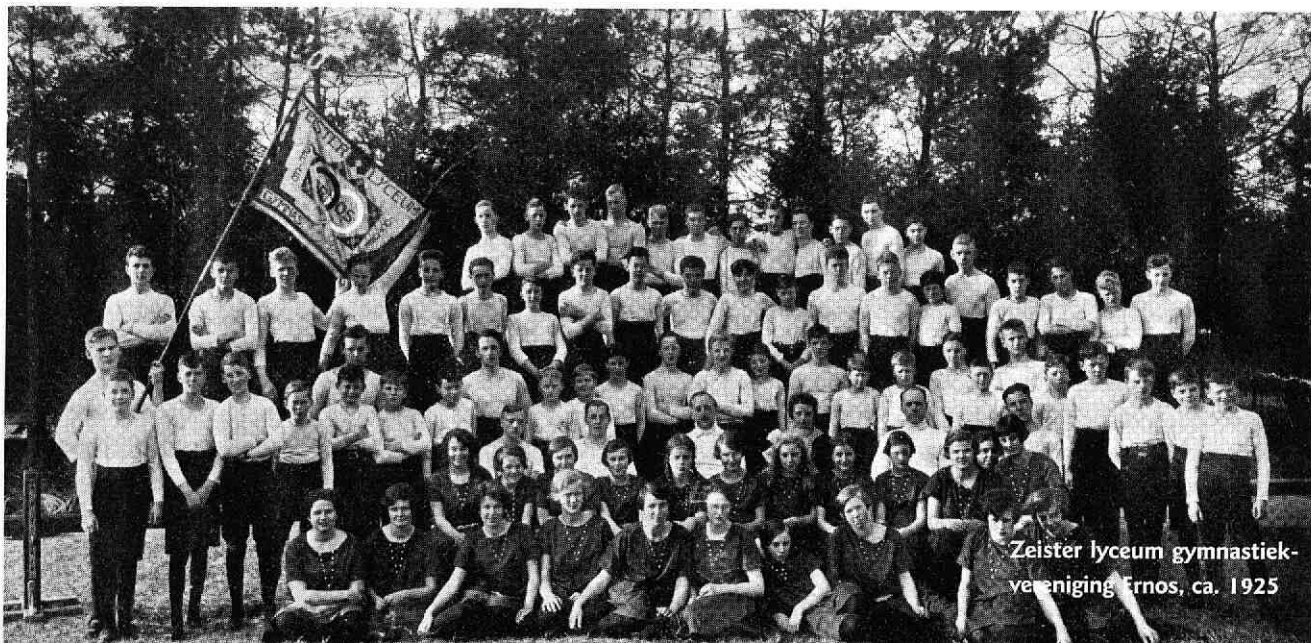
In 1920 wordt dan een nieuw comité gevormd dat een n.v. wil oprichten met als doel een sportpark en wie weet een eigen stadion. Zij hebben een stuk grond nabij de Gero-fabriek in de Schaerweijder bossen op het oog. Dat blijkt te duur dus wordt alsnog het oog gericht op het terrein bij het Jagershuis. De gemeente wil wel financiële steun geven. Het korfbalveld is inmiddels geschrapt, wel is er een uitgebreid parcours voor paardensport ingetekend. Dan komt er onder de burgerij een handtekeningenactie los: de bossen bij het Jagershuis staan bekend om hun stilte, er komen wandelaars en natuur-

genieters en de rust zou ruw verstoord worden door de komst van sporters en hun toeschouwers. Zij hebben niets tegen een sportpark, maar dan wel bij de Gerofabriek. Ook Staatsbosbeheer laat weten de plannen niet goed te keuren, omdat er geen kapvergunning zal worden gegeven om de nodige ruimte te creëren. Deze obstakels zijn te groot voor het comité en van de plannen

wordt niets meer gehoord. Vijf jaar later wordt voor de derde maal een comité opgericht, dat velden bij de Oude Woudenbergse Zandweg wil aanleggen, in de buurt van de Bergweg.

Nu blijkt het waterleidingsbedrijf roet in het eten te gooien: de uitgekozen terreinen zijn hun eigendom en nodig voor de waterhuishouding. Even wordt nog gedacht

aan het oude Bizonpark. De gemeente beschikte over een collectie bizens, die hun eigen park hadden. In 1939 overlijdt de laatste bizon en komt het park vrij. Meteen gaan er stemmen op om er een sportlocatie van te maken. We horen daar verder niets over, behalve dat het veld zo ongelijk is dat het een kapitaal zou kosten om het geschikt te maken. Wel wordt in

Zeister lyceum gymnastiek-
vereniging Ernos, ca. 1925

1943 de oude stal van de beesten omgebouwd tot kleedruimte voor de turnvereniging *Fit*.

Inmiddels beschikte de gemeente over 13 sportvelden en 7 gymlokalen. Twee gymlokalen worden door de gemeente bekostigd, omdat ze vanwege de onderwijswet verplicht is gelegenheid te geven voor gymnastiekonderwijs. De velden bevinden zich nabij scholen en zijn particulier bezit. Veel sportverenigingen moeten gebruik maken van de gemeentelijke velden. Een enkele club ontvangt van een weldoener voldoende geld om een eigen veld te kunnen aanschaffen. Het onderhoud drukt zwaar op de clubkas. De 'veldennoed' wordt een beetje gelenigd, als de gemeente onder druk van de wet nieuwe accommodaties aanlegt. In 1920 is afgesproken dat per 1 januari 1941 gymnastiek een wettelijk verplicht vak zal zijn in het lager onderwijs. Omdat inmiddels het de algemene

overtuiging is, dat sport vooral in de gezonde buitenlucht beoefend moet worden, betekent dat automatisch de aanleg van sportvelden. De gemeente Zeist bouwt er 6, op verschillende locaties bij de Bergweg en de prof. Lorentzlaan. Tot een sportpark komt het nog steeds niet.

Pas tijdens de Duitse bezetting worden enkele velden bij het slot aangewezen als noodsportpark. Dit gebied stond op de nominatie om een woonwijk te worden, maar door de crisisjaren en de oorlog was dat er niet van gekomen. Daar moeten voetbalvelden, korfbalvelden en een atletiek baan komen. Opnieuw stuit dat op problemen. De gemeente is het niet eens met de aanleg van voetbalvelden, omdat die veel grond nodig hebben en slechts door 22 mensen tegelijk te gebruiken zijn. Voor korfbal gaat die redenering blijkbaar niet op. Ook wil met de atletiekbaan in gras aanleggen. Daaruit komt een onvriendelijke

correspondentie met de KNAU voort, die stelt dat grasbanen absoluut ongeschikt zijn voor atletiek en dat een sintelbaan noodzakelijk is. De KNAU biedt de gemeente haar expertise aan, maar daar is Zeist niet van gediend. De gemeente houdt ze aanvankelijk aan het lijntje en wordt dan gered door de Duitse Wehrmacht: die spit het hele terrein om om er groente te poten voor de voedselvoorziening van het leger. Wanneer de KNAU in augustus nog een poging waagt met de boodschap, dat er dan wel geoogst zal zijn dus het veld weer vrij is, meldt de gemeente met voelbaar leedvermaak dat de Duitsers ook het volgend jaar de velden weer zullen beplanten. Zo zijn deze velden gedurende de oorlog buiten gebruik. Een echt sportpark wil de gemeente er niet van maken: het terrein zou te klein zijn, bovendien zijn de sportvelden esthetisch niet verantwoord.

F. Vogelzang

FOTO'S GEMEENTEARCHIEF ZEIST

Avondje Figi

- ◆ Een welkomstdrankje
- ◆ Driegangendiner met bijpassend wijnarrangement
- ◆ Kopje koffie of thee tijdens de pauze van de voorstelling
- ◆ Na afloop een drankje met een hapje in Theatercafé 'Het Weeshuis'.

per persoon *f*80,-

Z E I S T

© Golden Tulip Hotel Figi Het Rond 2
tel. 030 69 27 400 fax 030 692 74 68

HOTEL - RESTAURANT - THEATER - BIOSCOOP
ESPRESSOBAR - PATISSERIE - CONGRESZALEN

www.figi.nl

Van Delft Geurtsen en Co, Accountants en Belastingadviseurs, is een Zeister kantoor, waarin registeraccountants, accountants-administratieconsulenten en belastingadviseurs samenwerken, gericht op een persoonlijke begeleiding van relaties.

ONZE KERNACTIVITEITEN ZIJN:

- Accountancy
- Fiscale zaken
- Advisering
- Loonadministraties
- Financiële administraties
- Automatisering

Prins Hendriklaan 35 - Postbus 20,
3700 AA Zeist.

Telefoon 030-6923024, fax 030-6918205

E-mail accountants@vdgc.nl

ACCOUNTANTS EN BELASTINGADVISEURS

VAN DELFT GEURTSSEN EN CO

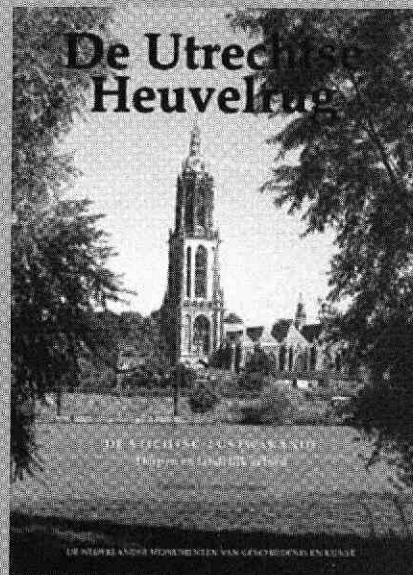
Recensie

De twee delen van Catharina L. van Groningen over de Utrechtse Heuvelrug zijn in een recordtijd afgerond en vormen voor een reeks van jaren het standaardwerk over dit gebied. De auteur heeft daar veel eer mee ingelegd.

Te hopen valt dat de benoemde bestuurders, de gekozen volksvertegenwoordigers en de ambtenaren bij de toekomstige beleidsbepaling het twee delen omvattende standaardwerk veelvuldig zullen raadplegen om de voorgenomen beleidsbeslissingen te toetsen en zo nodig bij te sturen. De Maartenskerk in

Doorn was op vrijdag 20 oktober 2000 de sfeervolle en indrukwekkende plaats van handeling om deel 2 ten doop te houden. Deel 2 behandelt de dorpen en het landelijk gebied. Gezien vanuit het Zeister perspectief wil ik ook bij deel 2 een aantal kanttekeningen en opmerkingen maken.

Bij deze bespreking van de overheidsgebouwen (blz. 31-33) begint de auteur bij Zeist pas met het rechthuis in de Dorpsstraat in 1677, het jaar waarop Zeist, een hoge heerlijkheid, werd uitgegeven door de Staten van Utrecht aan graaf W.A. van Nassau-Odijk. Dit wekt de suggestie dat de geschiedenis van Zeist vóór 1677 anders verliep dan in de andere dorpen op de Utrechtse Heuvelrug. Niets in

Catharina L. van Groningen, *De Utrechtse Heuvelrug. Deel 2. De dorpen en het landelijk gebied*, De Nederlandse Monumenten van Geschiedenis en Kunst, Waanders, Zwolle en Rijksdienst voor de Monumentenzorg, Zeist 2000. Prijs fl 95,00. 384 pagina's (600 zwart-witfoto's) ISBN 90 400 9429 2

minder waar! Het overheidsgezag (de heerlijkheid) bleef in handen van de landsheer tot 1677; tot 1528 de bisschop van Utrecht, tot 1581 Karel V en Philips II van Spanje en tot 1677 de Staten van Utrecht als soeverein.

De sauveren benoemde de schout. Deze vergaderde met de schepenen in de aanvankelijk naamloze, later geheten 'De Prins' (18e eeuw) en nog later 'Het Hof van Holland' (19e eeuw) genoemde oudste en eerste herberg rechts naast de Oude Kerk aan de Dorpsstraat (Vgl. H.J. van Eekeren, De Oude Kerk te Zeist, deel 4, Uitgave van de Van de Poll-Stichting, Zeist 1978, blz. 331 e.v.). De combinatie herbergierschout deed zich dus ook te Zeist voor. Pas met schout (periode 1655-1667) Louis la Haey (a.w., blz. 397 e.v.) is sprake van een verhuizing: deze schout woonde in het eerste huis links van de kerk, het latere *Veelzigt*.

Op deze plaats staat sedert 1939 het politiebureau van Zeist. Het 'Hof van Holland' aan de eerste Dorpsstraat is onlangs gerestaureerd.

De eerste drost van Zeist vanaf 1677 tot 1699 was de Utrechtse Mr. Johan Beijer (a.w., blz. 404 e.v.), die 2 oktober 1699 als opvolger van zijn vader tot raad in de vroedschap van Utrecht werd aangesteld (a.w., blz. 470).

Het verwondert mij dat bij de bespreking van de kloosters (blz. 60) te Zeist het klooster Mariaoord aan de Rozenstraat niet genoemd wordt. Dit klooster van de kleine Zusters van Joseph uit Heerlen werd in 1927 ingewijd onder het pastoraat van G.J. Reinders en leverde onderwijskrachten voor de daarin opgenomen bewaarschool, de meisjesschool 'Mariaschool' aan de Voorheuvel en functioneerde als opvolger van de Zusters van Liefde (Tilburg), die aan de Utrechtseweg ter hoogte van het thans daar gelegen Shellstation

'Renes' van 1906-1921 het r.K. Liefdegesticht en meisjesschool runden maar na een ruzie met de pastoor weer vertrokken. Deze zuster zaten al sedert 1855 in Rijsenburg.

Het klooster 'Mariaoord' wordt thans omgebouwd tot een appartementencomplex met huuren koopwoningen voor jong en oud in het centrum van Zeist.

Met betrekking tot de kerkelijke gebouwen een aantal correcties. Het bijschrift op blz. 100 bij foto nr. 150 moet ten rechte luiden: R.K. Parochie van de H. Familie J.M.J. en pastorie aan de Utrechtseweg 58 en 60 te Zeist in 1972. Op blz. 186 staat als mede-architect van de restauratie van de kerk aan de Utrechtseweg in 1950 genoemd W.P.V. Hartog, dit moet zijn Dijkman. P. den Hartog was de aannemer!

Onder het kopje kerkinventarissen (blz. 189) wordt als

Van Rhijn notarissen

Woudenbergseweg 5
Postbus 70
3700 AB Zeist
Telefoon (030) 692 08 66
Telefax (030) 692 51 76

NOTARISSEN:

mr W.H.M. Fransen
mr F.G. Bakker
mr M.M. Elings-van Hooidonk

Als de notaris met u meekijkt
ziet u meer!

On top of the World: Global Invest

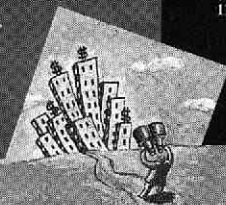
Global Invest is een lijfrente-programma van DBV Verzekeringen, in samenwerking met Prudential Securities Inc. uit New York.

Met Global Invest kiest u voor een beleggingsstijl die bij u past. De beleggingen worden uitgevoerd door de absolute top van 's werelds vermogensbeheerders.

Prudential Securities Inc. heeft deze elite van vermogensbeheerders geselecteerd. Daarnaast controleert Prudential Securities Inc. deze vermogensbeheerders doorlopend. De controle is geheel in lijn van de strenge regelgeving omtrent vermogensbeheer die in Amerika geldt.

Met Global Invest bent u verzekerd van een lijfrente die bij u past. Uw vermogen wordt professioneel beheerd en objectief gecontroleerd.

Voor meer informatie kunt u contact opnemen met:
DBV Verzekeringen
Utrechtseweg 75
3702 AA Zeist
030-6933166
info@dbv.nl

schenker van de kelk aan pastoor Overmaat van de St. Josephparochie te Zeist in 1935 vanwege zijn verdiensten voor de bouw van het Klein-Seminarie te Apeldoorn vermeld: Aartsbisschop de Jong. Dit moet zijn: Mgr. J.H.G. Jansen van 1930-1936 aartsbisschop van Utrecht, die in 1936 door Jan de Jong werd opgevolgd. Het sterfjaar van de eerste Pastoor van de H. Familie J.M.J. te Zeist is niet 1952 (blz. 190) maar 1953.

Heel merkwaardig is dat onder kerkelijke gebouwen te Zeist niet de laatst gebouwde R.K.Kerk op de Heuvelrug genoemd wordt. Dit is de in de wijk Kerckebosch gelegen 'Christus' Verrijzeniskerk', in 1968 door Kardinaal Alfrink ingewijd en de eerste tijd bediend door de paters Jezuïeten, die ook voor het fraaie kerkinterieur en de inventaris getekend hebben.

Deze paters heb ik ook gemist in de beschrijving van de internaten op

de Heuvelrug (blz. 212 e.v.). De Jezuïetenkostschool bij uitstek in Nederland was van 1946 tot 1982 op het landgoed 'De Breul' te Zeist gevestigd en heette: St. Willibrorduscollege Katwijk 'De Breul' te Zeist. In Deel 1, blz. 154-156 en passim is hierover ook niets vermeld.

Het Huis 'De Breul' had in die tijd een kapel, de "grote" kapel en het patershuis waren gevestigd in het koetshuis en ook elders op het terrein waren kapellen en bouwsels voor de leerlingen zoals "De Boshut". Het nieuwe patershuis aan de Arnhemse Bovenweg is thans kantoor. De school, oorspronkelijk een gymnasium, is zelfstandig en staat op 13 ha van het oorspronkelijk 33 ha grote terrein van "De Breul".

Zie over dit alles: Vernieuwing in traditie. De Breul: vijftig jaar onderwijs in Zeist (1946-1996), Robbert Roosenboom (red.), Katholieke Scholengemeenschap De Breul, Zeist 1996.

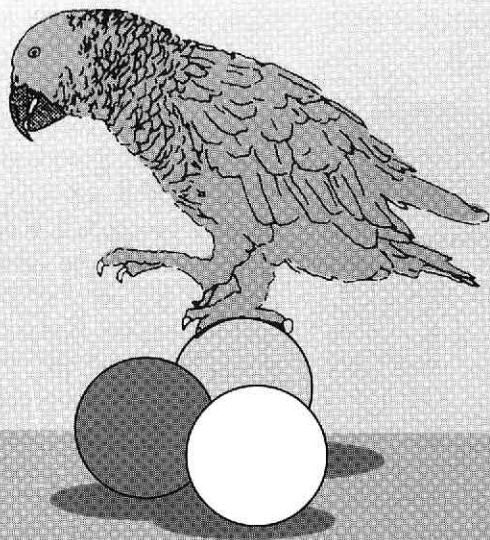
Meelezers, zoals ik ook bij de bespreking van Deel 1 als suggestie heb aangegeven, zouden ook bij Deel 2 hun nut hebben kunnen bewijzen.

Ik hoop dat beide delen hun weg naar bibliotheken en particulieren weten te vinden. Bestudering van dit standaardwerk verrijkt in hoge mate onze kennis over dit fraaie en kwetsbare gedeelte van de provincie Utrecht, waar nauwgezet keuzes gemaakt zullen moeten worden omtrent toekomstig gebruik, wil van geen ernstige aantasting sprake zijn. Voor het maken van die moeilijke keuzes heeft Catharina L. van Groningen ons een historische richtingaanwijzer uitgereikt, waarvoor onze dank!

Mr. Dr. V.A.M. van der Burg

Victoria

BILJARTCENTRUM

ie Dorpsstraat 7
3701 HA Zeist
Telefoon 030 - 691 67 16
Fax 030 - 693 02 80

Zeven biljarts (drie matchtafels)

sociale
werkvoorziening
zeist

een tekort aan mankracht?

SWZ biedt u de oplossing!

**SWZ, een betrouwbare partner
voor een betaalbare prijs als het
gaat om:**

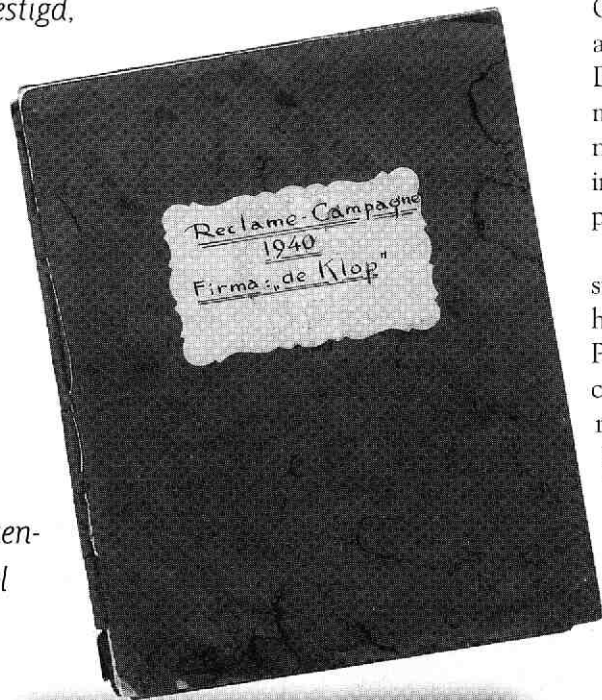
- drukwerk en mailingen
- verpakkingsactiviteiten
- assemblage
- hout- en metaalbewerking
- groenvoorziening en schoonmaak
- detacheringen

Voor meer informatie of een vrijblijvende afspraak kunt u bellen met onze afdeling verkoop. Tel. 030-6959004

thorbeckelaan 3, postbus 164
3700 ad zeist, tel. 030-6959004
internet: www.swzeist.nl

Een reclamecampagne in de

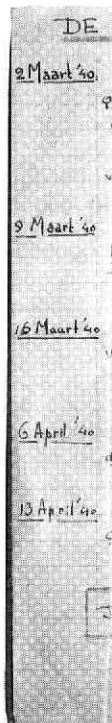
Dat een middenstandszaak meer dan 75 jaar aan de Slotlaan in Zeist is gevestigd, mag bijzonder heten. Dat die zaak nog steeds in de familie is en inmiddels door de derde generatie wordt geleid, is ook bijzonder. Dat van die zaak het complete bedrijfsarchief is bewaard; alle kasboeken, correspondentie, advertentie-ontwerpen en wat al niet, is bijna uniek.

Deze zaak heet *de Klop Mode* en werd rond 1924, de precieze da-

tum is niet bekend, door Hendrik Methorst (Utrecht 24 mei 1896 - Zeist 10 januari 1969) opgericht. Over hem hopen we in 2002 een artikel van de kunsthistoricus Rob Driessen te publiceren, die op dit moment nog aan het onderzoek naar de kunstenaar Methorst werkt in het kader van zijn afstudeerproject.

H. Methorst, vele oudere Zeisternaren zullen hem misschien nog herinneren als wethouder voor de PvdA in de jaren zestig, was zijn carrière begonnen als edelsmid, met name als ciseleur. De naam *de Klop* herinnert nog altijd aan die tijd. Hij behoorde tot de Amsterdamse school en zijn werk mag zich de laatste tijd in een stijgende belangstelling bij kunstkenneren verheugen. Hij maakte niet alleen zelf, maar liet ook

Nederland zich bevond. Nederland was gemobiliseerd en er stonden donkere tijden voor de deur. Toch zijn de teksten overwegend opbeurend: *En als Uw man met verlof komt, ontvangt u hem in een nieuwe, verjongde kamer* (uit een advertentie van 25 regels voor f 3,75).

Sommige teksten lijken onschuldig op de lente te slaan, maar ik kan ze niet los zien van wat we nu over die tijd en wat daarna kwam weten: *Licht en luchtig wordt Uw hele huis door onze vrolijke gordijnstoffen van de Ploeg en Haal optimisme Uw huis binnen door onze zonnige gordijnstoffen*. Dan volgt de aantekening:

"Na 5 April is in de maand April niet meer geadverteerd wegens verscherpte intern. toestand."

Niettemin verschijnen nog twee advertenties, één op vrijdag 3 mei in de *Stichtsche Uitzicht* en één op zaterdag 4 mei in de *Zeister Courant*. De rest van het schrift is leeggebleven en pas na de oorlog

verschijnen weer de eerste advertenties.

In het archief, dat toch zeer compleet lijkt te zijn, vinden we geen advertenties uit de oorlogsjaren. Lou de Jong beweerde in zijn standaardwerk dat na de eerste schrik van de invasie het gewone economische leven weer min of meer op gang kwam. Mocht dit in zijn algemeenheid waar zijn, dan zien we hier toch van meet af aan een algehele versobering.

J.A. van den Dikkenberg

Na 5 April is in de maand April niet meer geadverteerd wegens verscherpte intern. toestand

het gewone, dat licht in de duisternis geeft.

FRISCH ALS DE LENTEWIND

wordt uw heele huis door onze kleur-, zon- en waschichte gordijnstoffen van 'De Ploeg'.

Alleenverkoop voor Zeist: ook van de bekende boerenbontjes
WONINGINRICHTING:

H. METHORST „de KLOP“
SLOTLAAN 1B - Tel. 3202 - ZEIST

In de Stichtsche Uitzicht van
Vrijdag 3 Mei 1940
pag. 3. 20 regels f 3,-

„O, enig zeg!“
die nieuwe sonnejuke! Is die heb ik zelf gemaakt van die leuke boerenbontjes. Alleen „de Klop“ heeft ze, je weet wel; bij de Hogeweg, Slotlaan 1B, Tel. 3202

In de Zeister Courant van
Zaterdag 4 Mei. Prijs f 0,62

In de „Stichtsche Uitzicht“
van Vrijdag 1 Maart 1940
pagina 3; prijs f 3,75
25 regels

Resultaat:

Bij de intrede van het VOORJAAR

komt de noodzakelijkheid van vernieuwingen in Uw woning duidelijk tot uiting. Wij geven U gaarne advies bij de keuze van nieuw behang, nieuwe gordijnen, vloerbedekking enz. **MEUBELN** naar eigen ontwerp en uitvoering. Een uitgebreide collectie stalen zijn tot Uw beschikking.

TOONKAMERS
SLOTLAAN 1B „de Klop“
Telefoon 3202. - H. METHORST

Wat is nodig, dat men zijn medemensch

1. „Quo Vadis?“
Ietscheen kost gij? Natuurlijk naar „de Klop“, voor acties behangstoffen, gordijnstoffen, vloerbedekking.
Slotlaan 1B, Zeist, Tel. 3202

2. **beschaafd**
en praktisch ingerichte woning? Dan naar „de Klop“, Slotlaan 1B Zeist, Tel. 3202, H. Methorst.

3. **'t is zoo**
gemakkelijk! Griffioen-telefoon, Straat 3302, en onmiddellijk heeft U de stalen voor behang, gordijnen en vloerbedekking in huis „de Klop“, Slotlaan 1B, Zeist

4. En als Uw man met verlof komt, ontvangt U hem in een nieuwe, verjongde kamer. Wij klijt U met aitzien gaarne en zonder verplichting van dienst „de Klop“, H. Methorst

In de „Zeister Courant“
van Zaterdag 2 Maart 1940
Rubriek „Vraag en Aanbod“
prijs f 2,15

Resultaat:

Fransen van de Putte

Op woensdag 7 maart kwamen veel Zeistenaren ($\pm$ 80 personen) hun belangstelling tonen voor een lezing van Het Z.H.G., die dit keer plaatsvond in de aula van het Christelijk College aan de Lindenlaan.

De heer Gerlach Storm de Grave verzorgde een dia-lezing over Fransen van de Putte (1822-1902), de grondlegger van N.V. Schaerweyderbossen. Fransen van de Putte, als ondernemende jonge man naar Indië gegaan en op Java groot en rijk geworden in de thee. Door zijn voortvarende en succesvolle wijze van zaken doen en zijn belangstelling voor de politiek, is hij een aantal jaren minister van koloniën in Indië geweest en na zijn terugkomst in Nederland tot zijn dood lid van de Staten Generaal, als prominent liberaal politicus.

De laatste jaren van zijn leven woonde hij deels in Den Haag en

deels in Zeist, in huize Schaerweyde aan de Utrechtseweg. Door enorme grondaankopen tussen de huidige Bergweg en Lorentzlaan is hij zeer bepalend geweest voor de ontwikkeling van deze woonomgevingen, waaronder het Lyceumkwartier.

De inleider illustreerde zijn verhaal met behulp van dia's van afbeeldingen uit het familie-archief en het archief van het Z.H.G. De aanwezigen, waaronder tevens de kleindochter van de familie Fransen van de Putte en enkele familieleden, hebben zichtbaar genoten van deze boeiende en leerzame avond.

Passie en Pasen

Donderdag 5 april verzorgde de commissie 'lezingen en excursies' van het Z.H.G. in de Thomaskerk een dia-lezing over het thema 'Passie en Pasen' in de beeldende kunst.

Mevrouw Marina Marijnen uit Zeist, als kunsthistorica verbonden

aan het Museum Catherijneconvent in Utrecht, legde tijdens haar lezing het accent op de beeldtraditie van het lijden en sterven van Jezus van Nazareth zoals dat is weergegeven door ambachtslieden en kunstenaars uit de vijftiende eeuw tot heden. De kruisiging stond daarbij centraal, maar ook episodes die aan de kruisiging voorafgingen en die er op volgden.

Naast diverse afbeeldingen van kunstwerken uit de rijke collectie van het Museum Catherijneconvent besteedde zij ook aandacht aan een tweetal kruiswegstaties die in de voormalige R.K. Kweekschool aan de Kroostweg (nu PGGM-gebouw) door de Zuid-Nederlandse schilder Charles Eyck en in de St. Jozefkerk aan de Rozenstraat door Jan Dunselman zijn vervaardigd. Tevens werd de bijzondere Paasviering van de Evangelische Broedergemeente in Zeist ge-

noemd. Wij hebben kunnen genieten van een boeiende voordracht en van prachtige dia's van diverse kunstwerken en schilderijen. Wij kijken terug op een bijzondere avond op een passend moment gehouden, in de week voorafgaand aan de 'goede week, die eindigt met het Paasfeest.

Bestuursmededelingen

Het bestuur van het Zeister Historisch Genootschap van de Poll Stichting hoopt dat wij u vaak zullen ontmoeten tijdens de verschillende activiteiten in 2001 ter gelegenheid van ons 50 jarig bestaan.

Zij zochten Adullam in Zeist

Op 23 april 2001 werd een Joods herdenkingsteken in het Walkartpark officieel onthuld door de burgemeester van Zeist, de heer R.G. Boekhoven.

Ter gelegenheid daarvan heeft het Zeister Historisch Genootschap van de Poll Stichting een boek uitgegeven en het eerste exemplaar is aan de heer Boekhoven overhandigd en tevens aan de auteur. De auteur van het boek is de heer R.P.M. Rhoen, gemeentearchivaris, het boek geeft een overzicht van de joodse inwoners van de gemeente Zeist, 1940-1945. Het belang van deze uitgave is dat het een blijvend appel op ons allen doet om niet te vergeten, om te leren uit het verleden voor de ontwikkelingen in het heden en toekomst. Het boek te koop bij het ZHG en kost 20 gulden voor donateurs en 25 gulden voor niet donateurs (exclusief verzendkosten).

Nieuw bestuurslid

De heer P.C.M. (Pieter) den Bieman is in de bestuursvergadering van 6 maart 2001 benoemd tot voorzitter van de PR en

Sponsoringcommissie en daarmee tot lid van het bestuur. Hij is de opvolger van Mw. M. E. van Bellen, die twee jaar geleden de commissie heeft opgezet. Het bestuur bedankt ook vanaf deze plaats marjolein van Bellen voor haar inzet voor het ZHG gedurende haar bestuurslidmaatschap.

Nieuwe donateurs

Dhr. drs R.H. Aalten, Zeist
 Dhr. F. van Barneveld, Leerdam
 Dhr. en Mw. Beijersbergen-van Bosveld Heinsiusj, Zeist
 Mw. J. Beemer-van Rijkom, Odijk
 Mw. G.M. Broek, Zeist
 Dhr. J. van Ede, Zeist
 Dhr. D. van de Kamp, Zeist
 Mw. M.H. Klumpenaar-Bijlsma, Zeist
 Mw. W. van Raalte-Venema, Driebergen
 Mw. E.C.M. Reijnders-Welschen, Zeist
 Mw. E.C.M. van Straten-van der Have, Zeist
 Mw. M.W. von Weiler- van Hall, Zeist

Ledenstand

Seijst I (tot januari '01) 875
 Seijst II (tot mei '01) 868

Zeister sport in beeld (3)

De heer A.C. Nijenhuis reageerde op onze oproep in het sportartikel in de vorige aflevering van Seijst door zijn jaargangen van De Zeister Sport ter beschikking te stellen. Dat blad ging na ruim een jaar op in een provinciale uitgave, die helaas nog niet boven water is gekomen. Duidelijk wordt wel uit de bruikleen van de heer Nijenhuis, dat De Zeister Sport een mooi inzicht geeft in de sportbeoefening van de Zeistenaren.

De tijd van de wereldoorlogen (2)

Sport en religie

In 1920 dook de eerste katholieke voetbalclub in Zeist op, Concordia. Enkele jaren later kwam uit de rooms-katholieke vereniging St. Joseph de voetbalclub *Vriendschap Op De Eerste Plaats* (VODEP) voort. Toen echter het lidmaatschap van deze vereniging werd gekoppeld aan dat van St. Joseph (een brede vereniging, bedoeld om de katholieke jongeren meer aan de kerk te binden), verliet een aantal jongeren de club en richtte ZEO (*Zeist en Omstreken*) op. Het was meteen haat en nijd tussen deze twee clubs. Deze broederstrijd werd door kapelaan H. Wieggers met lede ogen aangezien. Hij verzoende de clubs en deed hen fuseren tot de rooms-

katholieke sportvereniging *Saestum*. Saestum werd een totaalvereniging, met een voetbal-, wandel-, atletiek- en gymnastiekafdeling. Alleen voor jongens uiteraard, voor de katholieke meisjes was er de gymnastiekvereniging *Rapiditas*. Dit ontstaan van sportclubs op godsdienstige grondslag past in de verzuiling: de splitsing van de samenleving in zuilen, waarbinnen een complete minimaatschappij werd aangeboden. Verzuiling in de sport zien we vooral in de populaire volkssporten zoals voetbal en gymnastiek. Bij sporten die vooral hun beoefenaren recruteerden uit de hogere klassen zoals cricket, tennis en golf komt het niet voor. De elite onderscheidde zich niet naar levensovertuiging.

Het was niet vanzelfsprekend dat de verzuiling zich zo duidelijk deed voelen in de sport. Sport werd lange tijd met ambivalente gevoelens benaderd, door zowel de katholieke als de protestante geestelijken. De Zeister pastoor G.J. Reinders had geen hoge pet op van sport, maar zijn kapelaan was daarin heel actief. Dat past in het landelijke patroon, waarbij vooral de jongere geestelijken en met name de katholieke het voortouw namen bij het stichten van eigen, katholieke verenigingen en scholen. De kerk vond dit lange tijd maar niets: dat hoorde niet bij het katholieke denken van opoffering en samenwerking; in sport werd gesproken over winnen en tegenstanders. Bovendien zouden de 'fijnere' sentimenten verdwijnen door de jacht op succes en de nadruk op krachtopplooiing. De jongere geestelijken echter zagen in, dat de jeugd zich niet liet weerhouden door de kerk: zij wilde sporten. En het gevaar dat jongelieden op een neutrale vereni-

ging kennis zouden krijgen aan iemand van het andere geloof was niet denkbeeldig. Dat moest koste wat het kost voorkomen worden. Daarom werden er confessionele verenigingen opgericht. Sportverenigingen zijn tenslotte ook be-

langrijke sociale ontmoetingsplaatsen, waar velen hun toekomstige levenspartner ontmoeten. Om die gevaren te bezweren kregen de kapelaans als geestelijk adviseur de taak de sportende jongelui in het gareel te houden.

Rond 1910 ontstonden in Nederland de eerste voetbalclubs van vooral katholieke signatuur. Veel verenigingen kwamen voort uit de katholieke jeugdbeweging, de patronaatsverenigingen.

Regelmatig werden wedstrijden met niet-katholieken georganiseerd, in de hoop die zo de kerk binnen te lokken. Bij de gemeentebesturen werd gelobbyd om de beschikking over sportvelden. De kapelaans keken er streng op toe dat de jongens na de wedstrijd niet bleven hangen en dat er op zondag bij voorkeur niet werd gespeeld of pas na 12.00 uur, zodat het

kerkbezoek niet in de knel kwam.

De katholieke sport ging bijna aan haar eigen succes ten onder: de clubs sloegen enorm aan bij de jongeren maar door de vele contacten met niet-katholieken dreigden de jongens teveel met de verkeerde mensen om te gaan. Oplossingen werden gezocht in het samenstellen van puur katholieke competities, zoals de *Rooms-Katholieke Utrechtse Voetbalbond* (al vanaf 1916), onder de leus: 'in alles roomsch en steeds bijeen'. Maar daardoor beperkte men het aantal tegenstanders en het aantal wedstrijden. Het niveau daalde en

daarmee het aantal toeschouwers. Bovendien werd lidmaatschap van een patronaatsvereniging verplicht gesteld voordat met lid kon worden van een voetbalclub. Daardoor liepen diverse leden weg naar de neutrale verenigingen.

Niet alle geestelijken waren echter overtuigd van de goede kanten van sport. De grootste tegenwerking kregen vrouwelijke sporters: alleen gymnastiek mocht voor meisjes, omdat het niet competitief en ruw was. Er heerste wantrouwen jegens het lichaam: sport betekende

"De ijsvereniging Zeist hield op haar banen een zeer geslaagden gecostumeerden wedstrijd, waaraan door honderden werd deelgenomen. Een groepsfoto van de deelnemers(sters) met het hooggehoede bestuur als jury:"

Bestuur Hygiea in 1926.

lichamelijkheid en dat zat angstig dicht bij emotionaliteit en seksualiteit. Vrouwen moesten onderdanige, geduldige moeders worden, geen wedstrijd vrouwen. In de pauselijke encycieliek *Divini Illius Magistri* van 1929 werd schoorvoetend gymnastiek

voor vrouwen toegelaten, mits zij decent gekleed gingen en uitvoeringen niet in openbaar plaatsvonden. De aanwezigheid van mannelijk publiek was uit den boze. Vrouwen mochten ook beslist geen lid zijn van een gemengde vereniging.

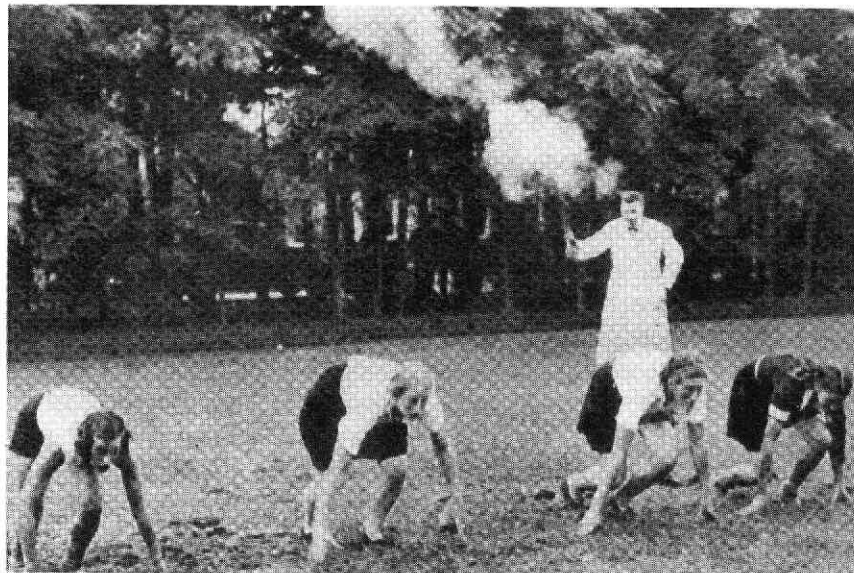
Ondanks die restricties groeide de vrouwensport enorm. Opnieuw haalde de kerk bakzeil en richtte zij vrouwenverenigingen op op religieuze grondslag, uit angst dat de vrouwen en meisjes massaal naar neutrale verenigingen zouden vertrekken. Tot dan toe hadden vrouwen in de sportverenigingen een zeer onderdanige rol: zij mochten het vaandel van de club borduren.

Toen de r.k. meisjesvereniging Rapiditas werd opgericht, luidde de doelstelling: 'volgens de r.k. beginselen de godsdienstig-zedige, lichamelijke en maatschappelijke belangen van vrouwelijke gymnasten te behartigen en de r.k. gymnastiek in den ruimsten zin te bevorderen'. Opvallend is dat de godsdienst eerder wordt genoemd dan de lichamelijke belangen. Duidelijk bleef de angst voor het fysieke. Een dominee zag weliswaar:

'Wat is er veel moois en goeds in een gezonde lichamelijke opvoeding:

sport en spel, trektocht, bivak en kamp', maar hij waarschuwde even verderop: 'Juist in het zomersche buitenleven maken zoovelen de gulden vrijheid tot losbandigheid...De kerk laat de menschen hun vrije gang gaan...men kan sportterreinen aanleggen en zwemgelegenheden bouwen, maar als men daar gebruiken invoert die de zedelijkheid bedreigen, dan zal de kerk protesteren.'

Die bedreigingen bestonden volgens hem vooral uit de zogenaamde naaktcultuur, het zwemmen in het openbaar aan drukke kaden en grachten en het gemengde zwemmen. Want 'die geraffineerde kleding verstikt het schaamtegevoel en geeft alle aanleiding minstens tot onkuische gedachten en begeerten'. Maar aan de andere kant waren er geluiden, die stelden, dat meisjes in plaats van na hun huiswerk hun tijd doorbrachten met theedrinken en romannetjes lezen, beter aan lichamelijke oefening

"De Zeister athletiekkampioenschappen. De start voor de finale van het nummer 100 m. hardloopen voor dames, gewonnen in 11 seconden door mej. N. v. Rijkom (Hygea Zeist), eerste van links."

"Hieronder een foto van de Damesploeg der Korfbal- en Athletiekveren. De T.O.V.'ers Zeist, die met een groot aantal punten boven de andere deelnemende damesploegen het kampioenschap van de U.P.A.B. competitie behaalde."

in de buitenlucht konden doen: sport is gezond en mits met verstand beoefend, alleen maar goed. Sleutelwoord was harmonische ontwikkeling, opgepast moet er worden voor overdreven fanatisme.

Een andere dominee stelde:

'in onze omgeving zijn Christendom en sportwereld er twee, ze zijn vreemd aan elkaar, zelfs zijn ze elkaars anti's'.

Een compromis kan natuurlijk altijd gevonden worden: een typisch Nederlandse oplossing is om te spreken over goede en slechte sporten. In de bijbel komen tenslotte ook sporten voor: dominees verwijzen naar de lange wandelingen, die Paulus ondernam. Het gevaar zit in eenzijdigheid en overdrijving, waarbij sport een doel op zich wordt en het lichaam wordt ontsierd. De sportlieden die door dat fanatisme ontstaan werden gezien als een gevaar: het grote publiek zou in de ban raken van de 'walgelijke

heroencultus'. Het lichaam is tenslotte de tempel gods, die goed verzorgd moet worden. Echte sport zorgt voor sportieve spirit, karaktervastheid, evenwichtigheid, dus ter versterking van de persoonlijkheid. Misschien wat pijnlijk dat als voorbeeld voor de ideale sportman een op dat ogenblik nog bevriend staatshoofd wordt aangehaald, die dagelijks bokst, schermt en paardrijdt: Mussolini.

Sport was goed voor de geestelijke ontwikkeling: het 'bevordert ten sterkste het saamhorigheidsgevoel, het scherpt de aandacht, bevordert de snelheid van besluit, kweekt moed en zelfvertrouwen, leert over kleine moeilijkheden heenkomen, vormt een juist eergevoel, leert dat een overwinning met trucjes veel minder waard is dan een fatsoenlijke nederlaag en voedt op tot zelfbeheersing en tegenwoordigheid van geest.' Voor arbeiders, vaak slachtoffer van geestdodend en eentonig werk,

“De ijsvereniging “Zeist” te Zeist organiseerde een wedstrijd om het provinciaalkampioenschap in Utrecht van schoonrijden voor dames. Elf dames uit het geheele land schreven in; kampioene werd mevr. Stuurman uit Gouda (tweede van links).”

waarin zij geen vreugde beleven aan de eigen verrichtingen, was sport een goede manier om weer geestelijk en lichamelijk in evenwicht te komen.

Net als de katholieke clubs werden ingebed in de patronaatsverenigingen, waren veel christelijke sportclubs onderdeel van of voortgekomen uit de jongelingsverenigingen. In Zeist was dat bijvoorbeeld de voetbalclub

Oefening doet Overwinnen (ODO), voortgekomen uit de ZJG Samuel. En de socialistische zuil liet zich ook niet onbetuigd. Zij richtte *Na Arbeid Sport* (N.A.S.) op met ook afdelingen in Zeist (1917), waarin werd gevoetbald, gekorfbald en aan atletiek gedaan.

De olympische spelen en atletiek

Toen vanaf 1925 duidelijk werd dat Nederland gastland zou zijn bij de Olympische spelen, wierp dit zijn schaduw vooruit. Atletiek, moeder

van alle sporten, zou een grote rol spelen bij de spelen: in een tijd waarin bovendien nauwelijks wereldkampioenschappen bestonden waren de spelen de gelegenheid om zich als land internationaal te meten. De organisatie van de spelen zou de internationale aandacht op Nederland vestigen, maar daarvan was de Tweede kamer niet onder de indruk; zij wees een regeringsvoorstel om de spelen met een miljoen gulden te ondersteunen, van de hand.

Er kwam toen een volksbeweging op om geld in te zamelen voor de spelen. Ook in Zeist sloeg dat aan. In de aanloopjaren van Amsterdam 1928 zien we dat diverse propaganda-bijeenkomsten van Zeister sportverenigingen, die vroeger dienden om de eigen clubkas te spekken, in het teken van de olympische spelen werden gezet en de opbrengst naar het NOC werd overgemaakt. Er werden avonden georganiseerd met toverlantaarnplaatjes over de Olympische spelen. Ook de traditionele

hardloophwedstrijd om de GERO-beker stond in het teken van de Olympiade. Zeist mocht zelfs enkele sporters afvaardigen naar de spelen. Een Zeister sporter kwam van een koude kermis thuis. De kogelslingeraar W. de Heus werd uitgenodigd om mee te doen aan de selectiewedstrijden voor de spelen. Hij had met kogelslingeren al enkele keren de vastgestelde limiet gehaald. Bij de selectiewedstrijden had hij echter zijn dag niet: twee verre worpen werden gediskwalificeerd omdat hij buiten de werpplaats stapte, een goede worp kwam meters te kort. Toch werd hij niet onmiddellijk afgeschreven en uitgenodigd voor een tweede selectie. Die liep blijkbaar beter, want De Heus kreeg van het NOC een uitnodiging om mee te doen. Voor het defilé waarmee de spelen traditioneel beginnen mocht hij op eigen kosten een kostuum laten maken. Nadat hij de optocht achter de rug had, werd hij echter door enkele Nederlandse officials benaderd met de boodschap,

Van Delft Geurtsen en Co, Accountants en Belastingadviseurs, is een Zeister kantoor, waarin registeraccountants, accountants-administratieconsulenten en belastingadviseurs samenwerken, gericht op een persoonlijke begeleiding van relaties.

ONZE KERNACTIVITEITEN ZIJN:

- Accountancy
- Fiscale zaken
- Advisering
- Loonadministraties
- Financiële administraties
- Automatisering

Prins Hendriklaan 35 - Postbus 20,
3700 AA Zeist.

Telefoon 030-6923024, fax 030-6918205

E-mail accountants@vdgc.nl

ACCOUNTANTS EN BELASTINGADVISEURS

VAN DELFT GEURTSSEN EN CO

dat men alsnog geen gebruik wenste te maken van zijn diensten. De verbouwereerde De Heus wilde toen de spelen als toeschouwer bijwonen, maar daarvoor diende hij nog wel toegangkaartjes aan te schaffen. De *Zeister Courant* was hoogst verontwaardigd en hintte naar duistere machinaties, waarbij verenigingen officials zouden hebben omgekocht om eigen atleten voorrang te verlenen.

Op de spelen in Amsterdam van 1928 werd in meer dan 40 sporten door 4000 atleten meegedaan. Er waren na afloop ook negatieve geluiden: sommige commentatoren vonden de wedstrijden weinig getuigen van de olympische geest, de toeschouwers gingen hier en daar met elkaar op de vuist, en christenen noesten ernstig gewaarschuwd worden voor de zedenverruwing die het gevolg was van de wedstrijden.

Ondanks dat lijken de spelen spaalde sporten te hebben gestimuleerd: waren er daarvoor nauwelijks

atletiekverenigingen, in de tweede helft van de jaren 20 zien we dat verschillende Zeister verenigingen een atletiekafdeling startten: niet alleen de voetballers, maar ook de korfbalers en de gymnasten breidden hun club uit. Gymnastiekvereniging BATO begon een atletiekafdeling, waar werd gedaan aan speerwerpen, hoogen verspringen en hardlopen. Ook Saestum en vVZ volgden. Bato zag 'zichzelf genoodzaakt', zoals het vergaderverslag vermeldt, om een aparte damesafdeling op te richten. Erg welkom waren de vrouwen blijkbaar niet. Grote openluchtmansifestaties moesten de aandacht van het brede publiek op de sportclubs richten. De verschillende Zeister verenigingen organiseerden met hun zusterverenigingen uit de provincie onderlinge wedstrijden in de *Stichtse Tumkring*.

Aan het einde van de jaren dertig was het effect van de Spelen weer weggeëbt, veel atletiekafdelingen werden toen opgeheven. In 1938

heffen de *Tovers* hun atletiekafdeling op, de atleten verhuizen naar de Utrechtse vereniging *Hellas*. Toch is het enthousiasme niet helemaal verdwenen. In 1940 worden wedstrijden georganiseerd om opnieuw tot een eigen Zeister atletiekvereniging te komen. Zo'n 60 mensen blijken enthousiast en een jaar later wordt FIT opgericht, die zich in 1942 aansluit bij de *Koninklijke Atletiek Unie*.

Sport, politiek en oorlog

Dat olympische spelen politiek kunnen worden uitgebuit, had Adolf Hitler goed in de gaten en de spelen van 1936 waren dan ook een demonstratie in propaganda. Zeist kwam indirect in aanraking met deze olympische spelen. Regelmatig werden trainingskampen georganiseerd voor de olympische sporters, die op de velden van TOV trainden en wedstrijden hielden tegen Zeister sporters. Dat trok veel publiek en stimuleerde de belangstelling voor sport.

Veel sporters zagen de relatie tussen

sport en politiek niet: slechts weinigen zagen af van deelname aan de Spelen vanwege het politieke klimaat in Duitsland. Toch had ook Zeist onaangename ervaringen met de sterke politieke invulling die nazi-Duitsland aan de sport gaf. Een voorbeeld daarvan is V.A.V. Zeist. In 1933 bezochten de leden van de atletiekafdeling Duitsland om daar te sporten. Toen echter de Duitsers Zeist een tegenbezoek brachten, bleken de buitenlandse sportlieden gekleed te gaan in uniformen van de NSDAP en de hitlergroet te brengen. Dat zette nogal kwaad bloed bij de Zeistenaren, die afzagen van verdere uitwisselingsprogramma's.

Ook tijdens de Tweede Wereldoorlog poogde men sport los te zien van de politiek. Na de capitulatie was sport voor veel mensen een manier om

de problemen in het dagelijks leven te vergeten. 'Sport zorgt voor de noodzakelijke verfrissing van de

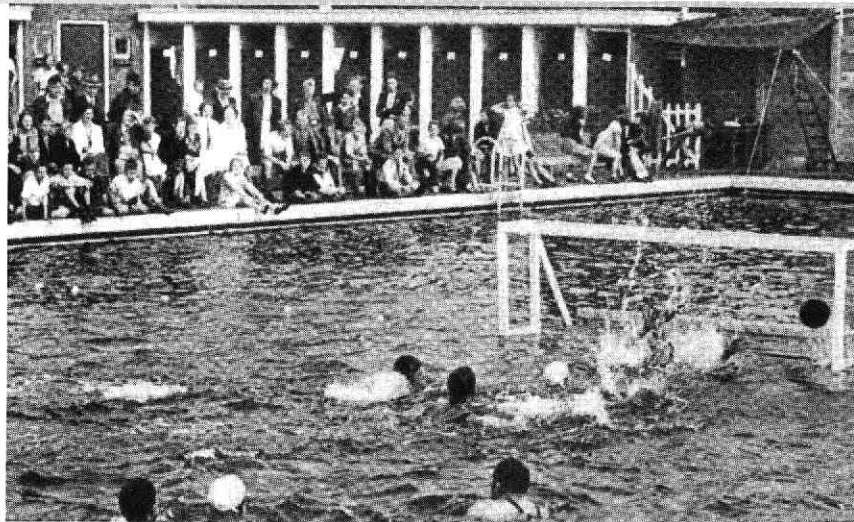
"Het 2e twaalfstal van de Chr. Korfbalvereniging D.V.V. te Zeist, behaalde (...) het kampioenschap 2e klasse C.K.B."

levenskracht, juist een volk in nood heeft alle energie nodig voor herstel was het officiële standpunt. De sporters en de sportverenigingen toonden grote meegaandheid met de bezetter. Neutralisme en opportu-nisme waren de sleutelwoorden. De sportcompetities in de oorlogsjaren, op een noodcompetitie in 1940 na, vonden normale doorgang. Nederlandse atleten trainden gewoon door en wisten in 1944 zelfs beslag te leggen op 6 van de 13 atletiekwereldrecords. Ook elfsteden-tochten gingen gewoon door.

De voetbal-, schaats-, turn- en zwembonden bleven groot, onder druk van de Duitsers kwamen zelfs diverse fusies tot stand. De oorlog had een positieve invloed op de bokssport, omdat het op veel plaatsen ingestelde verbod op deze sport werd opgeheven. Ironisch, omdat de bokscers een van de

weinig waren die geweigerd hadden in 1936 naar Berlijn te vertrekken. De Utrechter Ben Brill, Nederlands kampioen, trok zich in 1940 uit de bokssport terug: als jood voelde hij de bui hangen. Ook de paardensport voer wel bij de oorlog, door de invoering van de totalisator (de paardentoto). Dat werkte goklust in de hand. De druk om te winnen en vooral het vooruitzicht van veel geld was er de oorzaak van, dat nu voor het eerst doping bij de paardensport moest worden geconstateerd.

Omdat de bezetter zich aanvankelijk terughoudend opstelde jegens de sport, kon aan de vraag naar de morele juistheid om in oorlogstijd door te gaan met sport, voorbij worden gegaan. Ook toen joodse sporters werden uitgesloten en zwembaden en sportvelden tot voor hen verboden terrein werden verklaard, bleef het stil. In Zeist besloot alleen de schaakclub geen wedstrijden meer te organiseren, om niet gedwongen te hoeven zijn hun joodse leden te

“De Z.Z.V. ‘Blikkenburg’ en de Zeister Reddingsbrigade te Zeist organiseerden volkszwemwedstrijden. Een der nummers van een polowedstrijd, waarin een militair team met 6-1 won van Blikkenburg.”

moeten weigeren. Toch gebruikten de Duitsers sport intensief als propagandamiddel en werden zeer regelmatig landenwedstrijden tussen Duitsland en Nederland georganiseerd, die vele toeschouwers trokken. Er was wat sporadisch verzet tegen NSB-ers in de verenigingen en in sommige sporten werd het gebruik

van Engelse termen verboden. Zo werd bij tennis *game* ‘spel’ en *set* werd ‘deelserie’. Ook cricket en roeien vielen onder deze taalzuivering, maar voetbaltermen als *penalty* bleven gehandhaafd.

In 1943 reed de oorlogstoestand de sport in de wielen. Er was tekort aan leer voor ballen en schoeisel, er werd

veel ingebroken in sportcomplexen en vele velden werden gevorderd door de bezetter of onbruikbaar gemaakt, uit angst voor landingen van geallieerde vliegtuigen. Diverse Zeister sportvelden deden dienst als parkeerplaats voor de voertuigen van de Wehrmacht. De beperking van de bewegingsvrijheid maakte de organisatie van wielervedstrijden onmogelijk.

Toch was 1943 ook het jaar van nieuwe initiatieven, zoals de hardloopwedstrijd *De Ronde van Zeist*. In de oorlog ontstonden zelfs nieuwe sportverenigingen. In 1941 werd *Patria* opgericht, een fusie van Z.N.C. en de *Zilvervogels*, de bedrijfsvereniging van de Gero. Aanvankelijk had men deze voetbalvereniging *Pro Patria* willen noemen, maar dat leek op bezwaren van de Duitse bezetter te stuiten. Als compromis veranderde men de naam in *Patria*, maar adopteerde een rood-wit-blauw kostuum. *Saestum*, dat in het oranje gekleed ging, kon

halverwege de oorlog geen oranje stof meer krijgen en moest noodgedwongen in het rood gaan spelen.

Sportwedstrijden bleken goede gelegenheden om razzia's te houden. Ook bij wedstrijden van Zeister clubs werden mensen gearresteerd. Vooral vanaf 1943 werden veel wedstrijden afgelast, ook al omdat veel jongemannen elders waren tewerkgesteld of ondergedoken zaten. Er sneuvelden ook sporters, zoals de vvz-doelman Frans Viola. Omdat er steeds minder gesport kon worden, organiseerden verenigingen uitjes en toneelstukken, teneinde hun leden niet kwijt te raken.

Meteen na de bevrijding pakte men de draad weer op: er vonden wedstrijden plaats met de hier gelegde Canadese, Schotse en Engelse soldaten. In oktober 1945 begon er een zuivering van sportbonden en verenigingen, die niet altijd even zorgvuldig werd uitgevoerd. Mensen die te

Deutschfreundlich of lid van de NSB waren geweest of al te opvallend in Duitsland hadden gesport, werden aangepakt. Hoor en wederhoor werden niet altijd toegepast, soms waren losse aantijgingen voldoende om geroyeerd te worden en als altijd werd geklaagd dat de groten de dans ontsprongen. Joodse sporters die terugkeerden werden niet met open armen ontvangen. Naar deze periode is nog veel onderzoek nodig, ook in Zeist.

F. Vogelzang

ARCHIVALIA

Archief der Gemeente Zeist 1906-1945, diverse stukken

LITERATUUR

- L. Batenburg, *De betekenis van sport en spel voor de volksgezondheid naar lichaam en geest* (Den Bosch 1935)
 L. B., *Het zomersche buitenleven: katholieke jongemannen weren zich tegen het naturalistisch streven in sport-, spel- en kampeven* (z.pl. 1939)
 M. van Bottenburg, *Verborgten competitie. Over de uiteenlopende populariteit van sporten* (Amsterdam 1994)
 Contactorgaan Zeister Sportclub Patria, *Jubileumuitgave 45 jaar 1941-1986* [Zeist 1986]
 M. Derks en M. Budel, *Sportief en katholiek. Geschiedenis van de katholieke sportbeweging in Nederland in de twintigste eeuw* (Nijmegen 1990)
 G.A. Ikema, *Gedenkboek ter gelegenheid van het 75-jarig bestaan der Schaakclub Zeist* [Zeist 1981]

ZEISTER SPORT IN BEELD (2). F. VOGELZANG

H. Kleuver, J. Van den Top en J.J.M. Truijens, *Gedenkboek 45 jaar Voetbalvereniging Zeist 1914-1959* [Zeist 1959]

H. Lieve en J.H.C. Thomasse (sam.), *100 jaar golf in Nederland.*

Een uitgave ter gelegenheid van het 100-jarig bestaan van de Utrechtse golfclub De Pan (Bosch en Duin 1994)

C. Miermans, *Voetbal in Nederland. Maatschappelijke en sportieve aspecten* (Assen 1955)

Paars-Wit, *Jubileumnummer ter gelegenheid van het 35-jarig bestaan der Voetbalvereniging Zeist* [Zeist 1949]

L.D. Poot, *Sport en spel* (Amsterdam 1928)

R.P.M. Rhoen, 'De geschiedenis van de ijsvereniging Zeist', *Seijst* (1993) nr. 4, 77-87

R.K.S.V. Saestum *60 jaar* [Zeist 1986]

Schaakclub Zeist Caïssa, *Jubileumnummer 1906-1976* [Zeist 1976]

Schaakclub Zeist Caïssa, *Jubileumnummer ter gelegenheid van het 60-jarig bestaan der Schaakclub Zeist* [Zeist 1966]

T. Schlichting, *Floris en Peter of de lichamelijke opvoeding* (Heemstede 1939)

R. Stokvis, *Strijd over sport. Organisatorische en ideologische ontwikkelingen* (Deventer 1979)

A. Swijtink, *In de pas. Sport en lichamelijke opvoeding in Nederland tijdens de Tweede Wereldoorlog* (Haarlem 1992)

Touers, *Jubileumnummer 1923-1963 40 jaar* (Zeist 1963)

75-jarig jubileum De Touers (Zeist 1998)

Tussen start en finish, *Zeister dames en heren atletiekvereniging Fil* [Zeist 1966]

M.H.A. van der Valk, *De Olympische Spelen* (Rotterdam 1928)

L. Visser, 'De gemeentelijke zwemplaats aan de Blikkenburgerlaan', *Seijst* (1995), nr. 3, 62-72

Z.D.G.V. Hygiea *50 jaar* [Zeist 1971]

Zeister Courant, jaargangen 1911-1944

Z.G.V. Bato, *Jubileumnummer 1919-17 november- 1959* [Zeist 1959]

On top of the World: Global Invest

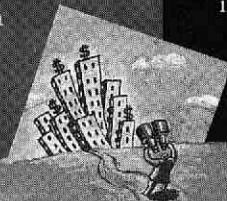
Global Invest is een lijfrente-programma van DBV Verzekeringen, in samenwerking met Prudential Securities Inc. uit New York.

Met Global Invest kiest u voor een beleggingsstijl die bij u past. De beleggingen worden uitgevoerd door de absolute top van 's werelds vermogensbeheerders.

Prudential Securities Inc. heeft deze elite van vermogensbeheerders geselecteerd. Daarnaast controleert Prudential Securities Inc. deze vermogensbeheerders doorlopend. De controle is geheel in lijn van de strange regelgeving omtrent vermogensbeheer die in Amerika geldt.

Met Global Invest bent u verzekerd van een lijfrente die bij u past. Uw vermogen wordt professioneel beheerd en objectief gecontroleerd.

Voor meer informatie kunt u contact opnemen met: DBV Verzekeringen Utrechtseweg 75 3702 AA Zeist 030-6933166 info@dbv.nl

De paardenstoeterij van de gebroeders

Tijdens een bezoek aan Zeist belofde de naar Australië geëmigreerde Hendrik van der Haar aan Leo Visser gegevens te zullen opsturen over de paardenhandel en paardenverhuur van zijn vader en grootvader op Groenoord aan de Dribergseweg. Deze belofte is inmiddels nagekomen en aanleiding voor een kleine bijdrage.

Van der Haar

Een span paarden bestemd voor het huwelijk van een van de beste zakenrelaties n.l. De Boliviaanse tinkoning en milliardair Antenor R. Patino. Patino trouwde op 8 april 1931 prinses Maria Christina de Bourbon, een nicht van de vroegere Spaanse koning Alfons XIII. Volgens Henk van der Haar werden de paarden te Parijs bezorgd en aldaar gereden door de op de foto afgebeelde Arie Gerritsen uit Zeist. (PART.COLLECTIE)

Over het bedrijf van de gebroeders Van der Haar schreef de Zeister Courant van 14 maart 1931, na het overlijden van Teunis van der Haar onder meer:

"In de glorie tijd van het paard was zijn zaak zeker de bekendste in ons

Driebergseweg 12, villa Groenoord.

GEMEENTEARCHIEF ZEIST.

land en ver buiten onze grenzen had zijn naam op dit gebied een goede klank".

Het huis Groenoord, Driebergseweg 12 werd in 1890 gebouwd in opdracht van Teunis van der Haar (27-09-1854) op een perceel

grond dat hij in 1889 had gekocht van J.A. van der Mersch te Zeist. Teunis was een zoon van Gerardus van der Haar (06-09-1811) en van Jacoba de Kruyf(f) (05-02-1821), wonende op de (pacht)boerderij Zomerdijk, Tiendweg 1.

In de Gids voor Zeist, uitgegeven door de Vereniging voor Vreemdelingenverkeer in 1894 wordt Groenoord als volgt getypeerd:

"Met genoeg rust ons oog op het tafereeltje ter linkerzijde. Groenoord. Eenvoudig en toch smaakvol, niet waar?"

In de serie 'Zeist, Groei en Bouw', Utrechtseweg en Driebergseweg staat over het eenvoudige huis het volgende:

"Een verklaring voor het feit dat deze villa slechts één verdieping

heeft ligt in het beroep en de daaraan gekoppelde status van de bewoner.

De paardenhandelaar Van der Haar, die voor zijn broodwinning afhankelijk was van de buitenplaatsbezitters durfde het niet aan om een buitenplaats te laten bouwen met hetzelfde aanzien als dat van zijn klanten. Daarom liet hij een klein en lager - nederiger- woonhuis voor zichzelf neerzetten."

In 1906 werd de toen nog op

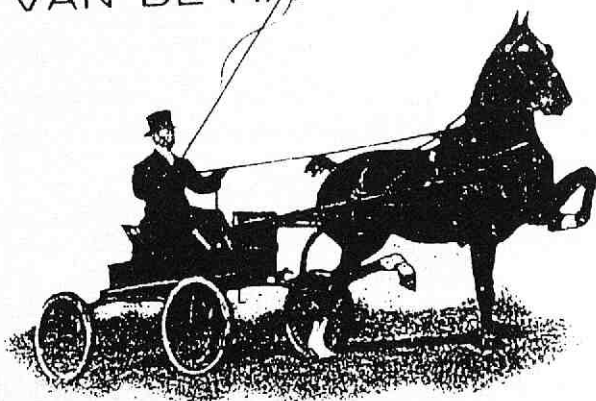
Zomerdijk woonachtige broer Gerardus (11-02-1860) medevennoot. Begonnen als verkopers van vooral luxe paarden was het bedrijf van de gebroeders Van der Haar vooral bekend om het bij elkaar zoeken van passende spannen voor de equipages van de buitenplaatsbewoners. Onder equipage verstond men het volledig gerei: rijtuigen, paarden, tuigen met toebehoren en zelfs het bijbehorende personeel zoals koetsier en palfrenier.

Velen vonden evenwel een equipage eerder een last dan een lust,

GEBR. VAN DE HAAR - ZEIST (HOLLAND)

IMPORT EN EXPORT
VAN
CONCOURS HACKNEY'S

O.A. :
KNIGHT COMMANDER
NEWTON VICTOR
FAIRVIEW LEADER
FOOTPRINT
GLENNAVON SALUTE
HISTON LEOPARD
FATA MORGANA
DONNYBROOK SQUIRE
HOCKWALD ROBERT
DAINTY LADY
ENZ.

STAL „GROENoord”
DRIEBERGSEWEG 12
ZEIST

TELEF. INT. 2437

Gerardus X Jacoba
6-9-1811 5-2-1821

X Tennis Gerardus
27-9-1854 11-02-1860
12-3-1931 22-10-1928

Gerardus jr.
17-12-1883
25-08-1945

Equipages voor de Oude Kerk te Zeist.

omdat zij vaak ondeskundig waren op paardengebied en dus afhankelijk van hun personeel en dan vooral van de koetsiers.

Het was dan ook een uitkomst voor de buitenplaatsbezitters toen het systeem van maandpaarden van de grond kwam.

Dit had grote voordelen voor de gebruikers omdat de verhuurder bij een kreupel of ziek paard voor vervanging moest zorgen.

Wat dat betreft is er met de huidige lease-auto's niets nieuws onder de zon.

In het boek *'De gloriejtd van het paard'* van Wouter Slob worden vier eerste-klasse handelaren genoemd die maandpaarden verhuurden. Dat waren baron van Brakel van Doorwerth, de gebrs. Van der Haar, de Amsterdamse Rijtuigmaatschappij en de gebrs. Van der Kuyl en in Den Haag.

In het begin van de vorige eeuw stonden er op Groenoord altijd wel 40

Paarderie Bunsing.

paarden op stal die bijvoorbeeld rust nodig hadden of ingeruild moesten worden voor nieuwe maandpaarden, terwijl er steeds 60 paarden voorbereid werden voor de maanddienst. Verder liepen er ruim 300 paarden in de

maandhuur zodat er ongeveer 400 luxe paarden beschikbaar waren.

Het is dan ook begrijpelijk dat er altijd veel bekijks was aan de Bunsinglaan waar Gerardus (Gradus) van der Haar jr en zijn helper Arie

Gerritsen de hele dag bezig waren met het aanrijden van luxe paarden.

In de paardenhandel kwam in de jaren 1908-1910 een grote verandering. Voordien werden vrijwel uitsluitend Nederlandse paarden gebruikt voor de equipages. Toen in 1909 de Haagse handelaar Jack Washington in Engeland 24 paarden kocht, waaronder een mooi span bruine Hackneys kwam daarin plotseling verandering. De allerbeste Nederlandse paarden moesten het afleggen tegen de Hackneys die een soort statussymbool geworden waren voor de buitenplaatsbezitters.

Er zat voor de gebroeders Van der Haar niets anders op dan ook naar Engeland te gaan om daar tuigpaarden te kopen.

Toch kwam in die tijd het einde van de equipages al in zicht.

De eerste auto's verschenen op de Nederlandse wegen en de rijke families schakelden geleidelijk over op gemotoriseerd verkeer.

De firma Van der Haar onderkende deze verandering en zocht andere wegen. Die werden gevonden in de opkomst van de concourssport. Door de belangrijke invoer van de Hackneys groeiden de tuignummers op de concoursen-hippique in ons land.

Juist in die nummers speelden de gebrs. van der Haar jarenlang een eerste viool. Het briefpapier uit die tijd draagt daar een duidelijk stempel van. De bovenaan genoemde "Knight Commander", in Engeland aangekocht voor f45.000.-- werd wereldkampioen en werd voor een veelvoud van dit bedrag verkocht.

Gerardus van der Haar sr. was inmiddels bekend geworden als een uitstekend kenner van concourspaarden en zijn ambitie om nog langer boer te blijven op Zomerdijk werd steeds kleiner. In 1924 bouwde hij aan de Bunsinglaan nr. 4 de villa-achtige boerderij "Zeldzaam".

De boerderij Zomerdijk werd in

1925 betrokken door de familie J.M. van der Grift.

Gerardus van der Haar verongelukte op 22 oktober 1928 toen hij lopend, vermoedelijk verblind door de lichten van de tram, de Dribergseweg overstak.

Toen op 12 maart 1931 Teunis van der Haar overleed werd de zaak voortgezet door Gerardus jr (17-12-1883). Het bedrijf was toen geheel gebaseerd op de concoursen en op de handel van concourspaarden. Op 25 augustus 1945 kwam door het overlijden van Gerardus jr. definitief een eind aan het bedrijf dat ook op het gebied van paardenfokkerij bijzonder veel heeft gepresteerd.

L Visser

BRONNEN:

Blijdenstein, R. Zeist, Groei en Bouw, deel 3, Zeist, 1984.
Slob, W. De glorie tijd van het paard, Amsterdam 1987.
Paardensport en fokkerij d.d. 2 november 1939.
In de strengen d.d. 22 maart 1990, Zeister Courant d.d. 14 maart 1931. Gids voor Zeist, Zeist, 1894.

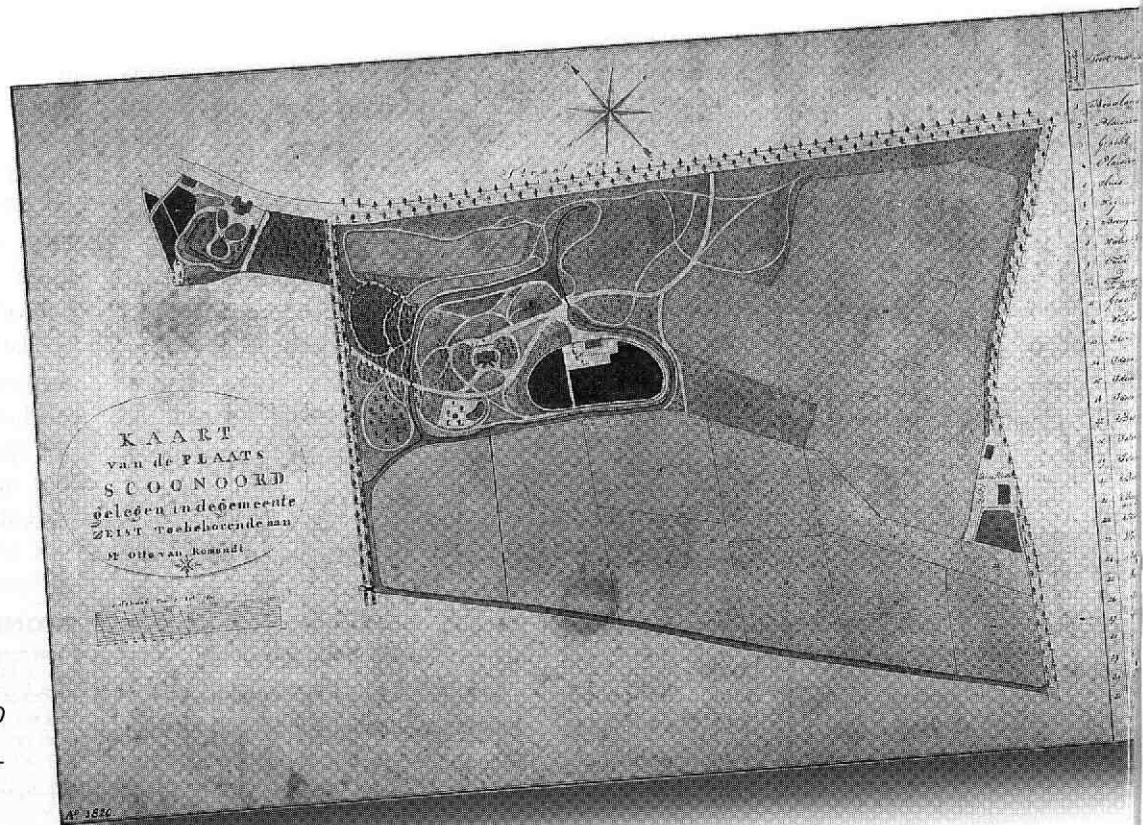
In 1819 liet Otto van Romondt in Zeist de buitenplaats Schoonoord bouwen.

Van het huis en het omringende landgoed is heden ten dage nog veel bekend.

Van de tuin is een niet gesigioneerde ontwerp-tekening bewaard gebleven. Lange tijd is Zocher jr als mogelijke tuinarchitect genoemd.

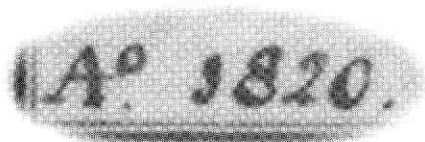
Onlangs viel echter de naam Hendrik van Lunteren. In dit artikel wordt hier nader op ingegaan. De datering op het ontwerp is vermoedelijk onjuist.

Wie ontwierp de tuinen van

Schoonoord?

Er is een grote, ingekleurde ontwerp-tekening¹ bewaard gebleven van de tuinaanleg (zie illustratie links). De tekening is niet voorzien van een naam maar wel voorzien van een jaartal.

Het jaartal is vermeld in een afwijkend handschrift en ook de zwarting verschilt met die van de andere geschreven tekst. Dit jaartal is moet later zijn aangebracht; in het ontwerp is namelijk het huis *Klein Schoonoord* opgenomen.

Dit huis werd echter pas in november 1821 aangekocht en tot klein Schoonoord hernoemd; de

bewoonster/ eigenaarster was in mei 1821 overleden.

Op een topografische kaart² uit 1827 (pag. 81) is de serpentinevijver aanwezig maar van het verdere tuinontwerp is niets terug te vinden. Integendeel, er is nog een brug tussen het huis en de Dribergseweg. De litho³ van Mourot uit 1829 geeft geen uitsluitel (pag. 82). Op een kadastrale kaart⁴ uit 1832 is deze brug niet aangegeven. *Klein Schoonoord* werd verkocht in 1841.

Diverse auteurs (Roland Blijdenstein⁵, Erik Blok⁶) geven aan dat dit ontwerp van de hand van J.D. Zocher jr is.

Deze Jan David Zocher heeft in die tijd een aantal tuinen aangelegd/ gewijzigd in Zeist: in 1825 *de Breul* (niet zeker), in 1831 *Zeister Slot*, in 1836 *Hoog Beek en Royen*, in 1837 *Het Molenbosch*; de tuin van *Heerenweege* (1848) is vermoedelijk ook van zijn hand.

Catharina van Groningen⁷ geeft aan dat het niet onmogelijk is dat het tuinontwerp van Schoonoord te Zeist afkomstig is van Hendrik van Lunteren. Zij geeft de volgende redenen:

De aard van de aanleg, een sterk gebogen, krakelingachtig padenpatroon binnen de rechthoek van middeleeuwse verkaveling, het betrekken van open weiden en akkers in zijn compositie, een doorlopende waterpartij die zich verbreedt en versmalt om de indruk van natuurlijkheid te wekken en de verschillende wandelingen, één rond het huis en één langs de buitenkant van het terrein met zicht op het huis zijn kenmerken die men regelmatig ziet terug komen in het werk van van Lunteren.

Bovendien kan de lijnvoering, de tekenstijl van de bomen en het kleurgebruik in de tekening heel goed van zijn hand zijn.

Van Zocher jr is bekend dat hij een nieuwe fraaie wijze van vormgeven ontwikkelde die duidelijk op de presentatie gericht was, anders dan bijvoorbeeld de tekenstijl van Hendrik van Lunteren.

Volgens Pien Lammertse-Tjalma, een Van Lunteren-deskundige bij uitstek, is de mooie strakke lijnvoering en de grote zorgvuldigheid waarmee verschillende boomsoorten zijn uitgebeeld (zie pag. 82) kenmerkend voor van Lunteren. Van Lunteren was duidelijk een geofend tekenaar die tekenlessen heeft genoten⁸. Zij ziet duidelijke herkenningpunten bij het tuinontwerp van Schoonoord⁹.

Verder, eigen, onderzoek toont aan dat de eigenaar van Schoonoord, Otto van Romondt, Hendrik van Lunteren waarschijnlijk ontmoet heeft en op zijn minst van zijn bestaan afwist. Wat is namelijk het geval:

Mr Adriaan van Romondt (21-5-1738 / 29-3-1818) had twee zonen.

Uit zijn eerste huwelijk met Claudina Constantia Swellengrebel werd op 2 september 1767 Johan Cornelis geboren. Enkele weken later sterft Claudina. Op 4 april 1769 trouwt Adriaan met Maria Buck. Uit dit huwelijk wordt op 3 augustus 1870 Otto geboren.

Johan Cornelis van Romondt wordt in 1760 eigenaar van de buitenplaats *Schoonoord* in Doorn.

Deze bezitting, een voortzetting van de reeds in 1348 genoemde hofstede *Scoenoorde*, was in 1751 in handen gekomen van Hendrik Swellengrebel. Na de dood van Hendrik erft zijn zoon Hendrik jr. (geb. 1737) het buiten. Deze Hendrik is een botanisch verzamelaar en geïnteresseerd in tuinarchitectuur. Eén van de tuinjongens op Schoonoord is Hendrik van Lunteren; ook zijn vader Gijsbert en zijn oudere broer Dirk werken er als dagloner. Kennelijk ontdekt Hendrik Swellengrebel

talenten voor het tuinvak bij zijn naamgenoot van Lunteren. Hij wordt als leerling en beschermeling opgenomen op Schoonoord⁹.

Na de dood van Swellengrebel (18-2-1803) ontvangt hij een legaat om hem in staat te stellen "*als bloemist een ordentelijk bestaan te vinden*". Bovendien wordt de hele botanische verzameling aan hem vermaakt en mag hij van alle vaste gewassen "*zoveel stekken en uitlopers nemen als de planten kunnen lijden*". Ten slotte wordt in het testament melding gemaakt van het feit dat ook de kleding en een aantal boeken, tekeningen en platen van Swellengrebel aan van Lunteren worden vermaakt.

Hendrik van Lunteren beheert Schoonoord tot de overdracht op 27 juli 1804 aan de nieuwe eigenaar, mr J.C. van Romondt, een volle neef van de vorige eigenaar. Hendrik van Lunteren heeft op 4 mei 1803 in de stad Utrecht nabij de domtoren een

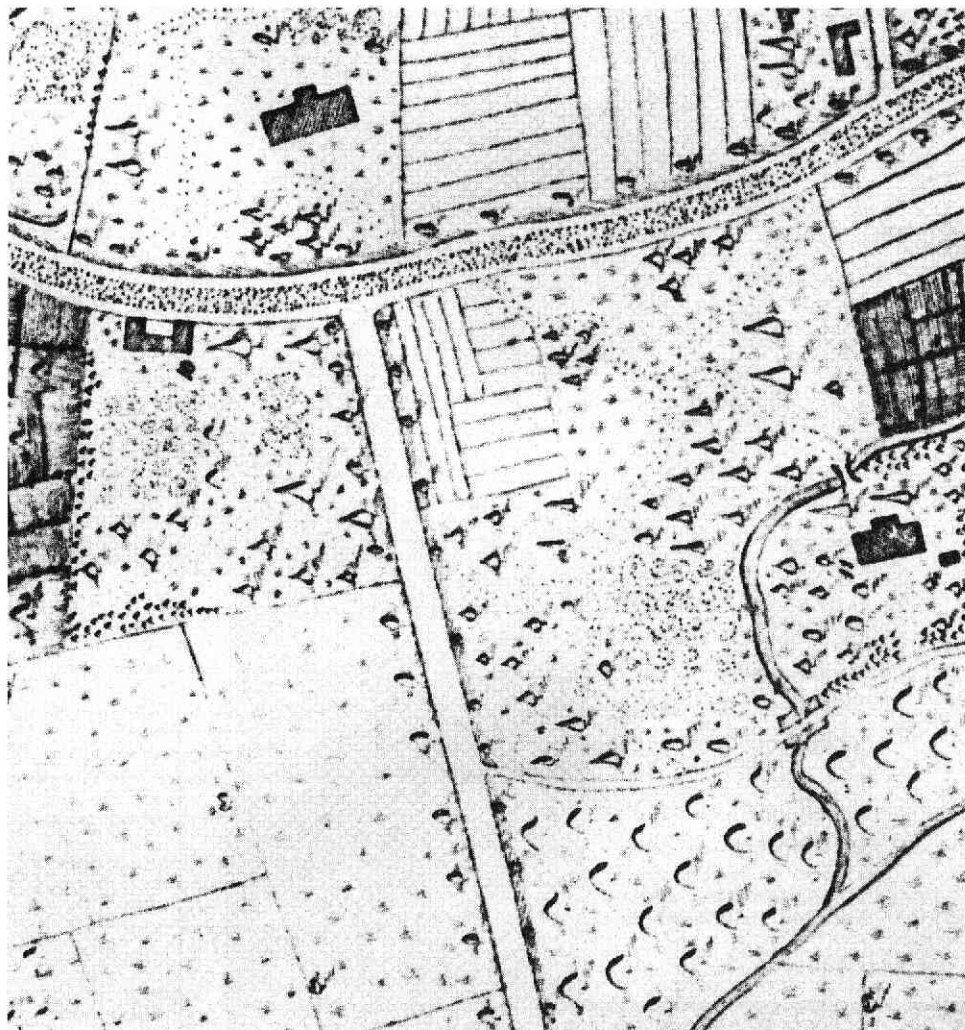
terrein gekocht alsmede twee huizen aan de Servetstraat. In 1806 wordt hij gepatenteerd als boomkweker en bloemist.

Otto van Romondt¹⁰ koopt in mei 1818, 2 maanden na het overlijden van zijn vader, tijdens een veiling in Utrecht *“Een Huiizinge onder een dak, in 5 Wooningen, verdeeld, genaamd den Predikstoel, genummerd 12. met deszelfs Tuinen en Moesland,....”*.

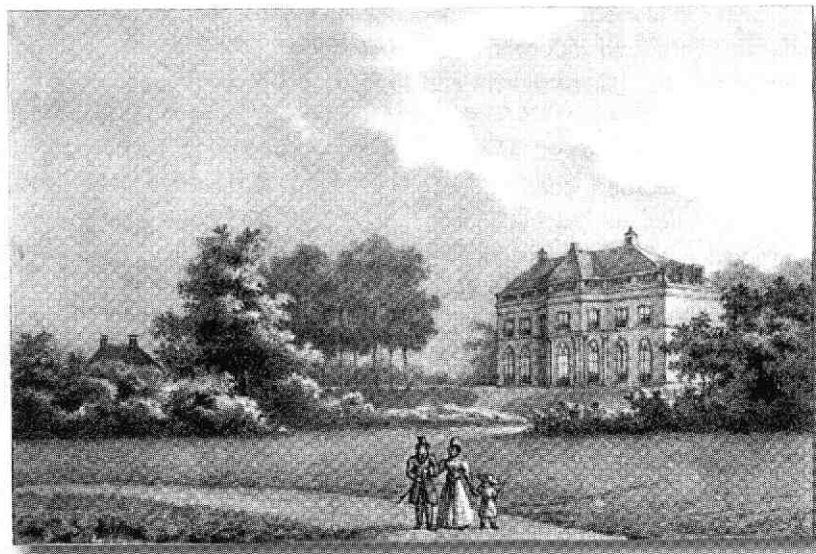
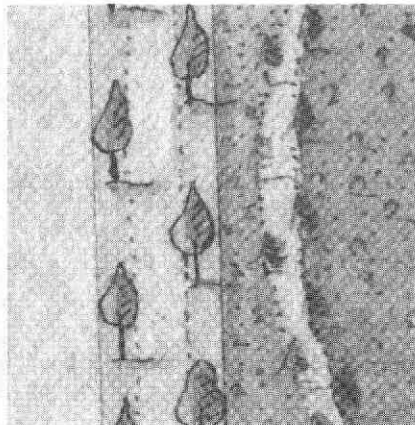
Op het terrein van enkele tientallen hectare wordt een buitenplaats gebouwd.

In 1819 wordt het door de Utrechtse gemeentearchitect F.C.E. van Embden ontworpen huis door de eigenaar betrokken. Hij noemt het huis Schoon-oord. Aldus bezitten in 1819 beide broers een buitenplaats Schoonoord, zij het dat Johan Cornelis de zijne in dat zelfde jaar verkoopt.

Op grond van bovenstaande gegevens lijkt de tijd gekomen om de

stelling dat Zocher jr. de tuin van Schoonoord heeft ontworpen te verlaten en voortaan Hendrik van Lunteren als vermoedelijke tuin-architect te benoemen.

JH Heimel

BRONNEN

- 1 Archief ZHG van de Poll stichting, Zeist
- 2 Topographische kaart van het dorp Zeist, opgenomen en getekend door J.A. van de Monde, 1827, prov. Archief

Utrecht

- 3 M. Mouro, Gezichten van buitenplaatsen, Utrecht 1829
- 4 Kadastrale Atlas Zeist in 1832, ZHG van de Poll stichting, Zeist 1996
- 5 R. Blijdenstein, Zeist, Groei en bouw, Kerkebosch, Zeist 1983, en Tuin en Park, Matrijs, Utrecht 1992
- 6 Erik Blok, De familie Zocher en de verfraaiing van de Stichtse Lustwarande, Mijn Landschap, 24-2 Het Utrechts Landschap, De Bilt 1998
- 7 Catharina van Groningen, De Utrechtse Heuvelrug, 1999, Waanders, Zwolle
- 8 Pien Lammerstse-Tjalma, Hendrik van Lunteren, in Tuinkunst 3, Architectura & Natura, Amsterdam 1998
- 9 Mondelinge mededeling, voorjaar 2000
- 10 Olivier Heimel, Van Preekstoel tot Openbaar

onderwijs, OSG Schoonoord, Zeist 1997

Van Rhijn notarissen

Woudenbergseweg 5
Postbus 70
3700 AB Zeist
Telefoon (030) 692 08 66
Telefax (030) 692 51 76

NOTARISSEN:

mr W.H.M. Fransen
mr F.G. Bakker
mr M.M. Elings-van Hoodonk

Als de notaris met u meekijkt
ziet u meer!

Avondje Figi

- ◆ Een welkomstdrankje
- ◆ Driegangendiner met bijpassend wijnarrangement
- ◆ Kopje koffie of thee tijdens de pauze van de voorstelling
- ◆ Na afloop een drankje met een hapje in Theatercafé 'Het Weeshuis'.

per persoon f80,-

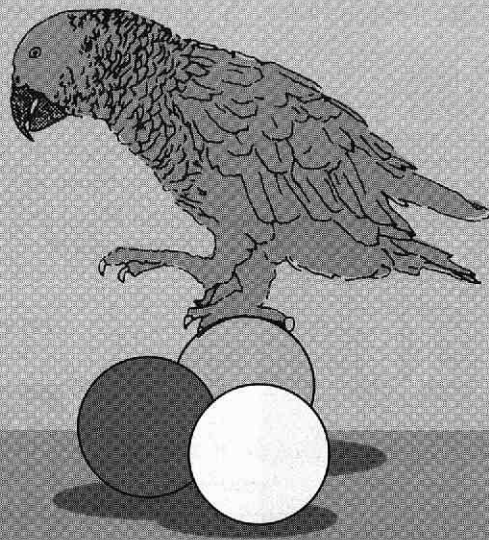
Golden Tulip Hotel Figi Het Rond 2
tel. 030 69 27 400 fax 030 692 74 68

HOTEL - RESTAURANT - THEATER - BIOSCOOP
ESPRESSOBAR - PATISSERIE - CONGRESZALEN

www.figi.nl

Victoria

BILJARTCENTRUM

1e Dorpsstraat 7
3701 HA Zeist
Telefoon 030 - 691 67 16
Fax 030 - 693 02 80

Zeven biljarts (drie matchtafels)

SW
Z

sociale
werkvoorziening
zeist

een tekort aan mankracht?

SWZ biedt u de oplossing!

**SWZ, een betrouwbare partner
voor een betaalbare prijs als het
gaat om:**

- drukwerk en mailingen
- verpakkingsactiviteiten
- assemblage
- hout- en metaalbewerking
- groenvoorziening en schoonmaak
- detacheringen

Voor meer informatie of een vrijblijvende
afpraak kunt u bellen met onze afdeling
verkoop. Tel. 030-6959004

thorbeckelaan 3, postbus 164
3700 ad zeist, tel. 030-6959004
internet: www.swzeist.nl

Het jubileum

Het 50 jarig jubileum van ons genootschap zal op 22 en 25 september 2001 gevierd worden.

U bent als donateur hierbij van harte uitgenodigd om deze viering bij te wonen.

Het programma van zaterdag 22 september 2001:

10.00 - 15.00 uur een (historische) wandeling of fietstocht.

14.00 - 16.00 uur een demonstratie van een kaatswedstrijd

16.00 start van een receptie in het Slot Zeist.

Op dinsdag 25 september 2001 in Figi

50 jaar sportontwikkeling in Nederland, lezing door Dr. W. de Heer, Driebergen.

Premiere van een historische film over sport in Zeist.

Het bestuur is op zoek naar een bestuurslid PR .

Juist in deze tijd is het van groot belang dat onze activiteiten bekend worden bij u, bij de Zeister bevolking, bij onze sponsors en bij allen die interesse hebben in (plaatselijke) historie. Het bestuur zoekt iemand die interesse heeft om het PR beleid van het ZHG verder vorm te geven. Bent u dat misschien? Of kent u iemand die hiervoor interesse heeft?

Zo ja, neem dan contact op met de secretaris.

Van Gasweg en Steynlaan tot Steynlaan

Onder dit thema heeft de tentoonstellingscommissie een etalage-fototentoonstelling ter gelegenheid van de renovatie en heropening van de Steynlaan georganiseerd.

In veel etalages zijn vanaf 25 mei

historische foto's over de Steynlaan te zien geweest.

Excursie Naarden-Vesting

Op donderdag 28 juni vond de laatste dagexcursie in 2001 plaats en wel naar de oudste stad in het Gooi: Naarden-Vesting,. Met deze plaats met ca 1700 inwoners werd door bijna 60 mensen onder leiding van 3 gidsen kennis gemaakt. Het unieke van deze vestingstad is de dubbele grachtengordel, de enige in Europa. Verder zijn een groot aantal historische aspecten en bouwwerken belicht en bekeken. Na de lunch bestond er gelegenheid om uitgebreid geïnformeerd en rondgeleid te worden in de St Vituskerk, die vooral bekend is vanwege de jaarlijkse uitvoering van de Mattheus Passion op Goede Vrijdag.

Agenda

22 september 2001:

jubileumviering, zie onder bestuursmededelingen

25 september 2001: Figi: Lezing Sportontwikkeling in Nederland: premiere film

22 oktober 2001: Figi: filmvoorstelling

14 november 2001: Schoonoord: lezing Zilver in Zeist.

Zeister sport in beeld (4)

Na de Tweede Wereldoorlog

Na de Tweede Wereldoorlog zijn er enkele duidelijke ontwikkelingen in de sport zichtbaar: er is een groeiend aanbod van sporten (die we lang niet allemaal in het onderstaande zullen kunnen behandelen), het aantal accommodaties is beduidend groter geworden en toch lijkt er een soort verzadiging in het aantal sporters te constateren.

Werd sport lange tijd een belangrijke sociale functie toegeschreven, tot in de sportnota van de gemeente Zeist van 1999 toe, in de werkelijkheid lijkt sport steeds meer voor de gezondheid te worden bedreven en is er een grote toename van het aantal individuele sporten. Sport is ook van karakter veranderd: de professionals, die er (soms dik) voor betaald worden staan ver af van de recreanten, een verschil dat in Nederland voor 1940 nauwelijks bestond. Het lijkt geaccepteerd dat professionele sport gaat om het winnen en voor de prestaties, terwijl bij de recreanten sportiviteit en een leuke wedstrijd hoog in het vaandel staan. Toch zijn ook de recreanten geprofessionaliseerd: de uitrusting van de gemiddelde sporter nu is stukken beter dan die van 50 jaar geleden. We stellen ook hogere eisen: aan onszelf, aan de accommodatie en aan het materiaal.

Wederopbouw

Dat de Tweede Wereldoorlog

De overdekte tribune van v.v. Zeist op De Koeburg aan de Driebergseweg, 1957.

COLLECTIE GEMEENTEARCHIEF ZEIST

weinig invloed had op de ontwikkeling van de sport is in het vorige artikel (Seijst 2001-III) al naar voren gekomen. Door de stimulerende maatregelen van de bezetter en de apolitieke houding van de meeste sporters gingen trainingen en wedstrijden gedurende de oorlogsjaren gewoon door. Pas in 1944

begon het tekort aan materialen voelbaar te worden en verdwenen sporters in de Duitse werkkampen, moesten onderduiken of kwamen om bij acties van de illegaliteit. Tijdens de oorlog ontstonden er zelfs nieuwe verenigingen. Daar waren twee wandelclubs bij: om de wandelsport uit te oefenen, was weinig materiaal

nodig. Aan de andere kant vroeg het om enige politieke ongevoeligheid: diezelfde wandelsport werd erg enthousiast beoefend door duidelijk minder frisse organisaties als de *W.A.* en de *Jeugdstorm*, die in Zeist 'grote Herfstmarschen' organiseerden.

Het is daarom niet verwonderlijk, dat meteen na de bevrijding de draad weer werd opgepakt. Eventuele schuldgevoelens werden weg-gemasseerd met de opmerking dat onze sporten toch echt niet uit het oosten, maar uit het westen stamden. Iedere mogelijke smet van het nazisme moest worden weggewassen. Dat men daarbij inzake turnen de waarheid flink geweld moest aandoen, was allemaal voor de goede zaak.

Al in juni 1945 gingen de eerste voetbalwedstrijden van start. *Saestum* voetbalde een vriendschappelijk potje tegen 'buitenlanders' en ook de *v.u. Zeist* speelde tegen een team van Engelse soldaten. De *KNVB* organiseerde een herstelcompetitie, onder

protest van diverse voetbalclubs die weer gewoon aan de slag wilden. Om de rond Zeist gelegeerde buitenlandse militairen bezig te houden namen enkele Zeister notabelen plaats in het *Entertainment Comité*, dat onder meer sportwedstrijden organiseerde. De opzet was om daaraan voor de helft militairen en voor de helft burgers te laten meedoen. Waar dat toe kon leiden, laten de diverse huwelijksannonces in het *Zeister Weekblad* van Canadeze militairen en hun Zeister bruidjes zien. Toch gingen er al ongeduldige stemmen op wanneer die soldaten nu eens naar huis zouden terugkeren: de geallieerden hadden de door de Duitsers gevorderde gebouwen overgenomen. Daardoor konden vele sportclubs geen gebruik maken van hun vertrouwde vergaderruimte.

In de loop van 1945 en 1946 werd door de meeste verenigingen een nieuwe start gemaakt. *De Tovers* gingen weer korfballen, *Fit* organiseerde atletiekwedstrijden en een

Ronde van Zeist voor hardlopers, het zwembad werd opengesteld en turnvereniging *Mars*, 'waarvan enkele jaren niets is vernomen', dook ook weer op. De wandelverenigingen, zoals *Nooit te Ver* en *Recht door Zee* (die laatste had ook een korfbalafdeling) deden mee aan 'nationale bevrijdingstochten', de voetballers organiseerden een jeugdwereldvrede-toernooi. De *schaakvereniging Zeist* speelde een eerste toernooi tegen Doorn, waar ze even stil stonden bij de vele internationale vedettes die door de oorlog hadden moeten vluchten of zelfs het leven hadden verloren. Op de eerste vergadering van *BATO* sprak een lid van zijn ervaringen in de Duitse werkkampen, *Recht door Zee* herdacht een clubgenoot die als lid van een knokploeg door de Duitsers was opgepakt en was omgekomen in een concentratiekamp. De voetbalvereniging Zeist onthulde op 1 juni 1946 een monument ter herinnering aan drie omgekomen spelers. De

bridgeclub hield drives in *Het Jagershuis* en ook de handbaldames gingen weer aan de slag. Toch liep niet alles vlekkeloos: hockeyclub *De Sprinkhanen* nam aarzelend de training weer ter hand, maar moest zichzelf opheffen wegens 'onoverkomelijke terreinmoeilijkheden'. De leden stapten en bloc over naar *Schaerweyde*.

Een bijzonder verhaal is dat van de Zeister motorclub. Benzine was een schaars goed en wegwedstrijden werden door de overheid niet toegestaan. Toch poogde de motorclub tochten te organiseren. Zij kwam met een ambitieus plan: aan de weg tussen Huis ter Heide en Woudenberg moest een heus grandprix circuit worden aangelegd. De plannen waren in een zodanig definitief stadium, dat men verwachtte in 1946 de eerste wedstrijd te kunnen verrijden. Internationale coureurs hadden zich al ingeschreven. Niet iedereen was echter even gelukkig met dit plan. Overlast dreigde voor

een nabij gelegen begraafplaats, de omwonenden waren bang voor herrie en benzinstanken en diverse ingezonden brieven-schrijvers vonden een racecircuit niet passen bij de natuurlijke rust van Zeist. Voorstanders weerlegden deze argumenten met de opmerking, dat het maar om enkele wedstrijden per jaar zou gaan en dat 'benzinegassen voor een groot deel reukloos' waren. De minister stak er een stokje voor: de benodigde bouwmaterialen waren elders harder nodig en er was onvoldoende mankracht. Zeist reageerde geprikkeld: men had niets nodig dat niet in de directe omgeving te krijgen was en er waren voldoende werklozen in Zeist om dit karwei te kunnen aanpakken. Het circuit is niet doorgegaan, hoewel onduidelijk is waarom niet. Wel voelde Assen de hete adem van Zeist in haar nek en besloot men daar 140.000 gulden uit te trekken om de oude TT-baan geheel te vernieuwen. Misschien als troostprijs boekte de motorclub een

succesje: ondanks het verbod van de minister op motorwedstrijden wist men aan genoeg touwtjes te trekken om in de zomer van 1946 enkele crosswedstrijden te organiseren, waar 5000 toeschouwers op afkwamen. Een andere gemotoriseerde club in Zeist, de automobiellclub van Zeist, *de Slotridders*, organiseerde toertochten en kaartleeswedstrijden, waarbij de deelnemers van ANWB-paddestoel tot

Vissen in het voormalig zwembad Blikkenburg, 1959.

COLLECTIE GEMEENTEARCHIEF ZEIST

paddestoel reden. De gemiddelde snelheid oversteeg de 30 km/u niet. Niet veel sneller zal het gegaan zijn bij een derde gemotoriseerde Zeister vereniging: *de Solexclub*.

Sportstichtingen

In 1933 was er mede door de op sportgebied alomvertegenwoordigde G. Vermeulen (oprichter van *Emos*, *BATO* en *Patria*) de *Bond voor Lichamelijke Oefening Zeist* opgericht. De *BLOZ* hield zich bezig met alle sport buiten schoolverband en fungeerde als een soort pressiegroep van de Zeister sportverenigingen. In 1946 organiseerde zij de Zeister Sportweek, een soort tableau de la troupe van het Zeister sportleven.

Zeven turnverenigingen, vijf voetbalclubs en drie wandelverenigingen deden mee, terwijl van vele sporten demonstraties worden gegeven. Welke sporten werden toen zoal in Zeist beoefend: schermen (door vereniging *D'Artagnan*), tafeltennis, tennis, zwemmen, korfbal, voetbal,

handbal, boksen, kaatsen, hockey, wandelen en turnen. Het weer viel tegen, maar de *BLOZ* bleef ieder jaar een dergelijk evenement organiseren.

Steeds meer clubs sloten zich aan bij de *BLOZ*, die ook als lobby fungeerde om bij de gemeente aan te dringen op meer en betere sportvoorzieningen. In 1948 ijverde de *BLOZ* voor een nieuw zwembad en probeerde ze de aloude plannen voor een sportpark nieuw leven in te blazen. De gemeente had daar wel oren naar, maar moest vanwege de wederopbouw en een behoorlijk gat in de begroting de plannen uitstellen. Vanaf 1954 kreeg de *BLOZ* de coördinatie voor de gemeentelijke sportkeuringen onder zich en organiseerde zij cursussen voor trainers en sportbegeleiders. Dat bleef een van de hoofdtaken van de *BLOZ*, maar haar functie als luis in de pels van de gemeente was duidelijk minder succesvol: de klachten over slechte accommodaties verdwenen niet. In 1959 waaide er een nieuwe wind door

de *BLOZ*, het bestuur werd verjongd en kleiner gemaakt, misschien in de hoop daadkrachtiger te worden. Jammer genoeg werkte dit averechts. De accommodaties, die over het algemeen in handen waren van de gemeente Zeist, werden geëxploiteerd door de Zeister Sportstichting. In die stichting had de *BLOZ* een bestuurszetel, om op die wijze de belangen van de verenigingen te behartigen. Die post ging verloren door de bestuurswisseling. De sportverenigingen keerden zich af van de *BLOZ*: men vond dat de *BLOZ* niet meer representatief was voor de Zeister sport. De katholieke clubs vertrokken als eerste. De activiteiten van de *BLOZ* boetten in aan populariteit: de Sportolympiade van 1962, een voortzetting van de Sportweek, moest voor een deel worden afgeblazen omdat de verenigingen hun medewerking weigerden.

De clubs hadden het gevoel, dat ze hun belangen beter konden verdedigen door direct zitting te nemen in de

Zeister Sportstichting: het belangrijkste probleem was tenslotte het accommodatiegebrek. Daardoor werd dat orgaan veel meer een afspiegeling van het Zeister sportleven en verloor de BLOZ haar bestaansrecht. In 1964 ging de BLOZ ter ziele en kwam er een nieuw sportorgaan, aanvankelijk *Stichting voor Sport en Lichamelijke Oefening* buiten schoolverband geheten, vanaf 1970 de *Zeister Stichting voor Sport en Recreatie*. De vroegste plannen gaven de sportverenigingen een grote stem in het bestuur van de stichting, die een doorslaggevende invloed zou krijgen op het gemeentelijk sportbeleid. De gemeenteraad stak daar echter een stokje voor: tien van de negentien zetels werden bezet door gemeenteraadsleden, de overige waren voor de verenigingen. Dat betekende feitelijk dat niet iedere vereniging, maar slechts ieder segment van het sportleven een zetel kreeg. Uiteindelijk was daarmee de lobbykracht van de individuele vereniging niet toegenomen.

Op 1 januari 1987 werd de Sportstichting ook opgeheven. In de politiek was privatisering het nieuwe toverwoord en dus kwam er een door particulieren gedragen *Sportfederatie Zeist*, in feite dus een soort BLOZ. Belangrijkste taak van die *Sportfederatie* was de belangenbehartiging van de veertig aangesloten verenigingen. In de nieuwste sportnota van de gemeente Zeist (eind 1999) wordt gesproken over een sportservicebureau, waar ook de *Sportfederatie* bij betrokken zou kunnen worden en dat praktische ondersteuning moet bieden aan de sportverenigingen. In december 2000 hief de Sportfederatie zichzelf op. Inmiddels zijn de leden van het nieuwe *Adviesorgaan voor Sport&Recreatie* geïnstalleerd.

Verenigingen

Meteen na bevrijdingsdag leefde bij velen in Nederland de hoop dat de eensgezindheid die men voelde ten aanzien van de strijd tegen de nazi's een einde zou maken aan de

verzuilde maatschappij. Al snel bleek dat een ijdele hoop. Ook op sportgebied kwam aan die verzuiling voorlopig nog geen einde. In 1946 besloot een elftal jongens uit de christelijke jongemannenvereniging *Jonathan* een voetbalclub van die naam te stichten. Jonathan werd al datzelfde jaar kampioen in haar klasse. De club groeide snel en na een jaar telde zij honderd leden en ging men naar de zaterdagmiddagcompetitie van de KNVB. De houding van: *'Sport is goedkoop vermaak voor de maatschappelijk minder bedeelden, mensen die niets beter te doen hadden dan voor een kwartje een hele middag op de sportvelden rond te hangen'* was nu voorbij. Ook bij *Jonathan* voelde men nu dat *'geestelijke en lichamelijke ontwikkeling een harmonieus geheel'* vormden.

Onder de christelijke wandelverenigingen vond ook een scheiding der geesten plaats: in 1946 ijverde men voor een nieuwe christelijke wandelclub: dat werd zeer betreurd:

had de oorlog niet geleerd dat eendracht macht maakte? Zo'n oproep was aan weinigen besteed, in de jaren die volgden ontstonden vele nieuwe clubs op religieuze grondslag. Naast tafeltennisvereniging 't Slot ontstond er de *Katholieke Tafeltennisvereniging KTV*, er kwam een katholieke atletiekvereniging, de katholieken stichtten zwemvereniging Jonas. Dat ging gepaard met de uitdrukkelijke waarschuwing, dat gemengd zwemmen uit den boze was. *Jonas* was de tweede katholieke zwemvereniging, naast het eveneens in 1949 gestichte *Laga*. De echte ontzuiling begon pas midden jaren '60. Weliswaar organiseerde *Saestum*, dat zich toen volledig op voetbal had gericht, toen nog een lezing voor ouders van aanstaande pupillen waarin sport werd omschreven als goed voor de opvoeding, maar dan wel binnen katholiek verband, het lijkt toch om een achterhoedegevecht te gaan. Sportverenigingen die na de tijd werden opgericht, afficheren zich

Op 14 augustus 1971 werd op de sportvelden Achter het Slot en op Blikkenburg het Poliootoernooi voor jonge voetballertjes gehouden. 94 wedstrijden werden er gespeeld. Burgemeester A.A.H. Stolk gaf de aftrap. Scheidsrechter was R. Ijzendoorn.

niet meer met een levensbeschouwelijke grondslag. Sterker nog, in een boekje uit 1964 werd door de schrijver zelfs getracht het geloof dichterbij de jeugd te brengen door geloven net zo leuk voor te stellen als sport! In de sport beleeft men zijn menszijn, en het geloof hoort daar bij.

In 1947 nam de KNZB het initiatief om in Zeist een zwemvereniging op te

richten. Het bestuur van die *z.v. Zeist i.o.* kreeg meteen onenigheid: de helft wilde graag zwemmen in zwembad Blikkenburg, de andere helft in het natuurbad Mooi Zeist. Met die zwembaden bleef het ellende. In 1959 werd het oude bad Blikkenburg (waarin bij slecht zwemweer gevist mocht worden) gesloten vanwege het vervuilde water. Er

**SKI
TENNIS
OUTDOOR
SPORT-ALLROUND**

RUNNING
Center
International

SPORTHUIS

SUNNYCAMP

Slotlaan 178
3701 GT Zeist

Tel.: 030 - 6916737
Fax: 030 - 6920969

Skiwerkplaats:

Aalscholverlaan 18 - Tel.: 030 - 6958548

Van Delft Geurtsen en Co, Accountants en Belastingadviseurs, is een Zeister kantoor, waarin registeraccountants, accountants-administratieconsulenten en belastingadviseurs samenwerken, gericht op een persoonlijke begeleiding van relaties.

ONZE KERNACTIVITEITEN ZIJN:

- Accountancy
- Fiscale zaken
- Advisering
- Loonadministraties
- Financiële administraties
- Automatisering

Prins Hendriklaan 35 - Postbus 20,
3700 AA Zeist.

Telefoon 030-6923024, fax 030-6918205

E-mail accountants@vdgc.nl

ACCOUNTANTS EN BELASTINGADVISEURS

VAN DELFT GEURTSSEN EN CO

waren plannen voor de aanleg van een nieuw buitenbad Dijnsselburg. De voor de hand liggende veronderstelling dat met sluiting van het oude bad werd gewacht tot het nieuwe in gebruik kon worden, ging niet op. Omdat toestemming voor de bouwplannen van hogerhand op zich liet wachten, moest voorlopig in natuurbad Mooi Zeist worden gezwommen. Dat kon problemen geven, omdat er een minimumtemperatuur was vastgesteld voor zwem- en polo-wedstrijden. Daarmee werd wel een beetje gesjoemeld, maar als de spelers blauw van de kou zagen, viel dat wedstrijdofficials op en werden wedstrijden afgelast. Bovendien moesten nu dus alle zwemverenigingen één zwembad delen. De leden van Laga brachten wat lampen aan, zodat 's avonds langer kon worden doorgetraind, maar toestemming voor de nieuwbouw kwam voorlopig niet. Sterker nog, het duurde tot 1964 voordat Dijnsselburg feestelijk geopend kon worden. Ruim

tien jaar nadat de BLOZ daar zich al hard voor maakte, werd in 1972 het eerste overdekte zwembad, De Geiser, in Zeist in gebruik genomen. Toen kon eindelijk ook in de winter worden gezwommen. De Geiser is inmiddels door een nieuw zwembad vervangen.

Nieuwe verenigingen blijven in de bronnen opduiken: zo waren er bedrijfsvoetbalclubs van Sola en van de gasfabriek K.O.G. Dat laatste staat voor *Kookt Op Gas*. Veteranen stichtten hun eigen clubjes of sloten zich aan bij bestaande verenigingen: zo werden veel oudere spelers van *Saestum* en *vv. Zeist* lid van de *Postshotters*. Bij voetbal kwam ook een nieuwe doelgroep in beeld: vanaf 1981 begon *Saestum* met damesvoetbal: vijf jaar later waren er al vier damesteams. Ook *Patria* had vanaf 1980 vrouwelijke voetballers, al hadden die nog het gevoel tegen vooroordelen te moeten opboksen. Vrouwen zouden niet sterk genoeg zijn voor voetbal en bovendien was

het erg 'onelegant'. En hoewel damesvoetbal nooit die vlucht heeft genomen als de mannelijke variant, zijn er toch tientallen vrouwelijke voetballers in Zeist. Nieuw op voetbalgebied is het betaalde voetbal. Meteen na de oorlog al werd er geklaagd over de 'zogenaamde' amateurs. Vele clubs gaven hun sterspelers flinke onkostenvergoedingen of goed betaalde baantjes. Andere waren echter bang dat door spelers te betalen het sportieve element op de achtergrond zou komen. In ieder geval ging de *vv. Zeist* ook over naar het betaalde voetbal.

De ruitersport was vertegenwoordigd door de *Schaerweyde Ruiters*, die regelmatig spring- en cross country wedstrijden organiseerde. Gestreden werd er tegen de bereden politie, de landmacht en lokale jachtverenigingen. In 1975 bleek er een ruitervereniging *Blikkenburg* te bestaan, maar vele Zeister paardensporters waren lid van clubs elders.

Een geheel nieuwe vereniging kwam mee met het jezuïeten-internaat dat zich in 1955 in *De Breul* vestigde. Dat internaat beschikte over een eigen sportvereniging *Phoenix*. *Phoenix* hield zich bezig met cricket, maar breidde haar activiteiten snel uit. Eerst werd er een hockeyafdeling gesticht, die snel werd uitgebreid met een dameshockeyelftal. De dames daarvoor werden gerecruteerd uit de leerlingen van een Amersfoorts meisjesinternaat. *Phoenix* opende in 1965 haar eigen clubhuis (dat in 1978 door een spaaractie van de leden volledig kon worden vernieuwd), omdat ze zich had verzelfstandigd van de school. De hockeyers kregen een welkome injectie door de komst van een groep Bunnikse stickfanaten, die in eigen gemeente geen velden konden krijgen. In 1975 tenslotte vond er een fusie plaats met de honk- en softbalvereniging *Zeist Flyers* (op hun beurt weer voortgesproten uit de *vv. Zeist*), die graag dat nieuwe clubhuis met *Phoenix* wilde delen. Een

samengaan bleek daarvoor de beste optie. Honkbal was geïmporteerd door de Amerikaanse soldaten op de vliegbasis Soesterberg. Dat honk- en softbal populair waren in Zeist blijkt wel uit de cijfers: in 1984 waren er vijf honkbalteams en acht softbalteams. Een team van de *Phoenix Flyers* werd zelfs Nederlands kampioen in 1983. Wel bleek men daarmee een adder aan de borst te hebben gedrukt: de cricketafdeling van *Phoenix* liep leeg, omdat de leden liever aan hockey en honkbal meededen. Alleen *Schaerweyde* durfde het in 1965 nog aan om een nieuwe cricketafdeling te starten.

Nieuwe verenigingen ontstonden rond nieuwe sporten, of bestaande verenigingen incorporeerden een nieuwe sport door een eigen afdeling te starten. Zo kreeg de socialistische turnvereniging *ARMA* een eigen handbal- en later een volleybalafdeling. *KTV* begon een volleybalafdeling, gevolgd door turnvereniging *Mars*. Eigenlijk zijn de jaren '50 de

jaren van de opkomst van volleybal. Deze sport was in 1900 in de Verenigde Staten door de YMCA ontwikkeld. De YMCA had vele sporthallen gebouwd maar dreigde de slag met buitensporten als honkbal te verliezen. Sportinstructeurs werden gestimuleerd om nieuwe, de jeugd aansprekende zaalsporten te bedenken, zodat de sporthallen weer gebruikt werden. Daaruit kwam eerst basketbal voort, maar al snel bleek dat voor ouderen dat te inspannend was. Voor hen ontwikkelde men volleybal. Lange tijd sloegen noch basketbal noch volleybal aan in Nederland, maar de Amerikaanse soldaten namen deze sporten mee naar Europa. In Nederland werd het toen opgepikt door gymnastiekleraren. Gymnastiek was een verplicht vak op school geworden. Alleen turnoefeningen waren te eenzijdig. Men ging op zoek naar spannende zaalsporten en volleybal was voor schoolgymlokalen een zeer goed uitvoerbare sport. Het is niet voor niets dat de vele volleybal-

verenigingen in Zeist die in de jaren '50 en '60 ontstonden, vaak voortkwamen uit schoolteams. Clubs als *Cito*, *SNS*, *Olympia* doken op in de lokale kranten. Toch was de groei van volleybal onverwacht: eind jaren '40 dacht men nog dat vooral honkbal en basketbal Nederland zouden veroveren. Dat is nauwelijks gebeurd. In 1980 startte er weliswaar een tweede softbalvereniging in Zeist, de *D.Runners*, maar een massale sport is het niet geworden, evenmin als basketbal. Opvallend is wel dat in Nederland volleybal vooral een vrouwensport is geworden.

Ook aangeslagen is het uit Engeland overgewaaide badminton. Gezien ons klimaat is het logisch dat zaalsporten het goed doen, omdat die onafhankelijk van de weersomstandigheden kunnen worden uitgeoefend. Een schrijnend voorbeeld van die weersinvloeden in Zeist waren de jaren 1959-60. Door langdurige droogte waren de voetbal- en korfbalvelden onbespeelbaar gewor-

De ponyclub Schaerweijde o.l.v. W.A. Storm de Grave. Vierde van rechts prinses Margriet, 1957.

COLLECTIE GEMEENTEARCHIEF ZEIST

den. Nieuw graszaad werd gewoon van de velden geblazen en twee jaar lang kon er nauwelijks gesport worden. Dat betekende ook weinig inkomsten van toeschouwers.

Sporten als tafeltennis, waarvan er diverse verenigingen waren in Zeist en het al genoemde badminton, hadden daarvan geen last. In 1961 begon er een eerste badmintonclub, in 1972 werd BZ'72 opgericht, terwijl tafeltennisvereniging 't Slot ook een badmintonploeg in het veld bracht. De zaaIsporten leken zelfs de traditionele sporten te overvleugelen. Midden jaren '70 had zaalhandbal de veldvariant al geheel overvleugeld en men sprak het bange vermoeden uit, dat zaalvoetbal datzelfde zou doen met veldvoetbal. Zover is het niet gekomen, maar zaalvoetbal is wel heel populair geworden.

Zeist importeerde niet alleen sporten: korfbal werd naar Engeland geëxporteerd. Al eerder waren Nederlandse en Zeister korfballers naar Engeland vertrokken om daar hun

sport te promoten, wat geleid had tot de oprichting van een Engelse korfbalbond. Vlak na de oorlog kwam een groep Engelsen een korfbal cursus in Zeist volgen. Dat waren niet de enige buitenlandse gasten: een groep sporters uit Curaçao ontmoette in een tweekamp sporters uit de provincie Utrecht op het Zeister Bisonpark.

Een heel andere ontwikkeling kenmerkte de oosterse vechtsporten. Al op de eerste sportweek van de BLOZ in 1946 waren er demonstraties van wat toen werd omschreven als Japans worstelen (het bleek om jiu jitsu te gaan). Over het algemeen wordt de introductie van oosterse vechtsporten toegeschreven als onderdeel van een algemene bewondering voor Japan, met name na het economisch wonder in het Verre Oosten. Het feit dat in 1946, lang voor dat wonder en luttele maanden na de ondertekening van de Japanse capitulatie, al jiu jitsu wordt gedemonstreerd, lijkt dat niet te ondersteunen. Daar waar andere sporten (de vechtsporten werden

aanvankelijk minder als sport dan als 'the noble art of selfdefense' aangekondigd) vooral in verenigingsverband worden beoefend, hangen vechtsporten vooral aan *dojo's*, vechtscholen. De structuur van deze tak van sport was verschillend: in plaats van een trainer kende een sportschool een meester, die volledig geoefend was in een oosterse vechtsport. Hij leidde leerlingen op in die technieken. Omdat vele opgeleide vechters zelf een sportschool wilden beginnen, maar niet in de schaduw wensten te blijven van hun oude meester, ontwikkelden zij hun eigen stijl. Zo konden ze – nu ze meester waren in hun eigen techniek – meer leerlingen trekken. Ook in de herkomstlanden van deze sporten waren er dergelijke ontwikkelingen. Naast jiu jitsu was er judo. In Zeist werd er in 1956 een sportschool Vandervlugt opgericht, waar judo werd gegeven. Voor veel ouders was judo een manier om hun kinderen weerbaar te maken. Een goed

voorbeeld is Guusje van Maurik (de latere wereldkampioen karate), die judo als zelfverdediging ging beoefenen. Zij moest door 'enge bosjes' naar de manege waar ze paardreed. Dat imago van kinderzelfverdediging tastte, ondanks het olympisch kampioenschap van provinciegenoot Anton Geesink, de populariteit van judo als sport aan. Inmiddels was uit Korea het hardere karate overgewaaid en in 1965 gaf Vandervlugt de eerste karatedemonstraties. Er ontstond een geweldspiraal: steeds nieuwe, hardere varianten van vechtsporten kwamen naar Nederland. Toen in een onderlinge wedstrijd twee bekende Japanse karate-ka's het onderspit delfden tegen twee Thaise kickboxers, werd die sport populair onder bepaalde groepen jongeren. Nadeel was dat de sport niet in hoog aanzien stond en diverse kickboxers als lijfwacht in dienst kwamen van onderwereldfiguren. Zo kregen de vechtsporten een crimineel stigma.

De gemeente en de sportaccommodaties

In december 1946 richtte Den Haag de Rijksdienst voor Sport en Lichamelijke Oefening op. In een serie redactionele commentaren juichten de Zeister kranten dit initiatief toe. Weliswaar constateerden zij dat sportverenigingen van onderop ontstonden en dat daar dus geen overheidsstimulans voor nodig was, maar lichamelijke oefening was een goede en belangrijke zaak. Steun was er vooral nodig bij accommodaties. Er werden wat kanttekeningen gezet bij sport: dat was veel eenzijdiger dan lichamelijke oefening en hoewel competitie een menselijke drijfveer was, kon het door sport tot excessen leiden. Maar er werden ook geestelijke waarden als zelfbeheersing en sportiviteit door aangekweekt, dus uiteindelijk waardeerde men sport positief. Sterker nog, de redactie vergeleek de moderne sporter met het oude ridderideaal.

Andere overheidsrapporten over de

door de oorlog losgeslagen jeugd zagen in sport ook een manier tot disciplineren, en wel een die door de jeugd zelf werd nagestreefd. Zulke rapporten over de problemen rond de moderne jeugd bleven ook in de jaren '50 verschijnen en telkens werd sport als oplossing opgevoerd.

Het is dan ook niet verwonderlijk dat de gemeente Zeist zich positief uitliet over sport en meteen na de Tweede Wereldoorlog toezegde werk te maken van het lang gevraagde en steeds uitgestelde sportpark. Daarvoor was aanvankelijk geen geld, maar wel werden enkele noodvelden bij het Slot aangelegd. Er was een nijpend tekort aan accommodaties. In afwachting van een bestemming voor het slot besloot de gemeenteraad een deel in te richten als gymzaal. Daarvan mochten ook enkele tafeltennisverenigingen zoals Union en 't Slot gebruik maken. De kranten gaven de gemeente er duchtig van langs: wilde men de jeugd redden, dan waren er goed uitgeruste

sportverenigingen nodig, die beschikten over voldoende accommodatie. Waar bleef dat sportpark? Wat er aan nieuwe accommodaties verscheen, kwam voort uit acties van de clubs zelf. De v.v. Zeist opende in 1946 aan de Koeburg een betonnen tribune, die plaats kon bieden aan duizend toeschouwers. Aan het einde van de jaren '50 werden eindelijk stappen ondernomen. De gemeente nam een adviseur in dienst voor sportzaken en zij gelastte een onderzoek naar de behoeften aan sportaccommodaties. Dat onderzoek, in 1960 opgeleverd, diende als uitgangspunt voor een heuse sportnota, die in 1961 verscheen. De nota is niet hoopgevend: uitgaande van een flinke bevolkingsgroei voor Zeist, bleek dat er eigenlijk overal tekorten waren. Niet alleen was het beloofde zwembad nog steeds niet gebouwd, maar Zeist beschikte niet over een goedgekeurde atletiekbaan. Dat betekende dat alle wedstrijden en de daarbij behaalde records van Fit niet door de bond

werden erkend. Ook de ruim tweehonderd volleyballers in de gemeente beschikten niet over een door de bond goedgekeurde zaal, zodat zij altijd met dispensatie dienden te spelen. Voor de handbalclubs waren er geen geschikte velden, de voetballers, korfballers en hockeyers hadden tekort aan spelen en trainingsvelden, de tennissers hadden weliswaar genoeg banen, maar alleen maar omdat er een ledenstop was ingevoerd. Voor de badmintonners ontbrak een goede accommodatie en de achttien gymzalen konden geen onderdak bieden aan de meer dan tweeduizend turners in de gemeente.

In de jaren die volgden werden diverse sportvelden door de gemeente aangelegd. In 1969 kwam er een ambtenaar voor sportzaken, een jaar later zelfs een apart bureau voor Sport en recreatie. Als reden werd onder meer gegeven, dat door afschaffing van de zesdaagse werkweek er meer vrije tijd was. Bovendien werd sport

relatief belangrijker omdat steeds minder mensen met hun handen werkten en dus minder lichaamsbeweging kregen. Uit de eerste sportnota van 1961 bleek dat Zeist afweek van het landelijke beeld: relatief veel minder voetballers, meer tennissers, hockeyers, atleten en korfballers. De oorzaak lag volgens de gemeente in de opbouw van de beroepsbevolking: meer forenzen, nauwelijks industrie. Opvallend is ook dat er weinig senioren voetballers waren. Met een jaar of veertien stapte de Zeister jeugd massaal over van voetbal naar andere sporten, waaronder vooral de schoolsporten populair waren.

In 1973 voerde de gemeente opnieuw een behoefteonderzoek uit naar sportaccommodaties. Er bleken 13.000 Zeistenaren lid te zijn van een sportclub of georganiseerd verband (daar waren er 63 van). Dat was 22,5% van de bevolking, waarmee Zeist boven het landelijke gemiddelde lag. Gymnastiek trok met 2600

mensen de meeste sporters, boven voetbal met 2300, zwemmen met 1900, tennis met 1600. Daarachter kwamen sporten als volleybal (1000), handbal (700) en badminton (630). Men beschikte in Zeist inmiddels over een overdekt zwembad en twee openluchtbaden, 23 voetbalvelden, 21 tennisbanen, 2 sporthallen en 28 gymnastiekzalen. Het budget van de Sportstichting was tussen 1964 en 1974 toegenomen van 145.000 gulden tot 2,1 miljoen. Waar de gemeente in de jaren '60 vooral veel sportvelden aanlegde, richtte de gemeente zich nu op de aanleg van zalen en een atletiekbaan.

De gemeente zag het vooral als haar taak, de verenigingen te ondersteunen bij de vaak kostbare exploitatie van de sportaccommodaties. Ook het ondersteunen van het particulier initiatief op sportgebied rekende zij zich aan, omdat zij als gemeente door de 'goede contacten' met de bevolking precies zou weten wat er speelde. Sport moest

deel gaan uitmaken van het welzijnsbeleid en vooral op de wijken gericht worden, zodat iedereen kon participëren. Vanuit die wijken was al eigen initiatief gekomen: in 1964 was FZO (Flats Zeist Oost) opgericht, die in 1989 200 leden telde. Na enkele jaren te hebben ingewoond bij Patria en Fit, betrokken ze in 1970 hun eigen home. Al veel langer gaande dan deze wijkinitiatieven was het ontstaan van sportverenigingen in de omliggende kernen. Al meteen na de oorlog doken er clubs op in Den Dolder en Austerlitz. En dat terwijl Zeister sportverenigingen speciale contactcommissies hadden voor hun leden in die 'buitengewesten'.

Met de clubs ging het blijkbaar in deze jaren ook beter: diverse verenigingen knapten hun kleedlokalen op en rond 1965 werden er vele clubgebouwen gebouwd, compleet met bar en prijzenkast. Dat ging vaak met grote inspanning van de leden gepaard, die op allerlei wijze geld ophaalden. Belangrijk was wel,

dat de club goed presteerde. Toen Saestum degradeerde in 1951, was dat onmiddellijk merkbaar door een achteruitgang van het aantal leden. Ook toen zij na 1970 uit het midden leken weg te zakken, had dat negatieve gevolgen voor het aantal jeugdleden. Andere clubs, zoals Schaerweyde, zochten de oplossing voor de financiële problemen in sponsoring.

In 1979 trad een echte sportconsulent aan bij de Zeister sportstichting, maar de nieuwe wethouder sportzaken waarschuwde dat nu het economisch tij wat tegen zat, bezuinigingen niet te vermijden waren. Midden jaren '80 begon een nieuwe crisis bij de verenigingen: het aantal jeugdleden nam af, steeds minder mensen waren bereid om als vrijwilliger actief te zijn binnen de club en individuele sporten werden steeds populairder. Een overheidsrapport dat waarschuwde voor de verslechterende conditie van de Nederlander (een deja vu voor de

mensen die de troonrede van 2001 hebben gevolgd) kon daarin geen ommekeer brengen. Fit sprong weliswaar in op deze dreigende boodschap met het aanbieden van fitness, terwijl BATO een nieuwe doelgroep aanboorde door turnlessen te organiseren voor moeder en kind, maar de traditionele verenigingen kunnen niet tegemoetkomen aan de behoefte individueel te sporten.

De laatste jaren is de doorbraak van individuele sporten als joggen, aerobic, skeeleren een feit. De gemeente kan aan die behoefte tegemoetkomen door het aanleggen van paden, banen en looproutes. En dan spreken we nog niet eens van de invloed van televisie: al in 1973 klaagden Zeister sportverenigingen dat het verzuim op de trainingen vooral onder invloed van de beeldbuis steeds groter werd. Sport is misschien meer iets aan het worden om naar te kijken dan om te doen. En als men sport, dan individueel, op een tijd die men zelf kiest, zonder

verplichtingen aan een vereniging. Aan de andere kant bestaan er nog steeds tientallen verenigingen die duizenden sporters een nuttige vrijetijdsbesteding bieden. Misschien is de golfsport (naast De Pan kan men nu ook bij Schaerweyde golfen) wel de kwintessens van deze nieuwe houding: om met Freek de Jonge te spreken, golfen doe je in je eentje, met een club.

F. Vogelzang
R.P.M. Rhoen

ARCHIVALIA

Archief der Gemeente Zeist 1945-1965. Archief van de BLOZ, krantencollectie.

AANVULLENDE LITERATUUR

Veel literatuur waarop dit artikel is gebaseerd staat al genoemd bij het vorige artikel

100 jaar Phoenix. Cricket, hockey, softball, baseball [zj zp] *Beleidsstructuren in de sport* (Utrecht 1973)

[Gemeente Zeist] *Sportnota gemeente Zeist 1961. Prognose inzake de toekomstige behoefte aan sportaccommodaties* (Zeist 1961)

[Gemeente Zeist] *Sportnota 1974. Enkele aspecten van het sportbeleid* (Zeist 1974)

Herhalingsonderzoek Utrechtse sportwereld. Rapport van het bureau sport en openlucht recreatie van de gemeente Utrecht (Utrecht 1977)

Jubileumuitgave Zeister Sportclub Patria 45 jaar [zj zp]

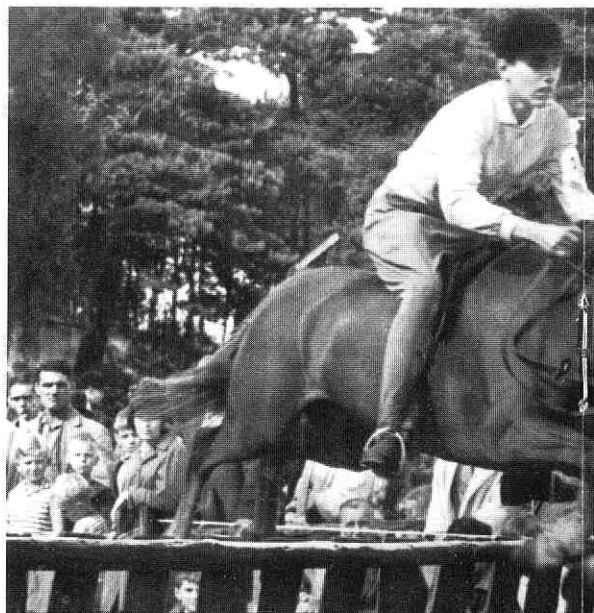
Kerk en sport (Heemstede 1964)

Schaerweyde 82. Een boekje vol wetenswaardigheden [Zeist 1982]

K.H. van Schagen en H.Th. Rooswinkel, red., *Doel, weg en middelen van de lichamelijke opvoeding, de sport en de vrije*

Op 9 juli 1962 speelde het eerste elftal van v.v. Zeist tegen elftal samengesteld uit ambtenaren van de gemeente Zeist voor v.v. Zeist.

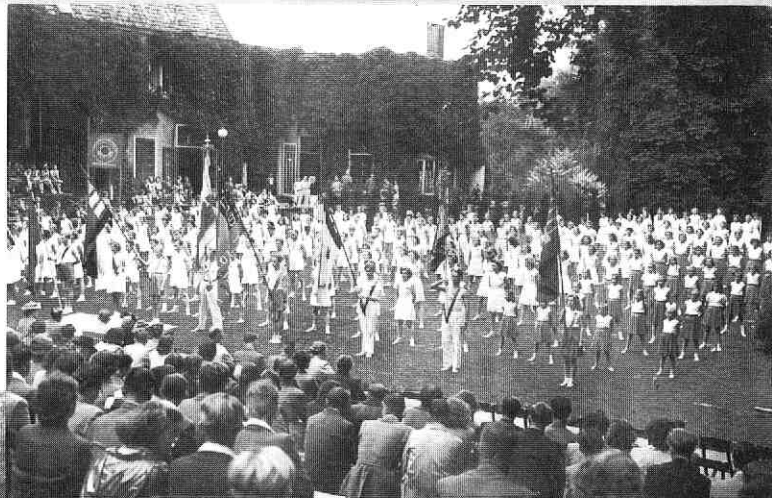
ZEISTER SPORT IN BEELD (4), F. VOGELZANG, R.P.M. RHOEN

en voetbal-
uitslag 4-2

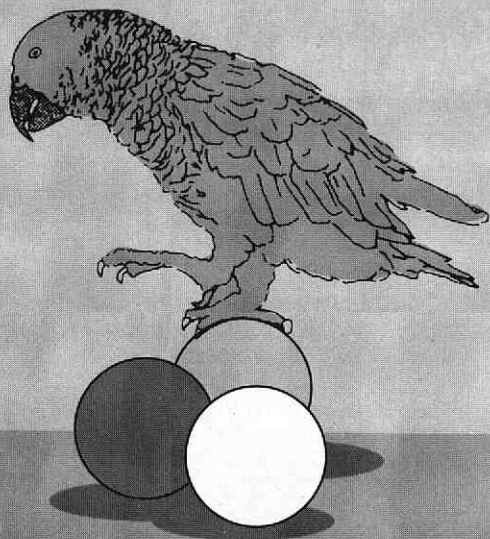
Tijdens de door de BLOZ georganiseerde sportweek in 1957, werd op het Slotplein korfbalwedstrijden gespeeld.

Wielervedstrijd in het Lyceumkwartier, 1955. Rechts boven: In het Slottuintheater had in 1952 een gymnastiekuitvoering plaats welke door de BLOZ was georganiseerd.

Victoria

BILJARTCENTRUM

1e Dorpsstraat 7
3701 HA Zeist
Telefoon 030 - 691 67 16
Fax 030 - 693 02 80

Zeven biljarts (drie matchtafels)

sociale
werkvoorziening
zeist

een tekort aan mankracht?

**SWZ biedt u de oplossing!
SWZ, een betrouwbare partner
voor een betaalbare prijs als het
gaat om:**

- drukwerk en mailingen
- verpakkingsactiviteiten
- assemblage
- hout- en metaalbewerking
- groenvoorziening en schoonmaak
- detacheringen

Voor meer informatie of een vrijblijvende afspraak kunt u bellen met onze afdeling verkoop. Tel. 030-6959004

thorbeckelaan 3, postbus 164
3700 ad zeist, tel. 030-6959004
internet: www.swzeist.nl

Hoe Zeist zijn glans verloor

Zonder wrijving geen glans. Dat is bijna een eeuw lang van toepassing geweest op de Gerritsens. Een tijdperk van drie generaties bijzondere lieden die Zeist gemaakt hebben tot de zilverstad van Nederland. De geschiedenis ook van drie generaties van eigenninnige en gedreven vakmensen die tussen twee oorlogen en de jaren daarna met hun producten de eettafels van miljoenen Nederlanders hebben veroverd, maar die de strijd tegen de harde wetten van de tijd tenslotte moesten verliezen. Maar die ook in belangrijke mate hebben bijgedragen aan de groei en bloei van de gemeente. Zij vormen een deel van de historie van Zeist, en zij hebben daarom recht op erkenning van die verdienste.

Johannes was de stamvader, de

De geschiedenis van een eeuw vol zilver

eerste generatie. Een zilversmid met gouden handen, ontwerper en uitvoerder tegelijk van schitterende kunststukken. Zoals het zilveren stoom/zeilschip dat op een Parijs' concours een onderscheiding kreeg. Hij was begonnen in 1866, in een bescheiden juwelierszaak met atelier aan de Looiersgracht in Amsterdam. Een eenvoudig, maar uiterst degelijk vakman, die het aandurfde een markt te betreden waar de zilversmeden van Van Kempen in Voorschoten al sinds 1800 bijna alleenheersers waren. De klandizie van de Voorschoters was gering in aantal, maar groot in vermogen. Voorop het prinselijk en daarna koninklijk huis, en in hun kielzog de

adellijke en minder adellijke vrienden tot ver in het buitenland. Het werk van hun ontwerpers en hun ciseleurs trekt op tentoonstellingen nog steeds grote aantallen bezoekers.

Johannes, Jan als roepnaam, floreerde niet alleen in zijn bedrijf, maar ook in zijn huwelijk. Hij gewon vijf dochters en vijf zonen. De dochters Jo, Marie en Cor bleven ongehuwd. Tine trouwde met Johan Steenbeek, die later in dit verhaal een rol speelt. Zij kregen vijf kinderen. De vijfde dochter van Johannes, Mien, trouwde op latere leeftijd en bleef kinderloos. Zoon Nico werd de uitvinder van de Mobaco bouwdoos, een begeerd Sinterklaascadeau in die jaren, Johan

ging in de effectenhandel, Ko werd een ambachtsman die boten bouwde, en Albert en Marius kwamen al op jeugdige leeftijd bij vader Jan in de zaak.

Met het volwassen worden kwamen de ambities die Jan in zijn kinderen herkende, en hij beseftte dat de zaak moest groeien om zijn zonen een goede toekomst te kunnen

bieden. Hij besloot Albert alle steun en vertrouwen te geven die nodig was om de groei tot stand te brengen. Die werd daarbij terzijde gestaan door zijn broer Marius.

Dat was in 1901; een jaar later richtten ze samen de n.v. Nederlandse Fabriek van Gouden en Zilveren Werken, voorheen J.A.A. Gerritsen op. Een wat breed uitgemeten naam

die nu niemand zou verzinnen, maar die in die tijd een indruk moest wekken van grote betrouwbaarheid. En dat boden de Gerritsens ook; ze hadden oprechte idealen, ze waren als ondernemers liberaal in hun beleid en ze durfden het aan om een nieuwe markt te scheppen in een samenleving die in de jaren van snelle industrialisatie rijp was voor vernieuwing.

Albert had geen opleiding gehad als zilversmid, maar hij had de liefde voor het vak als het ware geërfd. Toen hij 16 was, trok hij al door België om zilverwerk te verkopen. Een gedreven mens, maar ook met een grote ondernemingsdrift, die de kansen zag en ze greep, en met een gezond commercieel inzicht. Kortom, een leider. En daardoor aantrekkelijk voor private beleggers. Marius was meer de productieman, met een pragmatische aanpak. Hij had eigen ideeën over de manier waarop de markt voor tafelbestek moest worden

benaderd. Met die twee aan de leiding kwam er vaart in het nieuwe bedrijf.

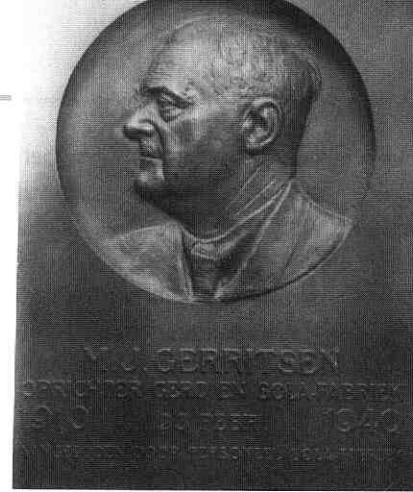
Albert kocht in 1903 met familie-geld en een forse lening een juwelierszaak in Zeist van de familie Calker, vooraanstaande kooplieden, steun van de Hernhutters. Maar hij kocht ook het lege pand van de failliete rijwielfabriek Wilhelmina aan de Karpervijver nummer 17, met een fraai woonhuis erbij. De zilverfabriek heette het bedrijf in de wandeling, en hij groeide voorspoedig. De naam Gerritsen kreeg maatschappelijk aanzien dankzij het zilveren bestek, niet alleen bij de gebruikers, maar ook bij de juweliers.

Voor Marius was dat niet genoeg. Hij wilde een nieuwe, een grotere markt op. Tafelgerei met een lagere prijs waar meer aan te verdienen was. Hij zag veel in het galvanisch proces dat in opkomst was. Daarmee was het mogelijk om lepels en vorken te maken uit onedel metaal door het langs electrolytische weg met een dun

laagje nikkel of zuiver zilver te overtrekken. Daar zag hij zijn kans, ook om eigen baas te zijn in een eigen bedrijf. Hij moest dan wel wat smokkelen met het begrip zilver, maar dat moest dan maar. In 1910 stapte hij uit de 'zilverfabriek' en begon voor zichzelf.

En zo begon een nieuw hoofdstuk van de Gerritsens. Marius richt zijn bedrijf op onder de uitdagende naam Eerste Nederlandsche Fabriek van Nieuwzilveren Werken M.J.Gerritsen. Ook gevestigd in Zeist, aan de Prins Alexanderweg. De naam was tenminste zo langgerekt als die zijn broer gekozen had, en let ook op dat Eerste, en het gebruik van de naam Gerritsen die vertrouwen moest wekken bij de afnemers.

Het bedrijf begint voorspoedig en na twee jaar is er reden voor verdere uitbreiding. Marius zoekt kapitaal en vindt het bij de financier Simonis. Die zag er wel wat in, maar hij bedong in ruil voor zijn investering een directie-

plaats voor zijn zoon. Marius gaat akkoord en Simonis jr krijgt een spoedopleiding in het vak. De omstandige bedrijfsnaam wordt gewijzigd in het kort-en-krachtige Gero. De slimme lezer vindt daarin de naam Gerritsen en de o van compagnon.

Nu kon Marius zijn droom waarmaken. Kopers bleken er genoeg voor bestek dat op echt zilver leek maar het niet was. Het heette Gero Zilver, maar het was metaal met een flinterdun laagje zilver, gemaakt volgens het nieuwe procédé. Voor de wat minder eisende klant was er het

Gero Zilmeta, gemaakt uit een roestvrij metaal dat tot hoogglans was gepolijst.

Het Gero sloeg aan en werd verkocht aan de detailhandel, aan hotelbedrijven en aan grote klanten als de scheepvaartmaatschappijen die grote partijen afdamen. De cassettes kwamen en voor hele generaties bruiden was dit het mooiste geschenk op de huwelijksdag.

Alles ging goed, tot ergens in 1920, toen Marius onenigheid kreeg met zijn compagnon Simonis. Het geschil ging over de jaarstukken. Marius weigerde zijn handtekening er onder te zetten en stapte op. Hij begon een nieuw avontuur onder de naam Sola. De derde zilverfabriek die zich in Zeist vestigde, in een pand aan de Van Reenenweg.

Marius was vastbesloten het nu alleen te doen. Geen compagnons meer, geen pottenkijkers. Opnieuw moest hij een markt opbouwen en hij richtte zich op de brede basis van de

bestekcopers. Snel, veel en goedkoop leveren was zijn motto, en ook zijn credo en hij gebruikte het om stap voor stap met ijzeren vasthoudendheid zijn doel te bereiken: een sterke plaats in de Nederlandse bestekindustrie. En dat is hem gelukt, tot op de dag van vandaag. In z'n eentje, ondanks de felle concurrentie van Gero. Zijn Sola is de enige die het

heeft gered. Zijn zoon Bert volgde hem op en nu is de leiding in handen van diens zoon, weer een Bert.

Na het vertrek van Marius ging Gero verder met een nieuwe directie van drie man: Simonis voor de verkoop aan hotels en schepen, Vermeer zorgde voor de contacten met de detailhandel, en ir. Kortland

leidde de fabricage. Dat was een goed team, dat groot vertrouwen genoot bij het personeel en bij de klanten. Het beschikte en koesterde bovendien een nuttig maatschappelijk netwerk. Gero was een begrip en het bedrijf floreerde.

Tot 1960. Toen kwam er een dramatisch keerpunt. Er was een nieuwe directie aangetreden: drs Hendriks, de heer Zeiler en ir Van Beek. Intussen kwamen de lage-lonen-landen met goedkoop bestek de wereld veroveren, de Japanners voorop, en de Nederlandse bedrijven kwamen onder grote druk te staan. Het antwoord van Gero kwam neer op uitbreiding van de productiecapaciteit in Nederland, België en Duitsland. In Zeist komt een gieterij voor roestvrijstaal en een precisiegieterij voor het maken van knoppen en handvaten voor het keukengerei. De eigen afdeling die onder meer de slijpmachines ontwikkelde, wordt uitgebreid, de directie met drie adjunct-directeuren. Ze zullen die

Japanners mores leren. Gero blaakt van strijdlust en zelfgenoegzaamheid. De afloop kennen we. Noch de directie, noch het netwerk van overheid en vakbonden kon het tij keren. Het bedrijf brokkelde af en in 1975 stortte de toren naar beneden.

Hoe waren intussen de zaken gegaan met de zilverfabriek van Albert? In en na de Eerste Wereldoorlog had hij flinke winsten gemaakt met de handel in zilver met de Duitsers. Nederland was neutraal gebleven en werd door de Gerritsen een centrum dat met beide oorlogspartijen zaken kon doen. Zo kon het bedrijf met een gezonde financiële basis het naoorlogse tijdperk in. Zienderogen haalde het de achterstand op zijn grote concurrent, de Voorschotense zilverfabriek van de Van Kempens, in. De Van Kempens die het bedrijf hadden opgericht, waren al drie generaties eigenaars van het bedrijf. Ze zaten in een luxueus bastion, vanwaar uit ze vooral zaken

deden met de groten in de juwelierswereld. Koning Willem III kwam er af en toe langs om een bijzondere opdracht te bespreken, dus het was een bedrijf van standing, en daar leefden de Van Kempens ook naar. Ze zagen te laat in dat de wereld veranderde, kwamen in financiële problemen en moesten in 1909 fuseren met Begeer en Vos, tot dan toe een concurrent. Begeer zou later, tijdens de Eerste Wereldoorlog, net als Albert Gerritsen veel geld verdienen met de zilverhandel.

Het boterde niet in de directie van de Koninklijke Nederlandse Edelmetaal Bedrijven, zoals het bedrijf in Voorschoten toen voluit heette, de zaken liepen terug en de Van Kempens worden in 1924 na een knallende ruzie tussen Begeer en Van Kempen de deur uitgewerkt, en ook uit hun aangrenzende villa Berbice. Begeer is nu alleen de baas. Hij probeert het een stapje lager op de markt, bij de wat minder luxueuze juweliers, maar het bleek te laat. Die

markt was intussen al veroverd door de Gerritsens.

Met de KNEB in Voorschoten is het nooit meer echt goed gekomen. Aan het eind van de jaren vijftig is er in de directiekamer van Gerritsen en Van Kempen in Zeist nog weleens gepraat over overname van de KNEB, maar daar is het bij gebleven.

Anton van Kempen had net op tijd onderdak gevonden bij zijn vroegere concurrent Albert Gerritsen. Hij had bij zijn oude bedrijf een uitstekende naam zowel bij het personeel als bij de klanten. Albert haalde hem binnen als lid van de directie, met als derde man Johan Steenbeek, echtgenoot van aartsvader Johannes' dochter Albertine. Een zwager dus van Albert. Hij had vanwege zijn familietraditie eigenlijk dominee moeten worden, maar hij bleek een scherp commercieel inzicht te hebben en een speurneus voor details. Hij lette op de centjes van het bedrijf en hij had groot respect voor het vakmanschap

van de ontwerpers en de ciseleurs en de graveurs en de stempelmakers, die met grote precisie hun dagelijkse wonderen verrichtten. Dat was voor hem een nieuwe en opwindende wereld.

De nieuwe leiding ging er flink tegenaan. Het was dan ook een sterk driemanschap. Albert bleef de onbetwiste leider, Anton van Kempen was verantwoordelijk voor de vormgeving en hij verzorgde de contacten, vooral met de vooraanstaande juweliers. Johan Steenbeek was verantwoordelijk voor de administratie en voor een belangrijk onderdeel van de verkoop, namelijk de theelepels en de sportartikelen, zoals penningen en bekertjes. In 1926 kreeg het bedrijf het eervolle predikaat Koninklijk. Het aantal medewerkers steeg gestaag en in 1927 vond de directie de tijd rijp om Nederlands-Indië te veroveren met juwelierswinkels in Batavia en Soerabaja. Een avontuur dat duurde tot 1941.

In 1931 werd de riante woning vóór de fabriek, toen het woonhuis van het echtpaar Steenbeek en hun vijf kinderen, afgebroken ten behoeve van een flinke uitbreiding, en nog een paar jaar later volgde de inlijving van de Stichtse Fabriek van Zilveren Werken J.L. Begeer. Dat was in 1931 en in hetzelfde jaar kwam er een begaafde ontwerper binnen. Dat was Gustav Beran die zijn opleiding had genoten aan de Kunstacademie in Wenen. Hij zou vele zilverkunstwerken op zijn naam krijgen.

De crisisjaren waren al aangebroken en de verkoop van echt zilver stagneert. De directie besluit ook verzilverd bestek te gaan maken dat alleen verkocht zou worden door de juweliers, onder de naam Keltum Juweliers Pleet. Beran moest een ontwerp maken voor een totaal nieuwe collectie bestekken. Dat wordt een sierlijk eetgerei dat in vele gezinnen en vooraanstaande horecabedrijven te pronk lag bij feestelijke maaltijden. En vrijwel

niemand wist hoe die naam ontstaan was: kel was de laatste lettergeep van nikkel, en de tum was het laatste deel van het Latijnse woord argentum dat zilver betekent. En Pleet was een verbastering van het Engelse plated ofwel bedekt met een laagje metaal. Hoe kom je d'r op! Maar na de oorlog liep het als een trein.

De fabriek is nu uitgegroeid tot het belangrijkste bedrijf op haar gebied in Nederland, en het staat aan de top wat betreft kwaliteit en vormgeving. In opdracht van de sultan van Koetei

wordt een gouden theeservies gemaakt dat hij als huwelijksgevenk aanbiedt aan prinses Juliana en prins Bernhard. De prins is trouwens een regelmatige bezoeker; hij laat zijn leeuwentanden in goud vatten, als kostbare jachttrofeeën. Verscheidene zilveren bestekken hebben hun weg naar de koninklijke familie gevonden. De fabriek heeft haar grote concurrent uit Voorschoten ver achter zich gelaten.

In 1938 maakt Albert zichzelf president-commissaris. Johan Steen-

beek en Anton van Kempen blijven directeur. Twee jaar later, op 26 juli 1940, verlaat Albert zijn zilverfabriek. Verschil van inzicht, zegt men, maar dat was het niet. Het was bittere teleurstelling omdat zijn zoon Hans die hij bestemd had als zijn opvolger, een andere weg verkoos.

In hetzelfde jaar komen de Duitsers bij Lobith en vele andere plaatsen ons land binnen. Het metaal, edel of niet, gaat naar de kanonnen en de erfenis van Johannes Gerritsen dreigt te verpieteren. Vlak na de Duitse invasie was Joop Steenbeek, een kunstzinnige zoon van directeur Johan Steenbeek, nog benoemd tot assistent-bedrijfsleider. Een kleinzoon dus van aartsvader Johannes, en dus een halve Gerritsen. Hij zou er meer dan 25 jaar verschillende functies vervullen, bedrijfsleider, adjunct-directeur, directeur en lid van de raad van bestuur. Hij werd het laatste lid van de familie in de oude fabriek.

De oorlogsperiode was moeilijk. De

eerste jaren kon er nog wel wat worden geproduceerd, maar later raakten de grondstoffen op. Van de Duitse *Wehrmacht/Rüstungsinspektion* kwam er een opdracht binnen voor het produceren van munitie. Het kostte veel tijd om het juiste gereedschap te ontwikkelen en er is nooit een kogel van de band gekomen. De vakbekwaamheid en

veelzijdigheid van de zilversmid werd ingezet voor het maken van wijzerplaten voor klokken, banden voor kuipbladen, metalen lijsten voor spiegels, deksels voor aardewerken tabakspotten, en in de hongerwinter voor duizenden noodkacheltjes. Stiekem werd er ook met zilver gewerkt en als de Duitsers kwamen controleren ging er een waarschuwingsbel en kwam het ijzer tevoorschijn waarvan strijksijzers werden gemaakt, een 'order van Inventum, bestemd voor Turkije. Van lieverlee verdween er steeds meer personeel voor de Arbeitseinsatz naar Duitsland. Toch werden er plannen gemaakt voor een nieuwe fabriek na de oorlog. De kantine moest een belangrijke rol

gaan spelen, want de juweliers moesten worden onthaald op een maaltijd om de onderhandelingen gunstig te beïnvloeden. Typisch een gedachte die in een periode van schaars voedsel kon ontstaan.

Na de oorlog begon een nieuwe periode van de zilverfabriek. Er was behoefte aan alles, en iedereen wilde graag weer wat nieuws op tafel. Daar

deden ze wat aan in Zeist, want het Keltum Pleet lag klaar om de markt te veroveren. Dat ging voorspoedig en einde 1946 besloot de directie daarom het bedrijf uit te breiden. Het oog viel op Coevorden, daar waren arbeidskrachten en de medewerking van gemeente en handelsverenigingen was groot. Joop Steenbeek moest dat karwei klaren, en hij deed dat met veel succes.

In 1949 gaat in Zeist Johan Steenbeek met pensioen. Jan Steenbeek, oudste zoon van Johan, komt in de zilverfabriek, samen met Ton van Kempen, zoon van Anton. Jan Steenbeek krijgt de verkoop van Keltum Pleet onder zijn hoede, Ton krijgt de leiding van een nieuwe precisie-gieterij in Londen. Na vier jaar wordt die overgedaan aan Ab Nooteboom, de assistent van Ton. Die gieterij draait nog steeds. Ton Van Kempen krijgt in Zeist een commerciële functie, de verkoop aan grote instellingen.

Er breekt nu een tijd van bestedingsbeperking aan. De glans wordt wat minder, de directie besluit om ook roestvrijstalen bestekken te gaan maken, onder de naam Durfine. In de raad van commissarissen en in de directie gaan stemmen op om te komen tot een zekere concentratie in de bestekindustrie. De jonge Begeer en Anton van Kempen kiezen voor een fusie van de zilverfabrieken Zeist en Voorschoten. Dat is het begin van een bijna voorspelbare ontwikkeling. De twee voormalige concurrenten, elk met zijn eigen belangen, slaan de handen ineen, en niet uit sterkte. Jan Steenbeek ervaart het als een slag in het gezicht en verlaat het bedrijf. Zijn broer Joop ziet de fusie als onontkoombaar.

In 1960 is de zaak beklonken. Het bedrijf gaat verder onder de naam Koninklijke Van Kempen en Begeer. De naam Gerritsen, van de oude oprichter Johannes, is verdwenen. Aan het hoofd staat nu een raad van bestuur waarin Van Kempen, Vos en

Begeer zitten. Joop Steenbeek krijgt onder sterke druk van buitenaf ook een zetel in de raad. Ton van Kempen wordt directeur van de vier winkelbedrijven in Den Haag, Rotterdam, Amsterdam en Utrecht, Joop Steenbeek krijgt de productiebedrijven in Voorburg, Voorschoten, Zeist en Coevorden onder zijn beheer. De commerciële en administratieve verantwoordelijkheden zijn voor Begeer.

Dat bewind duurt vier jaar. Dan verlaten Van Kempen en Vos de zaak. De bestuursraad bestaat voortaan uit Begeer, Joop Steenbeek en De Vries. In die jaren begint de omzet terug te lopen. De goedkope producten uit het Verre Oosten komen in steeds groeiende aantallen binnen, ook bestekken. Dat had ook invloed op de omzet van Nederlandse kwaliteitsproducten zoals Van Kempen en Begeer die maakte. Na vier jaar neemt Begeer het beheer van de winkelzaken over en Ton van Kempen stapt op.

De samenwerking en integratie

De emoties van het echte

De betekenis van het zilver zit dieper dan de omzet en het bijzondere vakmanschap. De glans wekt emoties op. De man vervoert zijn vrouw met zilveren sieraden, de wijnkelk bij het avondmaal wijst naar zuiverheid van het geloof, de Maltheser ridders brachten in hun hospitaal de reinheid met hun zilveren lepels en schalen, wij sieren de tafel met zilver en scheppen de sfeer van een feest.

Dat is het handwerk van de echte zilversmid die zijn vak liefheeft, voor wie echt ook echt is, en die geen

genoegen neemt met namaak. Die overtuiging had Albert Gerritsen met zijn werk aan de Karpervijver. Hij verzette zich tegen benamingen als Gerozilver als vlag op verkeerde lading. Pas na de oorlog kwam er een nieuwe warenwet die de zaken zuiverde. Gero heeft het daarna nog geprobeerd met echt zilver, maar de geur van die zuiverheid hing niet in het bedrijf, de juweliers zagen er niets in, de productie werd gestaakt.

Sola is nu het enige restant van de erfenis van de oude Johannes Gerritsen. Zijn kleinzoon Bert de enige erfgenaam, en ook hij heeft de verleiding niet kunnen weerstaan om naast het stalen bestek toch ook het zilver in ere te herstellen.

van de productie-afdelingen verloopt voorspoedig en er wordt met vaart, en met succes, gewerkt aan een nieuwe collectie. In 1969 verlaat De Vries de zaak, hij gaat voor eigen risico het poetsmiddel Hagerty verkopen. In de raad van bestuur blijven nu Begeer en Steenbeek over. Dat gaat niet goed, strategische beslissingen lopen stuk op persoonlijke overwegingen en in het voorjaar van 1970 constateert Begeer

officieel dat er sprake is van 'incompatibilité d' humeur'. Hij rapporteert dat aan commissarissen en Joop Steenbeek moet vertrekken.

Twee jaar later begint de aftakeling van de hele onderneming. Er wordt nog gepraat met Gero over een fusie, maar dat loopt stuk op de persoonlijkheden van de aanvoerders. Nomen est omen. Aan het eind van de jaren

zeventig is de onttakeling in volle gang. De glans van het zilver was verdwenen, net als die van het nikkel. Wrijven hielp niet meer.

Zo kwam er een triest einde aan een eens zo bloeiend bedrijf, dat bijna een eeuw werk en welvaart in Zeist heeft gebracht, en een deel van zijn geschiedenis is geworden. Het voorgebouw van Van Kempen en Begeer aan de Karpervijver is een beschermd

monument geworden, waar nu andere bedrijven achter zitten, het pand van Gero aan de Prins Alexanderweg is gesloopt. Het bedrijf in Coevorden werd overgedaan aan een bedrijf dat auto-accessoires maakt.

Het is bijna een axioma dat de geschiedenis van een familiebedrijf wordt bepaald door de opvolging. Johannes was de stichter, meer edelsmid dan zakenman, zijn zoon Albert was de geboren leider, die het bedrijf groot maakte. Diens zoon Hans was in de wieg al voorbestemd om de zilverfabriek later te gaan leiden. Hij was de enige zoon van Albert, en hij had heel andere aspiraties. Toen dit Albert duidelijk was geworden, werd dat het hoofdmotief voor zijn vertrek uit de zilverfabriek in 1939. De fabriek verloor haar leider.

Anton van Kempen had zijn zoon Ton ook gezien als directeur, maar dat bleek in de praktijk niet haalbaar.

Toen Begeer met de fusie binnenkwam, werd de naam Gerritsen en Van Kempen veranderd in Van Kempen en Begeer. De naam Gerritsen verdween. Het huwelijk van Begeer bleef kinderloos, hij miste een opvolger.

In het beeld dat Begeer en Van Kempen hadden van de directie van de zilverfabriek, paste geen Gerritsen. Joop Steenbeek was een halve Gerritsen en moest in 1970 vertrekken. Hij werd beeldhouwer/schilder en maakt sindsdien bronzen beelden, mozaïeken en portretten.

De geschiedenis is dus verteld, maar het zou jammer zijn als Zeist het daar bij laat. Een bronzen maquette brengt ons de volgende boodschap

Tientallen jaren waren Zeist en de zilverindustrie synoniem. Een eeuw terug vestigde de zilversmid J.A.A. Gerritsen zich aan de Zeister Karpervijver. Het zou het begin zijn van drie bloeiende zilver- en bestekfabrieken in Zeist: Gerritsen/

Gerritsen en Van Kempen, Gero en Sola. Op hun hoogtepunt, eind jaren vijftig, boden deze fabrieken werk aan bijna 2500 mensen. Nu glanst in Zeist enkel het Sola-zilver nog maar. Zeist, zilver en bestekfabrieken, loten van één stam

Het begon in 1903. In 2003 is het honderd jaar geleden dat de Gerritsens zich in Zeist vestigden. Een jaartal dat glans kan krijgen door aan dat zilver terug te denken en het een plaats te geven in de geschiedenis van de stad.

Het zou goed zijn, en waardevol, als er een initiatief van de grond kan komen om de betekenis van het Zeister zilver vast te leggen in een blijvende expositie.

P.J. Prins

BRONNEN

Dr. W.D. Voorthuysen, Het Zilveren Feest
Mensen in Zilver, Van Kempen en Begeer
J. C. Steenbeek, oud-lid van de Raad van bestuur van Van Kempen en Begeer en oud-directeur van de vestiging in Coevorden

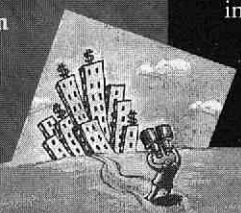
On top of the World: Global Invest

Global Invest is een lijfrente-programma van DBV Verzekeringen, in samenwerking met Prudential Securities Inc. uit New York.

Met Global Invest kiest u voor een beleggingsstijl die bij u past.

De beleggingen worden uitgevoerd door de absolute top van 's werelds vermogensbeheerders.

Prudential Securities Inc. heeft deze elite van vermogensbeheerders geselecteerd. Daarnaast controleert Prudential Securities Inc. deze vermogensbeheerders doorlopend. De controle is geheel in lijn van de strenge regelgeving omtrent vermogensbeheer die in Amerika geldt.

Met Global Invest bent u verzekerd van een lijfrente die bij u past. Uw vermogen wordt professioneel beheerd en objectief gecontroleerd.

Voor meer informatie kunt u contact opnemen met:
DBV Verzekeringen
Utrechtseweg 75
3702 AA Zeist
030-6933166
info@dbv.nl

Van Rhijn notarissen

Woudenbergseweg 5
Postbus 70
3700 AB Zeist
Telefoon (030) 692 08 66
Telefax (030) 692 51 76

NOTARISSEN:

mr W.H.M. Fransen
mr F.G. Bakker
mr M.M. Elings-van Hooidonk

Als de notaris met u meekijkt
ziet u meer!

Jubileumviering

De viering van het 50-jarig bestaan van het ZHG vond plaats op zaterdag 22 september, met diverse activiteiten en de receptie, en op de daarop volgende dinsdag, met de première van de sportfilm.

Wat menigeeen had gevreesd, gebeurde niet; zaterdag was overwegend droog, zodat er zonder al te veel bezwaren kon worden gefietst en gewandeld. De datum zat het ZHG niet helemaal mee, want diezelfde zaterdag was het Nationale Fietsdag, die ongetwijfeld een aantal potentiële deelnemers wegkaapte. Maar niettemin was het een geslaagde rit langs diverse historische plaatsen die u voor het overgrote deel wel zult kennen, maar die voor deze jubileumviering toch symbolisch waren als de hoofdrolspelers in de 50 jaren van het koesteren van de lokale historie.

De wandeling was uiteraard een

stuk korter, maar ook daarbij gold dat de bezochte plaatsen nauw betrokken waren (en, naar we hopen, zijn) bij het werk van het ZHG.

Sport was nooit een sterk punt van aandacht bij onze historische vorsers, maar dit jubileum heeft de aandacht gevestigd op de grote betekenis die er aan gehecht moet worden, gezien de zeer grote aantallen Zeistenaren die door de jaren heen hierbij waren betrokken. Om dit nog eens te accentueren was er tijdens rit en wandeling (of gewoon zomaar) de mogelijkheid om kennis te maken met een sport die zich in Zeist niet op enige historie kan beroepen: het kaatsen. Deze Friese sport werd gedemonstreerd door Hilversummers waarvan we alleen maar kunnen vaststellen dat ze, gezien hun enthousiasme, ten minste één druppel Fries bloed de man moeten hebben.

Dit deel van het programma werd afgesloten met een bezoek aan het oude buiten Schoonoord, waar het Openbaar Zeister Lyceum en VBO/Mavo "Schoonoord" zijn gevestigd. De fraaie kantine van de scho(o)l(en) fungeerde als de plaats waar de vermoeide deelnemers weer op krachten konden komen en tegelijkertijd een onofficiële voor-vertoning (sneak preview zeiden sommigen omdat het eigenlijk nog niet mocht) van de sportfilm. Wel op klein formaat, zodat er voor de dinsdag nog genoeg te genieten overbleef.

De dag werd besloten met een uitermate levendige receptie waar alle lagen van de Zeister samenleving, dus vooral ook de sportminnaars, acte de présence gaven. Het hoogtepunt was daarbij de officiële presentatie van het boekje met sportinterviews dat ter gelegenheid van het thema van de jubileumviering was samengesteld.

Vermoeid en voldaan togen bestuur en medewerkers van het ZHG vervolgens, alweer symbolisch, naar het clubgebouw van Golfclub "De Pan" om daar in een puur sportieve en exclusieve omgeving hun jaarsalaris, zijnde een prima maaltijd in ontvangst te nemen.

Tenslotte bleek de dinsdagavond in Figi, met de première van de film een boeiende voordracht van de heer De Heer over de sportontwikkeling in ons land van de afgelopen 50 jaar, drukker bezet dan aanvankelijk werd gevreesd. Het ZHG kan terugzien op een geslaagde jubileumviering die door een grote groep mensen was voorbereid.

Iedereen is al ergens met naam en toenaam genoemd, dus wij achten het niet onze taak dat allemaal hier te herhalen. Maar dat er met overgave en inzet van veel energie gewerkt werd naar een mooi feest

staat vast, evenals dat dat allemaal inderdaad succesvol werd afgewerkt.

J.L. Verbeek

Rectificatie

Na verschijning van het septembernummer (Seijst 2001-III) bleek dat in het artikel van de paardenstoeterij (door Leo Visser) aan de Driebergseweg in navolging van vier door hem geciteerde bronnen de naam Van de Haar ten onrechte geschreven werd als Van der Haar.